

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

FINANČNA PISMENOST SLOVENCEV, STARIH OD 20 DO 45 LET

Ljubljana, julij 2016

UROŠ TURK

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Uroš Turk, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Finančna pismenost Slovencev, starih od 20 do 45 let, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem prof. dr. Alešem Vahčičem

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne 11. 7. 2016

Podpis študenta: _____

KAZALO

UVOD	1
1 DRŽAVA BLAGINJE.....	3
1.1 Opredelitev države blaginje	3
1.2 Razvoj države blaginje.....	4
2 DEMOGRAFSKE SPREMEMBE.....	9
2.1 Demografske spremembe v zadnjih desetletjih	10
2.2 Demografske projekcije	12
3 VPLIV DEMOGRAFSKIH SPREMEMB NA DRŽAVO BLAGINJE	14
3.1 Tekoče spremembe države blaginje v Sloveniji	15
3.2 Verjetne prihodnje spremembe države blaginje v Sloveniji.....	16
4 FINANČNA PISMENOST	17
4.1 Opredelitev finančne pismenosti	18
4.1.1 Spretnosti finančno pismenega	24
4.2 Raziskave finančne pismenosti v svetu	27
4.2.1 The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey....	27
4.2.2 Financial Literacy Around the World (FLAT World)	29
4.2.3 PISA 2012	35
4.2.4 Primerjava treh predstavljenih mednarodnih raziskav	38
4.3 Raziskave (finančne in ostalih) pismenosti Slovencev.....	41
4.3.1 Nacionalna raziskava pismenosti odraslih	42
4.3.2 Analiza o uresničevanju Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih 2005 – 2008	43
4.3.3 Raziskava Statističnega urada Republike Slovenije	43
4.3.4 Skupne ugotovitve treh (nefinančnih) raziskav o pismenosti in izobraževanju odraslih.....	46
4.3.5 Raziskava o finančni pismenosti Slovencev revije Moje finance.....	47
4.3.6 Raziskava o finančni pismenosti odraslih Slovencev zavoda Vem, da ne vem.....	48
4.3.7 Kaj kažejo vse predstavljene raziskave o pismenosti(h) Slovencev	50
4.4 Skupne ugotovitve mednarodnih in slovenskih raziskav o pismenosti	50
4.5 Vpliv finančne pismenosti na finančne odločitve.....	52
5 RAZISKAVA	54
5.1 Metodologija raziskave.....	54
5.1.1 Populacija in vzorec	54
5.1.2 Vprašalnik	55
5.2 Statistična analiza rezultatov raziskave o finančni pismenosti Slovencev, starih od 20 do 45 let	61

5.2.1 Deskriptivna statistika.....	61
5.2.2 Testiranje hipotez.....	72
6 PREDLOG FINANČNEGA OPISMENJEVANJA SLOVENCEV	79
SKLEP	84
LITERATURA IN VIRI	87
PRILOGE	

KAZALO TABEL

Tabela 1: Različne opredelitve finančne pismenosti.....	20
Tabela 2: Stične točke naborov spretnosti, konceptov in ključnih nalog.....	26
Tabela 3: Pravilnost odgovorov na vprašanja	31
Tabela 4: Stopnje znanja in za to potrebno število točk.....	36
Tabela 5: Rezultati raziskave sklopa Družinski proračun	49
Tabela 6: Rezultati raziskave sklopa Zaščita	49
Tabela 7: Rezultati raziskave sklopa Naložbe.....	49
Tabela 8: Rezultati raziskave sklopa Varčevanje.....	50
Tabela 9: Vprašalnik za samooceno finančne pismenosti.....	56
Tabela 10: Vprašalnik o povprečni donosnosti izbranih naložb	59
Tabela 11: Samoevalvacija finančne pismenosti	68
Tabela 12: Koliko % vaše plače bo znašala vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države?.....	72
Tabela 13: Ali Slovenci v povprečju dosegajo več kot 2 točki – povprečje	72
Tabela 14: Ali Slovenci v povprečju dosegajo več kot 2 točki – One Sample t test.....	73
Tabela 15: Povezanost količine privarčevanih sredstev glede na stopnjo finančne pismenosti.....	74
Tabela 16: Povezanost finančne pismenosti in zavedanja tveganj v starosti	74
Tabela 17: Zavedanje tveganj v starosti glede na stopnjo finančne pismenosti.....	75
Tabela 18: Povezanost stopnje finančne pismenosti in zavedanja nizkih dohodkov v starosti	75
Tabela 19: Povezanost finančne pismenosti in prihodki anketirancev	76
Tabela 20: Povezanost finančne pismenosti in stopnje izobrazbe anketirancev	76
Tabela 21: Razlike glede vrst varčevalnih produktov glede na finančno pismenost	77
Tabela 22: Deleži anketirancev, ki varčujejo v določenih varčevalnih produktih, glede na njihovo finančno pismenost	77
Tabela 23: Razpršenost varčevanja glede na finančno pismenost	78
Tabela 24: Odvisnost finančne pismenosti od starosti	78
Tabela 25: Odvisnost varčevanja za starost od starosti.....	79

KAZALO SLIK

Slika 1: Število živorojenih v Sloveniji po letih.....	10
Slika 2: Razmerje zavarovanci : uživalci pokojnin v Sloveniji po letih.....	11
Slika 3: Razmerje prebivalstvo staro od 0 do 14 let : prebivalstvo staro 65 let in več v Sloveniji po letih.....	12
Slika 4: Projekcije števila prebivalcev v Sloveniji do leta 2080	13
Slika 5: Projekcije pričakovane življenjske dobe moških in žensk v Sloveniji do leta 2080	13
Slika 6: Projekcije deležev izbranih starostnih skupin prebivalstva v Sloveniji do leta 2080	14
Slika 7: Razmerje povprečne starostne pokojnine (v %) : povprečne plače po letih v Sloveniji	15
Slika 8: Odstotek respondentov, ki so pravilno odgovorili na vsa tri vprašanja o finančni pismenosti (v %).....	35
Slika 9: Povprečno število doseženih točk po državah in gospodarstvih v raziskavi o finančni pismenosti PISA 2012.....	37
Slika 10: Anketiranci v % po spolu.....	62
Slika 11: Anketiranci v % po starosti	62
Slika 12: Najvišja dosežena formalna izobrazba anketirancev (v %)	63
Slika 13: Kraj prebivališča anketirancev (v %).....	63
Slika 14: Neto prihodek anketirancev (v %)	64
Slika 15: Odgovori na vprašanje: »Ali varčujete?« v %	64
Slika 16: Odgovori na vprašanje: »Ali varčujete namensko?« v %	65
Slika 17: Odgovori na vprašanje: »Za katere namene varčujete?« v %	65
Slika 18: Odgovori na vprašanje: »Višina privarčevanih sredstev za starost / dodatno pokojnino« v %	66
Slika 19: Odgovori na vprašanje: »Kako varčujete?« v %.....	66
Slika 20: Odgovori na vprašanje: »Zakaj ne varčujete?« v %.....	67
Slika 21: Samoevalvacija finančne pismenosti	68
Slika 22: Finančna pismenost - merjeno s 3 vprašanji (Q8 – Q10).....	69
Slika 23: Delež anketirancev (v %), ki so odgovorili na vprašanja Q8 - Q10 z "ne vem", po spolu	70
Slika 24: Finančna pismenost, merjena s tremi vprašanji (Q8 - Q10) v %, po spolu.....	70
Slika 25: Finančna pismenost merjena z vprašanji Q8 - Q15.....	71
Slika 26: Odgovori na vprašanje: »Ali pričakujete, da bo vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države (ZPIZ-a), zadostovala za vaše potrebe, ko boste v pokoju?« v %	71
Slika 27: Pravilnost odgovorov na vprašanja Q8 - Q10 v %.....	73
Slika 28: Trojni pristop.....	84

UVOD

Kot pravi Greenspan (Greenspan, 2005), je finančni svet danes bistveno bolj kompleksen, kot je bil še eno generacijo nazaj. Če je za prejšnjo generacijo veljalo, da je zadostovalo, da so obvladali svoj bančni račun, danes temu še zdaleč ni več tako (Greenspan, 2005).

Na nujnost izboljšanja finančne pismenosti je opozoril tudi bivši član uprave Zveznih rezerv Edward M. Gramlich. Na sestanku Komisije za finančno pismenost in izobraževanje leta 2004 je poudaril, da morajo imeti potrošniki v vedno bolj kompleksnem globalnem finančnem sistemu močna uporabna znanja o finančnih konceptih (Gramlich, 2004).

Do podobnih ugotovitev o prenizki finančni pismenosti prebivalstva in potrebi po finančnem izobraževanju so prišle različne raziskave o finančni pismenosti (Mugerli, 2011; Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b; Zupanc, 2013; Mitchell & Lusardi, 2015). Vse to kaže na problem naše civilizacije, ki se ob vsaki finančni / gospodarski krizi še bolj izrazi; premožni, ki so finančno bolj pisмени od slabše situiranih, se zaščitijo in na dolgi rok prosperirajo, slabo situirani prebivalci pa se ne znajo finančno zaščititi in zato ostajajo v začaranem krogu prikrajšanosti (Atkinson & Messy, 2012; Varum & Kolyban, 2014). Predmet raziskovanja mojega magistrskega dela je finančna pismenost. Razlog, da je finančna pismenost postala zanimiva za raziskovalce, so spremembe države blaginje – le-ta se spreminja v smeri manj radodarnih socialnih politik in prelaganja dela odgovornosti za blaginjo posameznika na tega posameznika. Eden od glavnih razlogov za te spremembe pa so demografske spremembe: staranje prebivalstva in dolgoživost družbe.

Zaradi razlogov, zapisanih v prejšnjem odstavku, bom najprej raziskal pojem države blaginje, njen pretekli razvoj in mogoč prihodnji razvoj. Iz istih razlogov bom raziskal demografske spremembe v Sloveniji. Raziskal bom demografske spremembe v preteklih desetletjih in napovedi sprememb ter njihov vpliv na državo blaginje v prihodnjih desetletjih.

Naslednja tema raziskave, ki bo zelo poglobljena, je finančna pismenost. Utemelžil bom, zakaj je finančna pismenost pomembna in še pridobiva na pomenu, in jo opredelil. Naredil bom komparacijo mednarodnih raziskav finančne pismenosti v svetu in napravil sintezo ugotovitev vseh primerjanih raziskav. Enako bom naredil tudi za Slovenijo in na koncu primerjal ugotovitve mednarodnih in slovenskih raziskav in napravil sintezo ugotovitev.

Z metodo kompilacije bom raziskal tudi vpliv finančne pismenosti na finančne odločitve posameznikov.

V empirični raziskavi pa sem se omejil na finančno pismenost Slovencev, starih od 20 do 45 let. Razlogov za to je več, najpomembnejša pa sta: to je populacija, ki jo bo prihodnja

pokojninska reforma najbolj »prizadela«; in to je populacija, ki ima danes še možnost, da se relativno neboleče finančno zaščiti pred posledicami prihajajoče pokojninske reforme: nižjimi pokojninami. Ker sem v vprašalnik finančne pismenosti vključil tudi tri vprašanja, s katerimi so raziskovalci merili finančno pismenost v nekaterih državah, bom lahko na podlagi odgovorov na ta tri vprašanja primerjal finančno pismenost Slovencev z narodi, kjer je bila izvedena raziskava finančne pismenosti s temi tremi vprašanji.

Poleg finančne pismenosti bom preverjal tudi obvladovanje finančnih tveganj anketirancev v času upokojitve ter varčevanje in privarčevana sredstva, ki kažejo ranljivost posameznika v primerih nepredvidenih finančnih izdatkov.

Namen magistrskega dela je pokazati in dokazati, da je za državo smiselno vlagati v finančno pismenost državljanov, saj bodo tako državljanji bolj odporni na finančne šoke, manj bodo zapadali v socialne stiske in prihranili bodo več finančnih sredstev za obdobje, ko bodo v pokoju. S pomočjo kritične obravnave domače in tuje literature ter lastne raziskave želim državi Sloveniji pokazati, na kakšni stopnji je finančna pismenost v Sloveniji in kako je najbolj smiselno pristopiti k problemu izboljšanja finančne pismenosti. Menim, da bi morala država poleg (povsem upravičenih) ukrepov na področju javnih financ, kot posledice demografskih sprememb, uvajati tudi ukrepe za dvig finančne pismenosti – torej ukrepe na področju osebnih financ. Samo ponuditi prebivalstvu 2. in 3. pokojninski steber in upati, da se bodo ljudje pričeli racionalno obnašati, pač ni dovolj.

Za finančno blaginjo posameznika in družine (Ambarkhane, Venkataramani, & Singh, 2015) je potrebna ustrezna raven finančne pismenosti. Kratkoročni vplivi finančne pismenosti se kažejo v dnevnem upravljanju denarja, dolgoročni pa skozi odločitve v zvezi z nakupom doma, šolanjem otrok in finančno varno upokojitvijo (Ambarkhane, Venkataramani, & Singh, 2015).

Cilj magistrskega dela je raziskati finančno pismenost Slovencev, starih od 20 do 45 let, saj taka raziskava v Sloveniji še ni bila narejena. Cilj je tudi raziskati, koliko, kako in za kaj ciljna populacija varčuje. Sadržavljane želim tudi spodbuditi k varčevanju za starost, da bo le-ta lepa in ne odrekanje iz meseca v mesec.

Iz zapisanega postavljam hipoteze, ki jih bom skušal potrditi z raziskavo:

Hipoteza 1: Slovenci po finančni pismenosti ne odstopamo bistveno od povprečja mednarodne raziskave Financial Literacy Around the World (FLAT World) in smo zato finančno slabo pismeni;

Hipoteza 2: Finančno bolj pismeni posamezniki se bolj zavedajo možnih finančnih problemov v starosti in zato tudi več varčujejo za starost kot finančno manj pismeni;

Hipoteza 3: Finančno bolj pismeni posamezniki imajo višje mesečne prihodke kot finančno manj pismeni;

Hipoteza 4: Posamezniki z višjo stopnjo izobrazbe so finančno bolj pismeni kot tisti z nižjo stopnjo izobrazbe;

Hipoteza 5: Finančno bolj pismeni posamezniki varčujejo v finančnih produktih z višjo pričakovano donosnostjo in bolj razpršeno kot finančno manj pismeni;

Hipoteza 6: Starejši so finančno bolj pismeni kot mlajši;

Hipoteza 7: Starejši več varčujejo za starost kot mlajši.

1 DRŽAVA BLAGINJE

Pod pojmom »država blaginje« običajno razumemo vse politike in ukrepe državnega aparata, ki zagotavljajo blaginjo njenih državljanov. V nadaljevanju bom predstavil opredelitve države blaginje, kot so jo zapisali najpomembnejši raziskovalci države blaginje, opisal bom razvoj države blaginje skozi čas ter predstavil pogled na državo blaginje v prihodnosti.

1.1 Opredelitev države blaginje

Država blaginje ni enotno opredeljena. Različni avtorji državo blaginje različno definirajo, celo pri analizi le-te zajemajo različne podatke. To bo razvidno iz nadaljnjih primerjav.

Več avtorjev, med njimi tudi Briggs, opredeljuje državo blaginje kot korekcijo negativnih vplivov tržnega sistema. Briggs (Briggs, 2011) državo blaginje tako opredeli kot »državo, kjer je organizirana moč namenoma uporabljena (prek mehanizma oblikovanja politike in njene implementacije) za korekcijo posledic delovanja tržnih sil v vsaj treh smereh: prvič, z zagotavljanjem minimalnega dohodka posameznikom in družinam, ne glede na tržno vrednost njihovega dela ali premoženja; drugič, z zmanjševanjem obsega nevarnosti, ki izhajajo predvsem iz dogajanj na trgu delovne sile, ki so povezana z različnimi primeri nesposobnosti za delo (invalidnost, bolezni, nesreče), primeri brezposelnosti in tipičnimi »nedelavnimi« življenjskimi cilji (materinstvo, starost, otroštvo, šolanje itd.); in tretjič, z zagotavljanjem, ne glede na njihov status ali razred, socialnih storitev in dobrin vsem državljanom v skladu z vnaprej dogovorjeno socialno ravniho, ki je lahko določena kot optimum ali minimum.«

Verjetno najbolj citirani avtor s področja države blaginje Esping-Andersen (1990) pravi, da »vključuje odgovornost države za zagotavljanje osnov blaginje za svoje državljane.« S tem je podal zelo splošno opredelitev, ki je lahko v različnih okoljih razumljena različno. Kako »državo blaginje« uresničujejo v različnih državah, pa raziskuje v nadaljevanju dela *The Tree Worlds of Welfare Capitalism*, kjer tudi ugotovi: »Država blaginje ni samo intervencijski mehanizem, ki posega v strukturo družbenih neenakosti, ampak tudi sama oblikuje sebi lasten stratifikacijski sistem in tako pomeni aktivno silo pri oblikovanju družbenih razmerij.«

Vidimo, da Esping-Andersen državi ne pripisuje le vloge korektorja negativnih izidov tržnega mehanizma (kot to stori Briggs), pač pa jo postavlja v vlogo aktivnega oblikovalca razmerij med družbenimi razredi. S tem državi naloži večjo odgovornost za družbeni in socialni mir.

Alesina in Glaeser (2004), dva izmed najbolj vplivnih raziskovalcev države blaginje v ekonomiji, opredeljujeta programe države blaginje kot »prerazporeditveno stran vladne politike«. Pri njunem raziskovanju moramo vzeti v obzir, da pod »državo blaginje« razumeta le denarne transfere in porabo zdravstva, kar je bistveno ožje dojetje države blaginje od prej omenjenih avtorjev.

Podobno o državi blaginje razmišlja tudi Rothstein, ki poudarja, da v »neunivezalnih« državah blaginje država predvsem usmerja vire k ljudem, ki jih najbolj potrebujejo (Rothstein, 2010). Isti avtor pa tudi ugotavlja, da imajo bogatejše države kar dvakrat višje davke kot najrevnejše države, hkrati pa imajo najbogatejše države tudi bolj razvite države blaginje.

Barr (Barr, 2001 v Garfinkel & Smeeding, 2010) o državi blaginje pravi: »Izraz »država blaginje« se uporablja za aktivnosti države na treh širokih področjih: transferi prihodkov, zdravstvo in izobraževanje.« Tu vidimo, da Barr v primerjavi z Alesino in Glaeserjem eksplicitno omeni tudi izobraževanje, ki je vsekakor pomemben dejavnik države blaginje. Država, ki svojim prebivalcem zagotavlja izobraževanje v večji meri, je dolgoročno v prednosti pred državo, ki izobraževanja ne zagotavlja v taki meri. Posledice se ne kažejo le v produktivnosti, pač pa tudi v »človeškem kapitalu«, ki ga posedujejo prebivalci te države. Posamezniki z večjim »človeškim kapitalom« se lažje prilagajajo pretresom na trgu dela in ostalim nevarnostim, ki jim lahko ogrozijo njihov dohodek.

Ko bom v nadaljevanju omenjal državo blaginje, bom imel v mislih široko področje delovanja države, ki ima za cilj blaginjo njenih prebivalcev. Tako se bom najverjetneje najbolj približal definiciji, ki jo je podal Rainwater; le-ta državo blaginje opredeli kot »državo, ki je nase prevzela odgovornost za socialno varnost in blaginjo državljanov (Rainwater, 1986 v Novak, 1996)«.

1.2 Razvoj države blaginje

V preteklosti država in njene institucije niso prevzemale odgovornosti za blaginjo svojih prebivalcev. Ljudje so se zanašali na svoje socialne mreže (v prvi vrsti je bila to družina), tisti, ki niso bili deležni podpore svoje družine, pa so, če so se znašli v stiski, preživeli s pomočjo dobrotelov soljudi.

O državi blaginje lahko pričnemo govoriti šele po končanju fevdalizma. Država je sprva zagotavljala določeno stopnjo blaginje (zdravniška služba, nadomestila za čas

nesposobnosti za delo in podobno) le določenim družbenim skupinam, tekom časa pa so te pravice pridobili vsi člani družbe.

V nadaljevanju bom dal poudarek na razvoj države blaginje na ozemlju današnje Slovenije, saj bom v prihodnjih poglavjih raziskoval predvsem pojave v Sloveniji.

Novakova ugotavlja (Novak, 1996), da se z začetkom razvoja države blaginje povezuje princip prispevka; temu pa se je kmalu pridružil princip državljanstva, najprej v Skandinaviji, posebno opazno pa v Veliki Britaniji kot plodno nadaljevanje Beveridgeovih predlogov reforme socialne politike še pred koncem druge svetovne vojne.

Kot svojevrstno zanimivost lahko tu ugotovim, da je v Veliki Britaniji princip državljanstva cvetel le do trenutka, ko so se prebivalci Velike Britanije počutili ogrožene s strani zunanjega sovražnika (2. svetovna vojna). Ko pa je ta nevarnost minila, je minil tudi občutek povezanosti in država blaginje je pričela spreminjati svoj obraz.

Kljub temu da so se v zadnjih sto letih razvili trije različni modeli blaginje (Novak, 1996) – če zanemarimo površno in nikoli dosledno in natančno dokazano razvrstitev bivših socialističnih režimov blaginje v poseben tip »socialistični tip blaginje«, se ti na prvi pogled pomembno razlikujejo, hkrati pa imajo tudi precej skupnih značilnosti. Tako te sicer različne modele družijo več skupnih značilnosti, ki jih lahko pripišemo časovno hkratnemu razvoju in podobnim vzgibom političnih režimov (Novak, 1996)«.

S katerega koli vidika presojamo razvoj evropskih modelov blaginje, jih pomembno družijo naslednje skupne značilnosti:

1. organizacija družbenih sistemov v okviru nacionalnih držav,
2. zrelo obdobje industrializma in socialni problemi, ki jih je sprožil,
3. s tem področjem povezana anticipacija naraščajoče politične moči industrijskih delavcev,
4. šibke korporacijske strukture, posebno v primeru družine in
5. tradicija dobrodelništva (Novak, 1996).

Evropski modeli blaginje, kot so popularni od devetdesetih let prejšnjega stoletja, imajo temelje v Titmussovi tipologiji modelov socialnih politik (Titmuss, 1938 v Titmuss, 1958). Titmuss je tako oblikoval tri modele:

1. rezidualni model, kjer se institucije države blaginje aktivirajo le v primeru zloma trga dela in družine kot naravnih poti za zadovoljevanje socialnih potreb – tipični predstavnik tega modela je britanski model blaginje;

2. industrijsko korporativističen model, kjer institucije države blaginje odlikavajo gospodarski sistem, socialne potrebe pa se zadovoljujejo na osnovi prispevka, dela in produktivnosti – tipični model je nemški, Bismarckov model blaginje;
3. institucionalno redistributivni model, kjer so institucije države blaginje integralni del družbe in zagotavljajo univerzalne storitve na osnovi principa potreb – tipični predstavniki tega modela so skandinavski modeli blaginje.

Naš, slovenski model, je najbližje Bismarckovemu modelu, zato nekaj besed o tem modelu. Bismarckov model je pričel nastajati, še preden so delavska gibanja postala dovolj močna, da bi lahko vplivala na uveljavljanje pravic. Razlog, da je »železni kancler« Otto von Bismarck pričel vpenjati socialne pravice v javni okvir, ni bil »človekoljubne« narave. Razloga sta bila po Whalovem mnenju (Whal, 2011) dva:

1. Zaradi brutalnega izkoriščanja delavcev v industriji so le-ti vedno pogosteje zbolevali, kar pa je posledično škodilo prav industriji, ki ji je grozilo pomanjkanje delovne sile v prihodnosti. Država je tako morala poseči na trg delovne sile in tako dolgoročno zagotoviti dovolj delovne sile za nove rudnike in tovarne.
2. Vse boljša organiziranost in radikalizacija delavstva, med drugim z razvojem socialističnih idej, sta pripeljali do strahu pred opozicijo in uporom. Zato so bili uvedeni javni zaščitni in socialni ukrepi za pomiritev delavcev in na ta način ublažitev radikalizacije hitro rastočega delavskega gibanja. To je pripeljalo do prvih zakonov o varstvu dela in obveznih shem socialne podpore in se razvilo v prvi koncept socialne države. Dejstvo, da je Bismarck hkrati prepovedal novo Socialdemokratsko delavsko stranko, poudarja resnično naravo njegove politične drže.

Tu moram Whala dopolniti še z raziskovanjem Novakove, ki Whalov prvi razlog dopolnjuje z ugotovitvijo, da so prvi poslabševanje zdravja delavcev opazili rekrutni zdravniki. Torej moramo zaskrbljenost države za zadostno količino delovne sile dopolniti še s skrbjo za vojaško sposobnost prebivalstva. Novakova pravi: »Posledice neomejenega liberalizma so se začele kazati na fizičnem zdravju ljudi, na kar so prvi opozorili zdravniki iz rekrutnih komisij. Ti razlogi so bili dovolj za državni poseg v mezdna razmerja. Leta 1885 je bil uveljavljeni obrtni red dopolnjen in je veljal za vse pomožne delavce in nižje uslužbence (višji uslužbenci – nameščenci – plačani na mesec ali leto – so imeli drugačen status). Z novelo je bil delovni dan omejen na enajst ur, prepovedano je bilo zaposlovanje otrok do štirinajstega leta starosti ter delo mladoletnih (14 – 16 let) in žensk na težkih in zdravju škodljivih delih in ponoči. Delovne pogoje so nadzirali inšpektorati (država). S tem so bili postavljeni temelji delavske zaščite. Socialno zavarovanje naj bi mezdnim delavcem in njihovim družinam zagotovilo existenco tudi v času izpada dohodka (bolezen, nezgoda, smrt, brezposelnost). Nezgodno zavarovanje je bilo vpeljano 1887, leto kasneje (1888) pa tudi bolezensko zavarovanje (Novak, 1996).«

Iz do sedaj povedanega sledi, da lahko postavimo začetek države blaginje na konec 19. stoletja. Razlog za pričetek uveljavljanja pravic na državni ravni pa ni bil socialni čut takratnih vladarjev (kanclerja Bismarcka), pač pa začetek upravljanja s človeškimi viri – zaščita delovne sile pred liberalnim kapitalizmom 19. stoletja z namenom ohranitve delovne sposobnosti delovne sile in zdravja za vojsko sposobnih moških – ter umiritev in deradikalizacija delavskega gibanja, ki bi lahko postalo »premočna« politična sila s stališča vladajočih elit takratnega časa.

Od konca 19. stoletja naprej se je država blaginje na ozemlju Slovenije razvijala skozi socialne pravice, ki so jih imeli delavci v določenih poklicih. Do leta 1929 (sprejem Vidovdanske ustave, ki je zadolžila državo za izvajanje socialne politike) je bilo socialno varstvo zelo razdrobljeno in različni poklici so imeli zelo različne pravice. »Glede na znane primere fragmentarnega socialnega zavarovanja bi lahko slovenski primer označili kot posebno ekstremen primer fragmentarnosti, ki si je pri strokovnjakih prislužil oznako "balkanizacija" (Novak, 1996).«

Po letu 1929 »je država nadzirala izvajanje določb, programi pa so se financirali iz samoupravne ustanove socialnega zavarovanja, v katero so prispevali delodajalci in delojemalci iz obvezno izplačanih mezd (Novak, 1996).« Država je finančno sodelovala pri reševanju socialnih problemov le izjemoma, pa še to le pri delavcih – ostali prebivalci pa so bili prepuščeni pomoči občin, ki so se zelo razlikovale po finančni moči (podeželske občine so bile bistveno revnejše od mestnih) (Novak, 1996).

Kot zapiše Kidrič (Kidrič, 1996), je bila po letu 1945 socialna politika v Jugoslaviji ustavno opredeljena na ravni zvezne države in na ravni republik. Leta 1947 je bila sprejeta slovenska ustava, ki je branila državljana pred gospodarskim izkoriščanjem, oblikovala delovno pravo, zagotavljala socialno zavarovanje in posebej ščitila mladoletnike (Novak, 1996). Prav tako je ženskam zagotavljala enako plačilo za enako delo in enakopravnost ter posebno zaščito matere in otrok. Socialna varnost se je vezala na delo; država pa je poskrbela tudi za vojne žrtve in invalide ter njihove svojce (Kidrič, 1996). V sklop socialne varnosti je sodilo tudi ljudsko zdravje.

Z novo ustavo leta 1963 ni bilo bistvenih sprememb na področju države blaginje, se je pa več spremenilo z ustavo iz leta 1974. Vse pristojnosti socialne politike in varnosti so bile prenesene na sfero dela – zaposlenosti (združeno delo) in na komunalni sistem (Novak, 1996). Novakova (1996) nadalje ugotavlja, da je celo ta ustava še vedno izključevala samozaposlene – tudi kmete, ki niso bili organizirani v zadrugah – iz zavarovanja pri zagotavljanju socialnih pravic, ki so sledile iz zaposlenosti in dodatnih pravic (npr. porodniška).

"Socialistično" državo blaginje je podobno kot zahodne države ob koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let zajela kriza kot posledica neusklajenega naraščanja socialnih

stroškov in zmanjševanja razpoložljivih sredstev za njihovo pokritje (Novak, 1996). V srednji Evropi sta k temu pripomogla predvsem naraščajoča brezposelnost in upokojevanje ter zmanjševanje števila zaposlenih. Ker je bila srednjeevropska država blaginje (Novak, 1996) usmerjena na industrijske delavce in uslužbence kot osrednji zavarovani kategoriji prebivalstva, je revščina in tovrstna izključenost iz socialnih programov drugih kategorij – samozaposlenih in kmetov – ostala relativno obrobnega pomena, čeprav ne spregledana. Socialna kriza je postala posebej opazna, ko so se ciljne kategorije (industrijski delavci in uslužbenci) znašle na obrobju blagostanja in bile vedno pogosteje ogrožene z revščino in izključenostjo iz socialnih programov (Novak, 1996). Novakova (1996) nadalje ugotavlja, da se je revščina starejših in ruralnih prebivalcev prevesila v revščino mestnih prebivalcev in mlajših družin z več nepreskrbljenimi otroki, kar je imelo tudi v devetdesetih letih še vedno enake značilnosti.

Država blaginje pa se seveda spreminja tudi danes. Njen razvoj v veliki meri kroji razvoj družbe, ki se v zadnjih desetletjih zelo spreminja. Od klasične družine kot osnovne celice družbe prehajamo v zelo raznolike oblike družine: enočlanska gospodinjstva, enostarševske družine in podobno.

Tudi Huber in Stephens zagovarjata (Huber & Stephens, 2006) razliko med novo in staro državo blaginje: »Stara država blaginje je osnovana predvsem za denarne transferje, ki pokrivajo tveganje izgube zaslužka zaradi starosti, brezposelnosti, bolezni in invalidnosti; tipični uporabnik stare države blaginje je bil kvalificirani proizvodni delavec – moški – hranilec družine, ki je zavarovana prek njega. Za novo, »postindustrijsko državo blaginje« pa so ključnega pomena storitve, ki povečujejo posameznikovo zmožnost za zaslužek; poleg podpore pri izobraževanju in poklicnem usposabljanju je tu še socializacija odgovornosti za nego odvisnih članov družine, kar posamezniku omogoča kombiniranje plačane zaposlitve in družinskih obveznosti. Nova država blaginje nima več tipičnega uporabnika, ampak so tu različni uporabniki v različnih fazah življenjskega cikla:

- otroci zaposlenih staršev,
- adolescenti na usposabljanju,
- odrasli na prekvalifikaciji,
- zaposleni starši z majhnimi otroki ali pa
- starejši ljudje potrebni oskrbe.«

Podobno razmišlja tudi Novakova, ko že leta 1996 pravi, da »zadnja leta premišljanje o modelih države blaginje ni več niti popularno niti modno.« Nadaljuje, da »podatki dokazujejo krizo, ki prehaja že v tretje desetletje in zdi se, zlata doba socialne države v šestdesetih letih ne bo tako kmalu ponovila.« V nadaljevanju pa zapiše to, kar sta Huber in Stephens zapisala deset let pozneje. Novakova namreč ugotavlja: »Različne strategije, ki posameznika in breme skrbi za njegovo socialno varnost premeščajo izpod državnega

okrilja ponovno v naročje družine in solidarnosti neposrednih socialnih mrež, se uvajajo vse pogosteje, pa tudi vedno več analitikov zanje zastavlja svojo strokovno presojo.«

Ne glede na spremembe države blaginje pa lahko zapišem sledeče: radodarnost sistema države blaginje bo v prihodnosti zelo odvisna tudi od nadaljnjega gospodarskega razvoja Slovenije, predvsem pa od globalnih gospodarskih razmer. Ob zadnji finančni in posledično tudi gospodarski krizi se je zelo lepo pokazalo, kako država oklesti socialne prejemke slabše situiranim državljanom, znižuje prejemke starostnikom in nenazadnje zniža plače javnim uslužbencem.

Nekateri raziskovalci države blaginje pa zaznavajo tudi spremembe v državi blaginje z vidika usmerjanja sredstev k različnim starostnim skupinam. Lynch je tako raziskovala (Lynch, 2002), kako države Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (*angl. The Organisation for Economic Co-operation and Development*, v nadaljevanju OECD) poskrbijo za mlade, zaposlene in za starejše, predvsem v luči starajoče se družbe. Pravi (Lynch, 2002), da »te družbene transformacije vplivajo na temelje političnega in gospodarskega reda, vzpostavljenega v obdobju po drugi svetovni vojni, in se zoperstavljajo tudi najbolj "tradicionalnim" zahodnim družbam.« Vpraša se tudi, kako se bodo institucije države blaginje, ki so nastale pod radikalno drugačnimi demografskimi, socialnimi in ekonomskimi okoliščinami, odzvale na te spremembe (Lynch, 2002).

Vsaj namig, če že ne odgovor na to vprašanje, sledi v naslednjem poglavju, ki raziskuje pretekle in tekoče demografske spremembe in projekcije le-teh za naslednja desetletja.

2 DEMOGRAFSKE SPREMEMBE

V zadnjih letih se veliko govori o demografskih spremembah, ki so zajele razviti svet in z njim Evropo. Prebivalstvo se stara, pričakovana življenjska doba se daljša, razmerje med mladim in starim prebivalstvom je že dalj časa v prid staremu prebivalstvu.

Vse te spremembe odločilno vplivajo na odhodke državnih proračunov, ki so se znašli pod hudimi pritiski po povečevanju socialnih transferov za starejše. Vlade so se odzvale racionalno: zmanjšujejo višino pokojnin in tudi ostale stroške s staranjem v vedno večji meri prenašajo z države na prebivalstvo.

Če je še do nedavnega veljalo, da so pokojnine zadoščale za primerno preživljanje starosti v pokoju, se bo kaj kmalu zgodilo, da temu ne bo več tako. In v teh razmerah ne bi smeli pozabiti izobraziti prebivalstva in ga pripraviti na velik miselni preskok: državna pokojnina ne bo več zadoščala za ohranjanje primerne življenjske ravni v starosti – nujno bo potrebno dodajati finančna sredstva, da bi preprečili (pre)velik padec kupne moči.

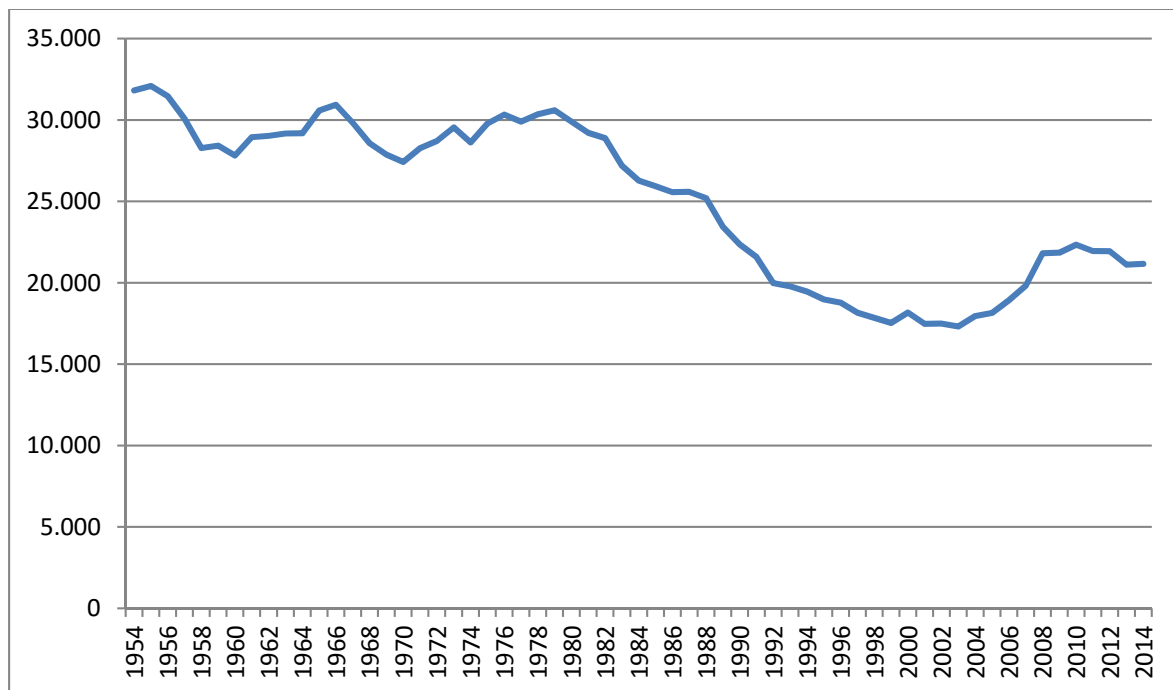
2.1 Demografske spremembe v zadnjih desetletjih

V času generacij naših staršev je bilo prebivalstvo Slovenije »relativno mlado«. Rojevalo se je okoli 30.000 otrok na generacijo in pričakovana življenjska doba je bila bistveno nižja, kot je danes.

Na Sliki 1 lahko vidimo, da je bilo število živorojenih v Sloveniji v letih do 1980 okoli 30.000 (podatek za leto 1980 je 29.902 živorojena otroka). Po letu 1980 pa je začela rodnost v Sloveniji padati in je dosegla dno leta 2003, ko je bilo v Sloveniji rojenih le 17.321 otrok. Zakaj je to pomembno za moje raziskovanje?

Generacije, rojene v 50. letih prejšnjega stoletja, so že v pokojju in odhajajo v pokoj. Na trg dela pa prihajajo generacije, rojene v 90. letih prejšnjega stoletja. Generacije, rojene v 90. letih prejšnjega stoletja, ki sedaj na trgu dela nadomeščajo generacije, ki odhajajo v pokoj, so za približno 1/3 manjše.

Slika 1: Število živorojenih v Sloveniji po letih

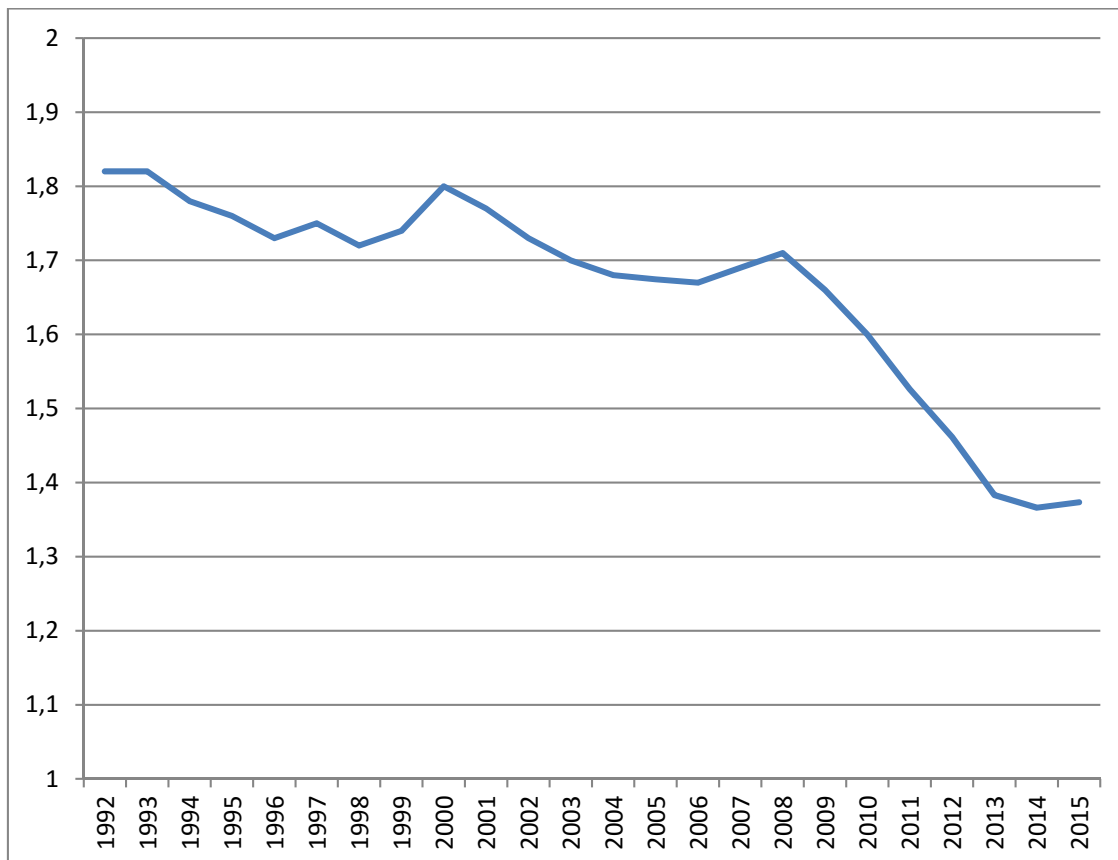

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Število prebivalcev in naravno gibanje prebivalstva, Slovenija, letno, 2016.

Iz tega sledi, da vsako leto v pokojju v povprečju odide več ljudi, kot jih pride na trg dela. Posledice so seveda neizbežne: razmerje med zavarovanci (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje – ZPIZ) in upokojeanci se (kot je razvidno s Slike 2) hitro poslabšuje. Po podatkih ZPIZ-a je to razmerje še leta 1992 znašalo 1,82 zavarovanca na

enega upokojenca. Po zadnjih podatkih je bilo to razmerje leta 2015 le še 1,37 zavarovanca na enega upokojenca.

Slika 2: Razmerje zavarovanci : uživalci pokojnin v Sloveniji po letih

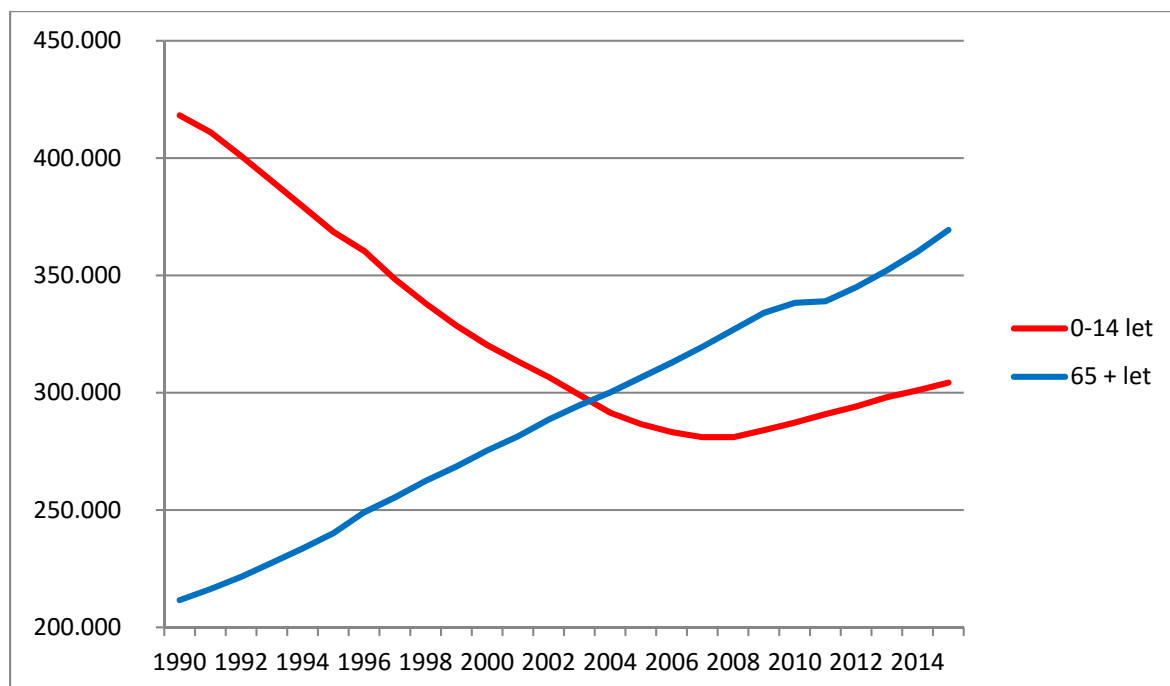

Vir: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Mesečni statistični pregled za december 2003, 2004, str. 2, Tabela Razmerje zavarovanci : upokojenci po letih; Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Mesečni statistični pregled za december 2010, 2011, april, str. 4, Tabela Razmerje zavarovanci : upokojenci po letih; Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Mesečni statistični pregled za marec 2016, 2016, april, str. 5, Tabela Razmerje zavarovanci : uživalci pokojnin po letih.

Za mojo raziskavo je pomembno še eno razmerje: to je razmerje med prebivalstvom, starim od 0 do 14 let, in prebivalstvom, starim 65 let in več. S Slike 3 je razvidno, da se to razmerje poslabšuje. Če sta bili ti dve starostni skupini prebivalstva v letu 1990 še v razmerju 2 : 1 v korist mlade populacije, sta se že v letu 2003 izenačili. Zadnji dostopen podatek za leto 2015 pa govori v prid starejši populaciji v razmerju 1 : 1,2.

Ta podatek je za mojo raziskavo pomemben, ker kaže na staranje prebivalstva. Število zaposlitev mladih bo manjše kot število upokojitev. To pa zopet kaže na pritisk na pokojninsko blagajno, na potrebo po reformiranju pokojninskega sistema, na relativno zniževanje pokojnin in posledično na večjo potrebo po varčevanju za starost.

Slika 3: Razmerje prebivalstvo staro od 0 do 14 let : prebivalstvo staro 65 let in več v Sloveniji po letih

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, *Prebivalstvo po velikih in petletnih starostnih skupinah in spolu, statistične regije, Slovenija, letno, 2016.*

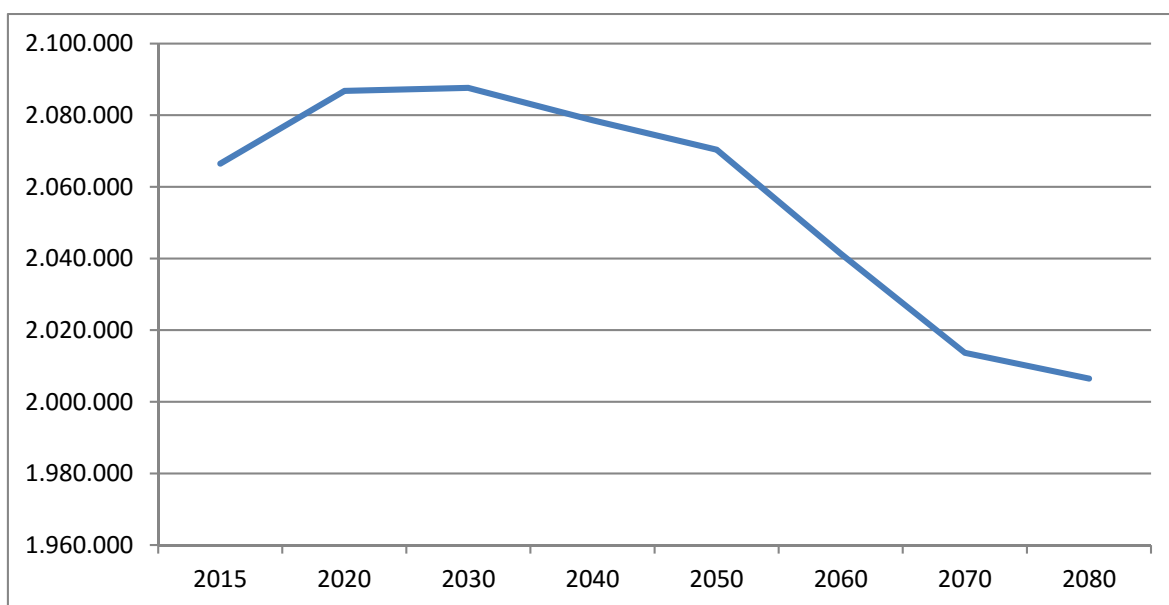
2.2 Demografske projekcije

Trendi, ki smo jim priča na demografskem področju, naj bi se po projekcijah Eurostata nadaljevali tudi v prihodnje. Eurostat je izdelal več različic projekcij: glavno različico, različico z nizko rodnostjo, različico z višjo pričakovano življenjsko dobo in različico z zmanjšanimi migracijami. V nadaljevanju prikazani podatki se nanašajo na glavno različico.

Kakor lahko vidimo na Sliki 4, se bo prebivalstvo Republike Slovenije povečevalo do leta 2030, po tem letu pa se predvideva upadanje števila prebivalcev. Razlog za to je v padanju števila rojstev po letu 1980. Občuten padec pa se bo zgodil med leti 2050 in 2070. Razlog za ta padec je zelo nizka rodnost na prelomu tisočletja. Dodaten razlog pa je tudi ohranjanje relativno nizkih stopenj rodnosti v prihodnjih desetletjih (predpostavka Eurostata pri pripravi projekcij).

Za mojo raziskavo še pomembnejši podatek je podatek o pričakovani življenjski dobi. Pričakovana življenjska doba moškega je bila leta 2015 77,5 let, ženske pa 83,4 let. Do leta 2080 se bo, kakor vidimo na Sliki 5, pričakovana doba moškega po projekcijah Eurostata podaljšala za 9,2 leti, pričakovana življenjska doba za ženske pa se bo podaljšala za 7,6 let. Tako bodo moški v povprečju živeli 86,7 let, ženske pa kar 91 let.

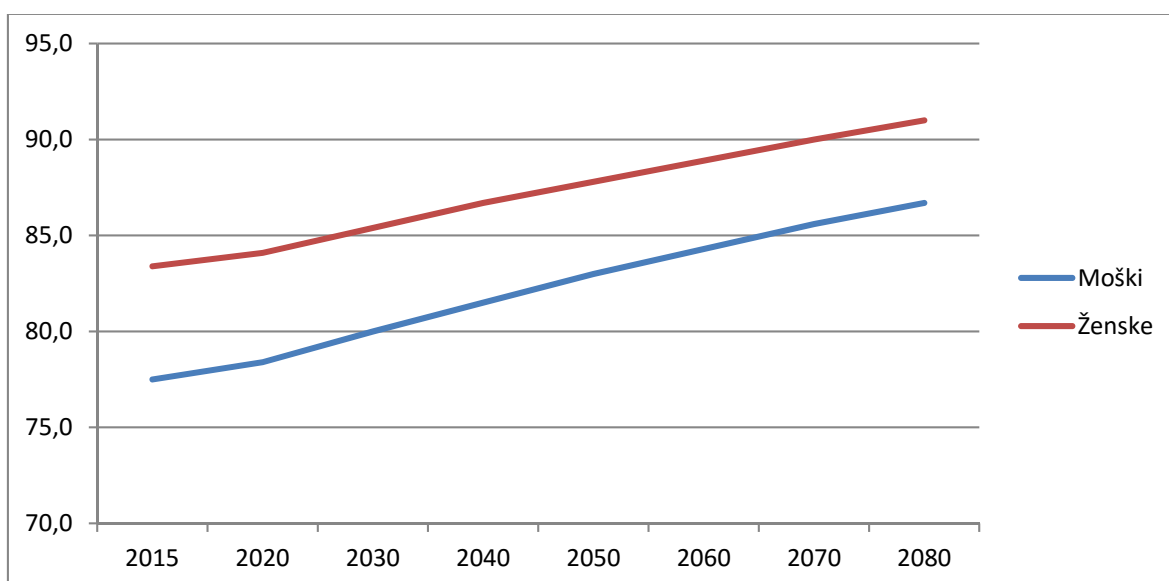
Slika 4: Projekcije števila prebivalcev v Sloveniji do leta 2080

Vir: Eurostat, Population projections, EUROPOP2013, Population projections at national level, Main scenario, Population on 1st January by age and sex, 2016.

Ta podatek jasno kaže na izredno dolgoživost družbe, ki se nam obeta v prihodnosti. Ta podatek je sam po sebi seveda dober, ima pa nekatere manj ugodne fiskalne in osebno finančne posledice. Starejša družba mora nameniti več za pokojnine, povečajo pa se tudi izdatki za zdravstvo; starejši ljudje so bolj dovzetni za bolezni kot mlajši, pestijo jih kronične bolezni, katerih zdravljenje zahteva velika finančna sredstva.

Slika 5: Projekcije pričakovane življenjske dobe moških in žensk v Sloveniji do leta 2080

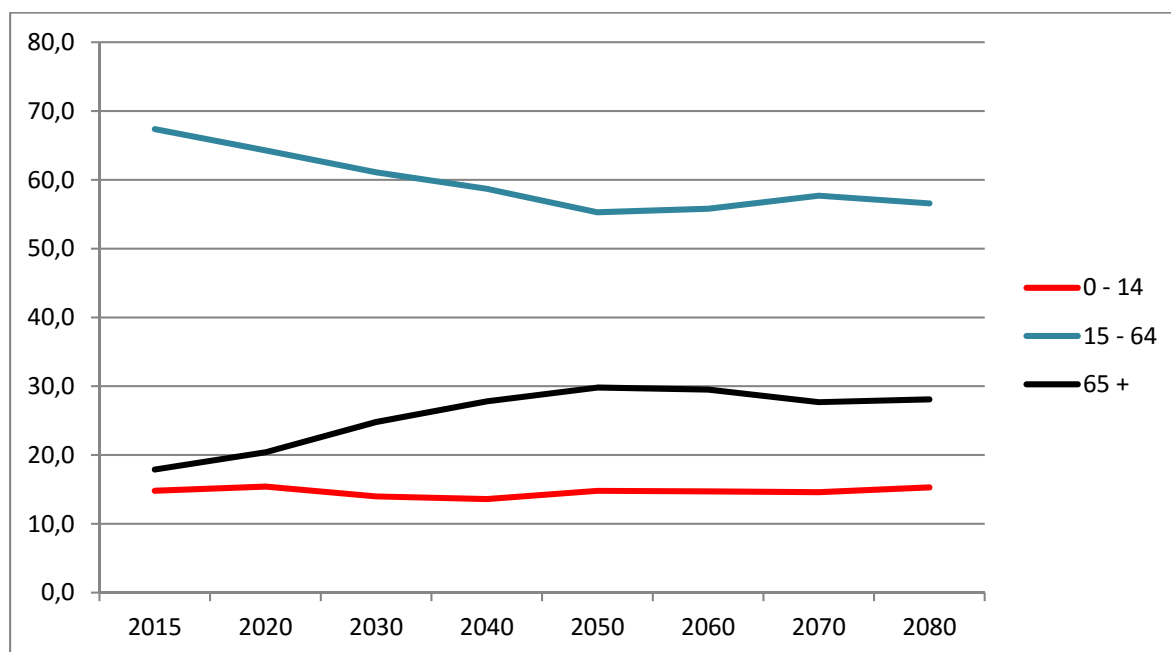
Vir: Eurostat, Population projections, EUROPOP2013, Population projections at national level, Main scenario, Life expectancy by age and sex, 2016.

Trend, da bo na trg dela prihajalo manj ljudi, kot jih bo odhajalo v pokoj, se bo, če ne bo resne pokojninske reforme, nadaljeval še nekaj desetletij in se bo obrnil šele, ko bodo začeli v pokoj odhajati generacije, rojene v 90. letih prejšnjega stoletja (po mojih predvidevanjih v začetku 60. let 21. stoletja). Čaka nas torej še več kot 4 desetletja slabšanja razmer za pokojninsko blagajno.

Spreminjanje razmerja med prebivalstvom, starim 15 – 64 let, in prebivalstvom, starim 65 let in več, je jasno razvidno s Slike 6. Že trenutno neugodno razmerje se bo v prihodnjih desetletjih še bistveno poslabšalo. Po projekcijah Eurostata naj bi najslabše razmerje dosegli leta 2050, ko bo delež prebivalstva, starega 15 – 64 let, znašal le 55,3 %, delež prebivalstva, starega 65 let in več, pa danes nepredstavljenih 29,8 %. Po letu 2050 naj bi se poslabševanje razmerja ustavilo in ostalo na približno enakih ravneh.

Delež mlajših od 15 let naj bi bil v prihodnjih desetletjih relativno stabilen in naj bi se gibal med 13,6 in 15,4 %.

Slika 6: Projekcije deležev izbranih starostnih skupin prebivalstva v Sloveniji do leta 2080

Vir: Eurostat, Population projections, EUROPOP2013, Population projections at national level, Main scenario, Projected demographic balances and indicators, 2016.

3 VPLIV DEMOGRAFSKIH SPREMEMB NA DRŽAVO BLAGINJE

V luči prej opisanih demografskih sprememb lahko brez zadržkov ugotovim, da se že in se bo v prihodnosti vedno večji del državnih financ stekal k starejšemu prebivalstvu. Tak razlog so pokojnine (ki so tudi predmet dela raziskave tega dela) in pa (verjetno še v večji meri) stroški zdravstva in dolgotrajne oskrbe za starejše.

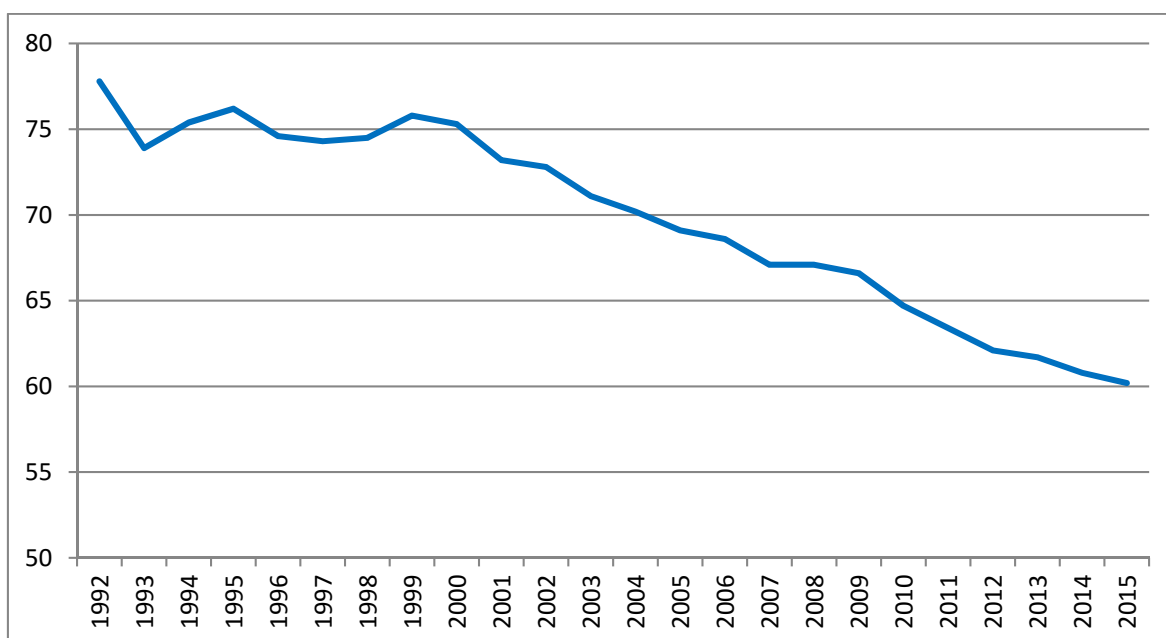
Taki tektonski premiki v redistribuciji bogastva družbe imajo za posledico neizbežno spreminjanje države blaginje, kot jo poznamo danes.

3.1 Tekoče spremembe države blaginje v Sloveniji

Slovenija se kot država blaginje spreminja v smeri manj radodarnih politik pokojninskega sistema, manj ugodnega nagrajevanja javnih uslužbencev (v preteklosti je močno zarezala v plače javnih uslužbencev in tudi na ta način reševala finančno krizo, sedaj pa ne sprosti varčevalnih ukrepov in dobršnemu delu prebivalstva realno zmanjšuje kupno moč), pa tudi na področju zdravstvene politike nas še čaka razprava o reformi zdravstvenega sistema.

Vlada sicer daje občutek, da se trudi ohraniti socialno varnost državljanov na nespremenjeni ravni (in verjamem, da se res trudi), a demografske projekcije ji ne dajejo velike izbire. V razpravi je že nova pokojninska reforma (vlada je izdala tako imenovano Belo knjigo o pokojninah). V njej na primer ugotavlja, da so »zamrznjena indeksacija v letu 2014 in 2015 in izjemno majhno število prejemnikov varstvenega dodatka po spremembi socialne zakonodaje leta 2012 vplivali na višje tveganje revščine upokojencev (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2016)«. Med drugimi je tudi to podatek, ki kaže obraz sprememb države blaginje v Sloveniji.

Slika 7: Razmerje povprečne starostne pokojnine (v %) : povprečne plače po letih v Sloveniji

Vir: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Mesečni statistični pregled za december 2003, 2004, str. 4, Tabela Razmerje – plače: pokojnine po letih; Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Mesečni statistični pregled za december 2010, 2011, april, str. 8, Tabela Razmerje – pokojnine : plače po letih; Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Mesečni statistični pregled za marec 2016, 2016, april, str. 9, Tabela Razmerje – pokojnine : plače po letih.

V nadaljevanju prikazujem spreminjanje pomembnega dela države blaginje v zadnjega četrta stoletja: višine povprečne starostne pokojnine v primerjavi z višino povprečne plače v Republiki Sloveniji. Slika 7 je več kot zgovorna: povprečna starostna pokojnina je leta 1992 znašala 77,8 % povprečne plače, podatek za leto 2015 pa je le še 60,2 %.

Trend je več kot jasen. Odgovorna družba bi ta trend morala ustaviti, sicer grozi velikemu delu socialno ranljivega prebivalstva neizogibno spopadanje z revščino. Kako se bo s tem spopadla Republika Slovenija, pa bom prikazal v nadaljevanju.

3.2 Verjetne prihodnje spremembe države blaginje v Sloveniji

Prihodnje spremembe so samo projekcije, ki so odvisne od velikega števila dejavnikov. Kljub temu pa moramo take projekcije narediti, da vidimo, v katero smer gremo. Na prihodnje spremembe države blaginje bodo zelo vplivali dejavniki, kot so: demografske spremembe in s tem povečane zahteve za financiranje staranja družbe, hitrost prilagajanja zdravstvenega in pokojninskega sistema novim razmeram, gospodarske razmere (v primeru zaostrenih gospodarskih razmer država hitro zmanjša socialne transfere in ostale izdatke, ki vplivajo na kakovost življenja ljudi, ki so odvisni od države), pogajalska moč kapitala nasproti socialni in nenazadnje tudi povečevanje politične moči starejšega prebivalstva (upokojencev).

Menim, da če bo Slovenija hotela vsaj ohraniti stopnjo konkurenčnosti v primerjavi z drugimi državami, bo prisiljena zmanjšati radodarnost socialnih politik. Trditev postavljam na podlagi projekcij, ki Sloveniji napovedujejo relativno večje »poslabšanje« razmer na področju demografije. Po projekcijah, objavljenih v Beli knjigi o pokojninah, se bodo izdatki za pokojnine v Sloveniji do leta 2050 dvignili z 11 % v letu 2020 na skoraj 16 % BDP, medtem ko bo v EU v povprečju ta odstotek ves čas ostal pod 12 % (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2016).

To pa predvideva tudi vlada v Beli knjigi o pokojninah, ko dela projekcije relativne višine pokojnin po novi pokojninski reformi. Povprečna nadomestitvena stopnja novih upokojencev (razmerje med prvo pokojnino in zadnjo plačo) se bo po predvidevanjih (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2016) iz Bele knjige o pokojninah znižalo iz malo nad 0,60 v letu 2013 na malo pod 0,55 v letu 2053 (po varianti 65_45_67_15_33; druge variante predvidevajo še večje zmanjšanje povprečne nadomestitvene stopnje).

Država tudi predvideva oživitvev 2. in 3. pokojninskega stebra. Ljudi bo poskušala prepričati, da del odgovornosti za primeren standard življenja v starosti prevzamejo nase. V nadaljevanju bom dokazal, da bo državi to bistveno lažje uspelo, če bo poskrbela za finančno opismenjevanje prebivalstva.

4 FINANČNA PISMENOST

Dolgo je veljalo, da je pismenost ena sama. V tistih časih je bilo tudi takoj vsakomur jasno, kaj pismenost pomeni. Danes vemo, da je pismenosti več vrst. Katere pismenosti so za posameznika pomembne, pa je odvisno od družbe, v kateri le-ta živi.

Nacionalna komisija za razvoj pismenosti (Ministrstvo za šolstvo in šport: Urad za razvoj izobraževanja, 2006) opredeljuje pismenost kot »trajno razvijajočo se zmožnost posameznikov, da uporabljajo družbeno dogovorjene sisteme simbolov za sprejemanje, razumevanje, tvorjenje in uporabo besedil za življenje v družini, šoli, na delovnem mestu in v družbi. Pridobljeno znanje in spretnosti ter razvite sposobnosti posamezniku omogočajo uspešno in ustvarjalno osebno rast ter odgovorno delovanje v poklicnem in družbenem življenju«. Ista komisija v nadaljevanju pravi, da »poleg zmožnosti branja, pisanja in računanja, ki veljajo za temeljne zmožnosti pismenosti, se danes poudarja tudi pomen drugih zmožnosti (npr. poslušanje) in novih pismenosti, kot so informacijska, digitalna, medijska pismenost in druge, ki so pomembne za uspešno delovanje v družbi«.

Iz definicije pismenosti, ki jo je podala Nacionalna komisija za razvoj pismenosti, je razvidno, da oseba brez ene izmed potrebnih pismenosti ne more biti uspešna niti na delovnem mestu niti v družbi.

Pojem »finančna pismenost« postaja vse bolj pomemben tudi v Sloveniji – medtem ko to področje v tujini (predvsem v Severni Ameriki) raziskujejo že več desetletij. V svetu je postal spet bolj zanimiv po zlomu finančnega sistema v Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA) v letu 2007 in selitvi finančne krize po vsem svetu, v Sloveniji pa postaja zanimiv predvsem zaradi finančnih vplivov demografskih sprememb na javne finance – in s tem povezano prelaganje finančnih posledic staranja in dolgoživosti prebivalstva na posameznika.

Finančna pismenost je veliko pomembnejša, kot smo si večkrat pripravljene priznati. Že sama beseda »denar« je v marsikaterem okolju tabu. Vzbuja celo vrsto občutkov in asociacij, ki gredo skozi nas, ko jo slišimo. Krueger (1986) o denarju celo zapiše: »Denar je verjetno čustveno najbolj pomemben objekt v sodobnem življenju. Le hrana in spolnost sta njegova tesna konkurenta kot nosilca tako močnih in raznolikih občutkov, pomenov in stremeljenj.«

Na velik pomen finančnega izobraževanja je opozorila tudi Komisija evropskih skupnosti (2007), ko je zapisala: »Pomen dobrega finančnega izobraževanja je bil potrjen na svetovni ravni in na ravni EU, vključno z Belo knjigo o politiki finančnih storitev za obdobje 2005–2010, Zeleno knjigo o maloprodajnih finančnih storitvah iz maja 2007 in Resolucijo Evropskega parlamenta o politiki finančnih storitev, ki je bila sprejeta julija 2007. Vprašanje finančnega izobraževanja je bilo obravnavano tudi v sklepkih Sveta ECOFIN z

dne 8. maja 2007, v katerih Svet poziva države članice, „da znatno okrepijo prizadevanja za dvig ozaveščenosti gospodinjstev glede potrebe po njihovem ustreznem obveščanju in izobraževanju, pri čemer je treba upoštevati pristojnosti in pobude same finančne industrije na tem področju, da bi bila gospodinjstva bolj pripravljena, hkrati pa bi se ohranila ustrezna zaščita vlagateljev“.«

Hungova, Parker in Yoongova (2009) ugotavljajo, da finančno manj pismeni bolj verjetno nevede napravijo finančno napako, manj je verjetno, da se bodo poslužili priporočenih finančnih praks, in manj verjetno je, da se bodo sposobni soočiti z nenadnimi gospodarskimi šoki (Hung, Parker, & Yoong, 2009). Nadalje Lusardijeva in Mitchellova (Lusardi & Mitchell, 2007a, b) izpostavita, da te odločitve še zdaleč niso preproste, saj od potrošnikov zahtevajo zbiranje, obdelavo in predvidevanje podatkov o obrestnem obrestovanju, razpršitvi tveganja, inflaciji in sredstvih. Verjetno je pomen finančne pismenosti še najbolj zadel Ferguson, ko je dejal: »Posamezniki potrebujejo veliko znanja in analitičnih sposobnosti že zgolj zato, da se izognejo delanju napak (Ferguson, 2002).«

V nadaljevanju bom predstavil, kako finančno pismenost razumejo in definirajo najpomembnejši avtorji s tega področja in kakšne so razlike v razumevanju tega pojma med njimi. Pripravil bom pregled raziskav o finančni pismenosti v svetu in skušal oceniti, kakšna je finančna pismenost v različnih delih sveta.

Pregledal bom, kaj je bilo na področju finančne pismenosti v Sloveniji že narejeno, in zbral rezultate raziskav o finančni pismenosti Slovencev. Te rezultate bom primerjal z rezultati raziskav drugih držav in primerjal finančno pismenost Slovencev in drugih narodov. V primeru bistvenih odstopanj bom poskušal identificirati razloge za boljšo oz. slabšo finančno pismenost izstopajočih.

Stopnja finančne pismenosti ima pomemben vpliv na finančne odločitve posameznikov. V poglavju, ki bo govorilo o tej temi, bom poskušal določiti najpomembnejše finančne odločitve povprečnega posameznika. To mi bo v veliko pomoč pri razmišljanju, kdaj mora imeti posameznik dovolj visoko stopnjo finančne pismenosti, da nevede ne naredi napak pri pomembnih finančnih odločitvah.

4.1 Opredelitev finančne pismenosti

Dejstvo, da je finančna pismenost pomembna, je bilo do sedaj že prikazano. Če pa želimo finančno pismenost znanstveno preučevati, jo moramo najprej definirati. Le jasno definiran pojem lahko postane predmet resnega proučevanja. Finančno pismenost pa različni avtorji različno definirajo.

V nadaljevanju bom pripravil pregled opredelitev pojma finančne pismenosti, kot ga razumejo in definirajo najbolj izpostavljeni in priznani avtorji ter organizacije.

Lusardi in Mitchell (Lusardi & Mitchell, 2013) finančno pismenost opredelita kot človekovo sposobnost procesiranja ekonomskih informacij in sprejemanja poučenih odločitev o finančnem planiranju, akumuliranju premoženja, pokojninah in dolgovih. V nadaljevanju isti avtorici zagovarjata tezo, da je finančno znanje dejansko investicija v človeški kapital – pri tem pristopu lahko tisti, ki gradijo na finančnem znanju, pričakujejo nadpovprečne donose svojih naložb (Lusardi & Mitchell, 2013).

Vitt, Siegenthaler, Anderson, Lyter, Kent in Ward finančno pismenost opredelijo na sledeč način: »Osebna finančna pismenost je sposobnost brati, analizirati, upravljati in komunicirati o osebnih finančnih zadevah, ki vplivajo na materialno blaginjo. To vključuje sposobnost razumeti finančne odločitve, diskutirati o denarnih in finančnih vprašanjih, ne da bi se ob tem počutili nelagodno (ali kljub temu), načrtovati za prihodnost in se kompetentno odzivati na življenjske dogodke, ki vplivajo na vsakdanje finančne odločitve, vključno z dogodki v splošnem gospodarstvu (Vitt, Anderson, Kent, Lyter, Siegenthaler, & Ward, 2000).

Svetovalni svet predsednika ZDA o finančni pismenosti (President's Advisory Council on Financial Literacy, 2009) opredeljuje finančno pismenost kot »zmožnost uporabe znanja in spretnosti za učinkovito upravljanje finančnih virov za finančno blaginjo skozi vse življenje.« Kljub temu da je Svetovalni svet predsednika ZDA o finančni pismenosti priporočil, da vsi uporabljajo njihovo definicijo finančne pismenosti, se še vedno uporabljajo tudi druge.

Zelo jasna in vseobsegajoča je tudi opredelitev finančne pismenosti, ki jo uporablja Kanada: »Finančna pismenost pomeni imeti znanje, sposobnosti in samozaupanje za sprejemanje odgovornih finančnih odločitev (Task Force on Financial Literacy, 2010)«. Tudi kanadska Delovna skupina za finančno pismenost je priporočila, naj vsi deležniki v finančni pismenosti uporabljajo njihovo definicijo finančne pismenosti.

Ena bolj pomembnih opredelitev finančne pismenosti je zagotovo tudi opredelitev OECD, ki so jo uporabili pri raziskavi PISA 2012: »Finančna pismenost je poznavanje in razumevanje finančnih konceptov in tveganj in spretnosti, motivacija ter samozavest za uporabo tega znanja in razumevanja, da bi sprejemali učinkovite odločitve v različnih finančnih kontekstih, za izboljšanje finančne blaginje posameznika in družbe in za zagotovitev sodelovanja v gospodarskem življenju (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014a).«

Hung, Parker in Yoong (Hung, Parker, & Yoong, 2009) ugotavljajo, da je ena od presenetljivih stvari o finančni pismenosti ta, da je bila finančna pismenost različno opredeljena kot (a) posebne oblike znanja, (b) sposobnosti ali spretnosti pri uporabi tega znanja, (c) zaznana znanja, (d) dobro finančno vedenje in celo (e) finančne izkušnje.

V Tabeli 1 so naštetih nekateri avtorji, ki so definirali finančno pismenost glede na zgornjo delitev (Hung, Parker, & Yoong, 2009).

Tabela 1: Različne opredelitve finančne pismenosti

Avtorji	Definicije
Hilgert, Hogarth, & Beverly, 2003 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	Finančno znanje
FINRA, 2003 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	»Razumevanje tržnih zakonitosti, instrumentov, organizacij in ureditev, ki ga imajo običajni investitorji.«
Moore, 2003 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	»Posameznike se šteje za finančno pismene, če so kompetentni in lahko pokažejo, da so uporabili znanje, ki so ga pridobili. Finančne pismenosti se ne da meriti direktno, zato moramo uporabiti posrednike. Pismenost je pridobljena skozi praktične izkušnje in aktivno integracijo znanja. Ko ljudje postanejo bolj pismeni, postajajo vse bolj finančno sofisticirani in to naj bi domnevno pomenilo, da postajajo bolj kompetentni.«
National Council on Economic Education (NCEE), 2005 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	»Seznanjenost z osnovnimi ekonomskimi zakonitostmi, znanje o gospodarstvu Združenih držav Amerike in razumevanje nekaj ključnih ekonomskih terminov.«
Mandell, 2007 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	Sposobnost oceniti nove in kompleksne finančne instrumente in sprejeti poučene sodbe o izbiri instrumentov in obsegu uporabe teh instrumentov, da bo to v dolgoročno korist osebe.
Lusardi & Mitchell, 2007 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	»Seznanjenost z najosnovnejšimi ekonomskimi koncepti, ki so potrebni za smiselne odločitve v zvezi z varčevanjem in investiranjem.«
Lusardi & Tufano, 2008 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	Poudarek na dolžniški pismenosti (angl. <i>debt literacy</i>), sestavini finančne pismenosti, definirani kot »zmožnost sprejeti preproste odločitve o dolžniških pogodbah, še posebej kako posameznik uporabi osnovno znanje o obrestovanju, merjeno v kontekstu vsakodnevnih finančnih odločitev.«
ANZ Bank, 2008 v Hung, Parker, & Yoong, 2009	»Sposobnost sprejeti poučene sodbe in sprejeti učinkovite odločitve o uporabi in upravljanju z denarjem.«
Lusardi, 2008a, 2008b v Hung, Parker, & Yoong, 2009	Znanja o osnovnih finančnih konceptih, kot so delovanje obrestovanja, razlika med nominalnim in realnim in osnove diverzifikacije tveganj.«

Vir: A. A. Hung, A. M. Parker, & J. Yoong, *Defining and Measuring Financial Literacy*, 2009, str. 4, Tabela 1.

Iz palete opredelitev finančne pismenosti, ki so jo zbrali Hung, Parker in Yoong (2009), lahko vidimo, da finančna pismenost še zdaleč ni enotno opredeljena. Poleg razlik v opredelitvah, kot so jo zaznali Hung, Parker in Yoong (2009) in sem jo že omenil (finančna pismenost je različno opredeljena kot (a) posebne oblike znanja, (b) sposobnosti ali spretnosti pri uporabi tega znanja, (c) zaznana znanja, (d) dobro finančno vedenje in celo (e) finančne izkušnje), naj na tem mestu opozorim še na druge razlike v opredelitvah. Nekateri avtorji (na primer: National Council on Economic Education (v nadaljevanju

NCEE)) National Council on Economic Education, 2005 v Hung, Parker, & Yoong, 2009; Lusardi & Mitchell, 2007 v Hung, Parker, & Yoong, 2009; Lusardi & Tufano, 2008 v Hung, Parker, & Yoong, 2009 in Lusardi, 2008a, 2008b v Hung, Parker, & Yoong, 2009) za finančno pismenega posameznika zahtevajo osnovno znanje, medtem ko Mandell (Mandell, 2007 v Hung, Parker, & Yoong, 2009) od posameznika zahteva poznavanje novih kompleksnih finančnih instrumentov in uporabo teh instrumentov, da bi ga avtor razglasil za finančno pismenega.

NCEE pa celo v definiciji finančne pismenosti govori le o ZDA (National Council on Economic Education, 2005 v Hung, Parker, & Yoong, 2009), kar se mi ne zdi smiselno. Ekonomije nacionalnih držav današnjega sveta so tako zelo povezane in globalizirane, da se dogajanje v eni nacionalni ekonomiji hitro odraža v ostalih ekonomijah. Finančni sektor pa je verjetno najbolj globaliziran sektor znotraj ekonomij – v spomin si lahko priključimo dogajanje po zlomu finančne industrije v ZDA jeseni leta 2007.

Tudi Remund (2010), ki je preučeval opredelitve od leta 2000 do 2010, razdeli opredelitve finančne pismenosti v 5 kategorij:

1. poznavanje finančnih konceptov,
2. sposobnost komuniciranja o finančnih konceptih,
3. usposobljenost za upravljanje osebnih financ,
4. spretnosti za sprejemanje ustreznih finančnih odločitev in
5. trdno samozaupanje v učinkovito načrtovanje prihodnjih finančnih potreb.

V prvo kategorijo (poznavanje finančnih konceptov) je uvrstil definicije tistih avtorjev, ki omenjajo znanje – poznavanje finančnih konceptov. Za znanje pravi (Remund, 2010), da je najbolj očitna in tudi najbolj običajna komponenta konceptualnih definicij finančne pismenosti. Nadalje ugotovi, da če hoče nekdo učinkovito upravljati z denarjem, mora o denarju najprej nekaj vedeti. V to kategorijo uvrsti avtorje, ki potrjujejo pomen znanja s sklicevanjem na to, kako lahko znanje izboljša posameznikovo finančno blaginjo (Braunstein & Welch 2002 v Remund, 2010; Vitt, Anderson, Kent, Lyter, Siegenthaler, & Ward, 2000 v Remund, 2010).

V drugo kategorijo (sposobnost komuniciranja o finančnih konceptih) Remund uvrsti avtorje (Remund, 2010), ki definicijo finančne pismenosti, ki temelji na znanju, malo obrnejo; Fox, Bartholomae in Lee finančno pismenost definirajo kot »ključnega pomena za učinkovito sprejemanje potrošniških odločitev« (Fox, Bartholomae, & Lee 2005, str. 195 v Remund, 2010, str. 280).

Remund v tretjo kategorijo definicij (usposobljenost za upravljanje osebnih financ) razvrsti avtorje, ki v svojih definicijah omenjajo zmožnosti in sposobnosti za upravljanje osebnih financ (Remund, 2010). Te omembe so lahko zelo kratke, kot npr. »Američani, ki slabo

upravljajo svoje finance« zaradi slabe finančne pismenosti (Chen & Volpe 2002, str 289 v Remund, 2010, str. 280), ali zelo natančne, kot: »... Sposobnost spremljati denarne prejeme in plačilne obveznosti, poznavanje, kako odpreti varčevalni račun in kako zaprositi za posojilo, osnovno poznavanje zdravstvenega in življenjskega zavarovanja, sposobnost primerjati konkurenčne ponudbe in planiranje prihodnjih finančnih potreb (Emmons 2005, str. 336 v Remund, 2010, str. 280)«.

Daljše definicije, kot ta, ki jo je uporabil Emmons (Remund, 2010), so običajno izdelane po značilnostih finančne pismenosti ali celo po načinih za operativno merjenje finančne pismenosti. Remund (2010) nadalje ugotavlja, da je zelo pomembno, da je pismenost več kot samo mera znanja. Pismenost namreč odraža posameznikovo sposobnost za opravljanje številnih nalog, povezanih z denarjem, vključno, vendar ne omejeno, na zaslužek, zaščito in porabo tega denarja (Remund, 2010).

Četrta kategorija definicij po Remundu (spretnosti za sprejemanje ustreznih finančnih odločitev) vključuje avtorje, ki močno poudarjajo spretnosti sprejemanja odločitev. Pismenosti ni mogoče oceniti (Remund, 2010), če ni prej preizkušena, in sprejemanje odločitev je v sami srčiki upravljanja denarja. Remund v nadaljevanju zapiše, da znanstveniki in strokovnjaki opisujejo odločanje na več načinov: »uspešno finančno odločanje (JumpStart Coalition for Personal Financial Literacy, 2008 v Remund, 2010)«, »znanje, potrebno za sprejemanje poučenih odločitev (Rhine & Toussaint-Comeau, 2002, str. 13 v Remund, 2010, str. 281)« in »sprejemanje pametnih odločitev (Financial Fitness for Life, 2008 v Remund, 2010) je le nekaj primerov (Remund, 2010).

Na finančne odločitve močno vpliva stalni razkorak med širjenjem ponudbe blaga in storitev na trgu ter omejenimi viri osebnih prihodkov za doseg teh dobrin. The National Endowment for Financial Education (2006 v Remund, 2010) slikovito prikaže ta koncept v svoji definiciji finančne pismenosti: »(Programi finančnega opismenjevanja) delujejo v smeri izboljšanja in razvoja, pridobitve, vzdrževanja in ohranjanja redkih virov, ki omogočajo posameznikom in družinam, ko so v interakciji z okolico, izboljšanje življenjskega standarda«.

V nadaljevanju svoje raziskave Remund ugotovi, da veliko znanstvenikov opiše finančno pismene kot ljudi, ki uspešno upravljajo svoje dolgove, medtem ko sprejemajo finančne odločitve, ki odsevajo njihove osebne vrednote (Stone, Wier, & Bryant, 2008, str. 12 v Remund, 2010, str. 281). Ta primer definicije prinaša v konceptualno opredelitev finančne pismenosti etiko in integriteto.

Dva znanstvenika sta nekoliko bolj pragmatična in opredelita finančno pismenost kot »komplet sposobnosti kritičnega mišljenja, da lahko posameznik pretehta in oceni prednosti in slabosti posamezne odločitve glede na njemu lastne potrebe, vrednote in cilje (Kozup & Hogarth, 2008, str. 131 v Remund, 2010, str. 281). Remund (2010) še ugotovi,

da je v teh primerih spretnost odločanja obravnavana kot temeljna kompetenca, ko gre za finančno pismenost.

V, po Remundu zadnjo, peto kategorijo definicij (trdno samozaupanje v efektivno načrtovanje prihodnjih finančnih potreb), pa sodijo definicije tistih avtorjev, ki vključujejo v enačbo finančne pismenosti samozaupanje pri finančnem planiranju. Vsi raziskovalci tega ne vključijo, ko pa, je jezik jasen in konsistenten: »razumevanje vlaganja in finančnega načrtovanja (Koenig, 2007, str. 44 v Remund, 2010, str. 281).

Remund (2010) nadaljuje, da je omembe vredna izjema Wi\$eUp, program finančne pismenosti ameriškega ministrstva za delo, ki cilja na ženske generacij X (generacije, rojene od leta 1966 do leta 1976) in Y (generacije, rojene od leta 1977 do leta 1994). Wi\$eUp navaja (Wi\$eUp, 2008 v Remund, 2010), da finančna pismenost vključuje razvoj »odgovornih navad varčevanja za prihodnje obdobje upokojitve«. Remund na tem mestu poudari, da je to edini primer, v katerem je načrtovanje predstavljeno kot navada, ki jo je potrebno razviti in sprejeti. Ostali programi opismenjevanja in raziskovalci preprosto predpostavljajo, da bo načrtovanje posledica izboljšane finančne pismenosti, ali pa načrtovanje diskreditirajo – za načrtovanje kot tako predpostavljajo, da je večšina finančne pismenosti (Remund, 2010).

Avtor na koncu razprave o opredelitvah finančne pismenosti v letih 2000 – 2010 ponudi priporočeno konceptualno definicijo, ki se glasi: »Finančna pismenost je mera stopnje, do katere človek razume ključne finančne koncepte in ima sposobnost in zaupanje za vodenje osebnih financ skozi primerne kratkoročne odločitve in zdravo, dolgoročno finančno načrtovanje z upoštevanjem življenjskih dogodkov in spreminjajočih se gospodarskih razmer (Remund, 2010)«.

Menim, da ponujena definicija korektno upošteva opredelitve finančne pismenosti vseh prej omenjenih avtorjev in je dober korak k poenotenju opredelitve obravnavanega pojma.

Zaradi cele mavrice definicij finančne pismenosti so za potrebe merjenja finančne pismenosti odrasle populacije voditelji držav G20 potrdili kot globalno sprejeto in potrjeno naslednjo definicijo: »Finančna pismenost je kombinacija zavedanja, znanja, spretnosti, odnosa in obnašanja, nujno potrebnega za sprejemanje dobrih finančnih odločitev in kot končne posledice za doseg finančnega blagostanja (Atkinson & Messy, 2012 v Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014a).

Vendar tudi ta definicija ni vseobsegajoča, saj govori le o odrasli populaciji. Kakor bom prikazal v nadaljevanju, obstaja tudi definicija za merjenje finančne pismenosti dijakov.

Ugotovitev, ki sledi zgoraj napisanemu, je sledeča: finančna pismenost je zelo širok pojem, ki ga različni avtorji vidijo različno široko. Temu primerne so tudi definicije pojma. Zelo

verjetno je, da še dolgo ne bomo imeli definicije, ki bi prepričala kritično maso avtorjev in bi jo podprli kot »edino pravo«.

4.1.1 Spretnosti finančno pismenega

V prejšnjem poglavju sem pripravil pregled opredelitev pojma finančna pismenost. V nadaljevanju pa bom pripravil pregled spretnosti, nalog in poznavanja konceptov, ki naj bi jih obvladal finančno pismen posameznik. Podobno kot je bilo več (zelo) različnih opredelitev pojma finančna pismenost, se pojavlja tudi več različnih naborov spretnosti, ki se jih zahteva od finančno pismenih oseb. Poglejmo si dve izbrani.

Nabor osnovnih spretnosti in ključnih nalog, ki naj bi jih znal opraviti finančno pismen posameznik, lahko najdemo v publikaciji vlade dežele Wales (angl. *Welsh Assembly Government*) Financial Literacy. Raising the level of literacy and numeracy in Wales through the context of financial literacy (Welsh Assembly Government, 2007, str. 23), ki navaja, da naj bi finančno pismen posameznik:

- znal oblikovati vprašanja in razumel odgovore o finančnih zadevah,
- razumel bančne izpiske, račune in druge osnovne finančne evidence,
- znal presoditi, kdaj potrebuje in kje poiskati strokoven nasvet,
- poznal vlogo različnih finančnih organizacij,
- znal primerjati osnovne finančne produkte, kot so bančni računi, hipoteke, osnovne naložbe, pokojninsko varčevanje, zavarovanje in varčevanje,
- poznal pomen osnovnih finančnih izrazov, ki se uporabljajo v reklamah, pogodbah, listinah in literaturi,
- poznal posledice izposojanja denarja in vedel, da je treba izposojeno vrniti, običajno z obrestmi,
- razumel prednosti in slabosti finančnih odločitev,
- vedel kako delujejo obresti in kako to vpliva na izposojeni ali varčevalni znesek,
- razumel, zakaj plačujemo davke in osnovno zdravstveno zavarovanje in kako to vpliva na plačo,
- razumel plačilne liste,
- poznal osnovne potrošnikove pravice in dolžnosti,
- razumel glavne značilnosti plačilnih, kreditnih in trgovskih kartic,
- znal uporabljati gotovinske in negotovinske oblike plačevanja,
- bil sposoben upravljati družinski proračun, opravljati vsakodnevne nakupe in znal dati prednost osnovnim, bistvenim nakupom pred nepotrebni nakupi ter
- znal vnaprej izdelati svoj finančni načrt – proračun.

Nabor spretnosti in konceptov, ki naj bi jih razumel posameznik, ki bi zaključil »celovit program finančne pismenosti«, je navedel tudi Svetovalni svet predsednika (ZDA) o finančni pismenosti (President's Advisory Council on Financial Literacy, 2009):

- trg kapitala in finančnih ustanov,
- denarni tok udeležencevega gospodinjstva ter kako razviti in ohraniti pozitiven denarni tok,
- kako razviti načrt potrošnje, ki je skladen z njihovimi viri in prioritetai,
- razloge za »sklad za nujne primere« in kako ga vzpostaviti,
- osnove kreditiranja, vključno s tem, kako oceniti, izbrati in upravljati posojila in kako ohraniti dobro bonitetno oceno,
- postopek odločanja, kdaj najeti in kdaj kupiti stanovanje / hišo in lastništvo stanovanja / hiše,
- postopek prepoznavanja različnih finančnih tveganj, vključno z razvojem strategije upravljanja s tveganji za odločitve, katera tveganja lahko prevzame in katera tveganja je potrebno zavarovati,
- kako prepoznati in kako se zaščititi pred krajo identitete in različnimi finančnimi prevarami in kaj narediti, če mislijo, da so bili žrtve kraje identitete ali finančne prevare,
- osnovne investicijske produkte, odnos med tveganjem in donosnostjo in kaj, kdaj in zakaj izbrati kot najboljšo investicijo v določenem trenutku njihovega življenja,
- kako oceniti in izkoristiti ugodnosti zaposlenih in davčne olajšave varčevalnih računov,
- različne sestavine planiranja pokojnin in kako razviti ustrezen načrt za varno upokožitev,
- kako razviti načrt za zagotovitev finančne varnosti v primeru nepričakovane izgube dohodka (nezmožnost ali smrt) tistih, ki so odvisni od njihovega dohodka, in zagotoviti gladek prehod premoženja na primerne dediče.

Ugotovim lahko, da se nabora med seboj precej razlikujeta, v nekaj točkah pa sta si podobna. V nadaljevanju si pogledjmo, v katerih točkah sta si nabora spretnosti, nalog in poznavanja konceptov podobna in kako jih formulirata.

Formulacije drugih spretnosti, nalog in poznavanja konceptov so preveč različne, da bi jih lahko uvrstil v Tabela 2, ali pa so vključene zgolj v en od obeh seznamov spretnosti, nalog in poznavanja konceptov.

Tako, kot primer, vlada dežele Wales (Welsh Assembly Government, 2007) pričakuje, do bo posameznik »znan presoditi, kdaj potrebuje in kje poiskati strokoven nasvet«, medtem ko Svetovalni svet predsednika (ZDA) o finančni pismenosti (President's Advisory Council on Financial Literacy, 2009) o tem sploh ne govori. Po drugi strani pa Svetovalni svet predsednika (ZDA) o finančni pismenosti (President's Advisory Council on Financial

Literacy, 2009) pričakuje, da naj bi finančno pismena oseba vedela, »kako prepoznati in kako se zaščititi pred krajo identitete in različnimi finančnimi prevarami in kaj narediti, če mislijo, da so bili žrtve kraje identitete ali finančne prevare«, vlada dežele Wales pa področja finančnih prevar v svoji publikaciji z leta 2007 sploh ne omenja.

Tabela 2: Stične točke naborov spretnosti, konceptov in ključnih nalog

Stične točke	Formulacija vlade dežele Wales (Financial Literacy. Raising the level of literacy and numeracy in Wales through the context of financial literacy, 2007)	Formulacija President's Advisory Council on Financial Literacy, 2009
Kreditiranje, izposojanje denarja	<ul style="list-style-type: none"> • »poznal posledice izposojanja denarja in vedel, da je treba izposojeno vrniti, običajno z obrestmi,« • (in tudi) »razumel prednosti in slabosti finančnih odločitev, vedel kako delujejo obresti in kako to vpliva na izposojeni ali varčevalni znesek« 	<ul style="list-style-type: none"> • »osnove kreditiranja, vključno s tem, kako oceniti, izbrati in upravljati posojila, in kako ohraniti dobro bonitetno oceno«
Finančni načrt (proračun), trošenje denarja	<ul style="list-style-type: none"> • »bil sposoben upravljati družinski proračun, opravljati vsakodnevne nakupe in znal dati prednost osnovnim, bistvenim nakupom pred nepotrebni nakupi ter« • »znal vnaprej izdelati svoj finančni načrt – proračun« 	<ul style="list-style-type: none"> • »denarni tok udeleženčevega gospodinjstva ter kako razviti in ohraniti pozitiven denarni tok,« • »kako razviti načrt potrošnje, ki je skladen z njihovimi viri in prioritetai,«
Finančne ustanove	<ul style="list-style-type: none"> • »poznal vlogo različnih finančnih organizacij« 	<ul style="list-style-type: none"> • »trg kapitala in finančnih ustanov«

Vir: Povzeto in prirejeno po Welsh Assembly Government, Financial Literacy, Raising the level of literacy and numeracy in Wales through the context of financial literacy, 2007; President's Advisory Council on Financial Literacy, 2009.

Vidimo lahko, da je področje potrebnih spretnosti in nalog, ki naj bi jih obvladal finančno pismen človek, nedorečeno.

Tudi v tej točki, podobno kot pri samem definiranju pojma »finančna pismenost«, je potrebno večje poenotenje stroke. Le če bodo osnovni pojmi bolj poenoteni, bo dvigovanje finančne pismenosti prebivalstva v različnih državah uspešno in učinkovito, ne gre pa zanemariti niti merjenja finančne pismenosti. V stanju, ko vsak avtor razume finančno pismenost nekoliko drugače in od posameznikov pričakuje različne spretnosti in naloge, ki naj bi jih obvladal, se lahko zgodi, da dva avtorja na isti populaciji prideta do različnih zaključkov o njeni finančni pismenosti. To pa za raziskovalce in predvsem za stroko ni najboljša popotnica. V takih razmerah dobro uspevajo predvsem šarlatani, ki skušajo prodati svoje »strokovne« storitve nepoučenim ljudem, ki njihove besede jemljejo kot čisto zlato.

Moj klic raziskovalcem in strokovnjakom na področju finančne pismenosti je klic h konsenzu in poenotenju osnovnih izhodišč. Tako bo stroka zaradi večje kredibilnosti dobila večjo težo in nov zagon.

4.2 Raziskave finančne pismenosti v svetu

V različnih državah sveta različne ustanove že dalj časa preučujejo raven finančne pismenosti. Merjenja finančne pismenosti se lotevajo na različne načine, z različnimi metodami in z zelo različnimi vprašalniki, ki od respondentov pričakujejo različne spretnosti, sposobnosti, znanja, poznavanja različnih konceptov in poleg vsega še različno raven spretnosti, sposobnosti, znanj in poznavanja konceptov.

Primerno opisanim pogojem so tudi rezultati merjenj finančne pismenosti precej različni. V nadaljevanju bom predstavil nekaj najbolj odmevnih raziskav o finančni pismenosti v svetu in tudi nekaj raziskav, ki so bile izvedene le v Sloveniji.

4.2.1 The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey

Ena zadnjih globalnih raziskav o finančni pismenosti posameznikov je bila izvedena leta 2014. Raziskavo je izvedla družba Standard and Poor's v sodelovanju z Gallupom, razvojno raziskovalno skupino Svetovne banke in Global Financial Literacy Excellence Center (GFLEC) z Univerze George Washington s pomočjo S&P Global FinLit Survey. Raziskavo je GFLEC predstavil »kot največje, najbolj celovito globalno merjenje finančne pismenosti«.

Definicija, ki so jo uporabili za pojem finančna pismenost, se je glasila: »Finančna pismenost je sposobnost razumevanja, kako denar deluje: kako ga nekdo zasluži ali naredi, kako ga ta oseba upravlja, kako ga investira ali kako ga donira, da pomaga drugim (S&P Global, 2016).«

Nenavadna sestavina te definicije, ki je do sedaj še nisem zasledil, je »sposobnost razumevanja, kako posameznik denar **donira**, da pomaga drugim (S&P Global, 2016).«

Raziskava je vsebovala 5 vprašanj s 4 temeljnimi koncepti finančnega odločanja: 1. razpršitev tveganja, 2. inflacija, 3. računstvo (obresti) in 4. obrestno obrestni račun (2 nalogi). V Prilogi 1 se nahaja vprašalnik s ponujenimi odgovori.

Raziskava je bila opravljena v 143 državah sveta, na vprašalnik pa je odgovorilo več kot 150.000 oseb, starejših od 15 let.

Raziskovalci so šteli osebo za finančno pismeno, če je pravilno odgovorila na vprašanja iz vsaj 3 od 4 konceptov. Relativno visok odstotek pravilnosti odgovorov so utemeljili z

dejstvom, da so to osnovni koncepti in bi to ustrezalo pogojem, da bi nekdo izdelal letnik (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015).

Rezultati raziskave so zaskrbljujoči: po kriterijih raziskovalcev je finančno pismene le 33 odstotkov svetovne populacije odraslih oseb, po državah, ki so bile vključene v raziskavo, pa ta odstotek zelo variira: od 13 do 71 odstotkov (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015). V Prilogi 2 je prikazan zemljevid s podatki o finančni pismenosti v različnih državah.

Najbolje so se v raziskavi odrezali prebivalci evropskih nordijskih držav: 71 odstotkov prebivalcev Norveške, Švedske in Danske je po kriterijih raziskovalcev finančno pismenih. Sledita Kanada in Izrael z 68 odstotki finančno pismenih prebivalcev, v Združenem kraljestvu je ta odstotek 67, sledita Nemčija in Nizozemska s po 66 odstotki finančno pismenih prebivalcev, deseterico pa zaključujeta Avstralija s 64 in Finska s 63 odstotki finančno pismenih prebivalcev (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015).

Na drugem koncu te lestvice pa so države, katerih prebivalstvo je finančno zelo nepismeno: v Jemnu je finančno pismenega le 13 odstotkov prebivalstva, nič bolje pa ni niti v Afganistanu in Albaniji, kjer je ta odstotek le za odstotno točko višji (14). 15 odstotkov finančno pismenega prebivalstva imata Somalija in Angola, za dve odstotni točki bolje je v Tadžikistanu, Nepal, Haiti, Kambodža in Armenija pa imajo 18 odstotkov finančno pismene populacije (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015).

Kam po tej raziskavi sodi Slovenija? Sodi v skupino držav, ki so dosegle 44-odstotno finančno pismenost prebivalstva. Skupino tvorijo Malta, Libanon, Kuvajt in Hrvaška. Ostale sosednje države pa so dosegle sledeče rezultate: Italija 37, Avstrija 53 in Madžarska 54 odstotkov finančno pismenega prebivalstva (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015).

Ostale pomembnejše ugotovitve raziskovalcev v zvezi z rezultati raziskave pa so (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015):

- Zelo različne stopnje finančne pismenosti v Evropski uniji – od že prej omenjenih Norveške, Švedske in Danske, ki imajo 71-odstotno finančno pismenost, do Bolgarije in Cipra s 35 odstotki finančno pismenih prebivalcev ter celo samo 22-odstotne finančne pismenosti v Romuniji.
- Razlika v finančni pismenosti je enormno velika med razvitimi ekonomijami (Kanada, Francija, Nemčija, Italija, Japonska, Združeno kraljestvo in ZDA) in državami v razvoju (Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska in Južna Afrika – BRICS). V razvitih ekonomijah je v povprečju 55 odstotkov odraslih prebivalcev finančno pismenih – v primerjavi z 28 odstotki v državah v razvoju.

- Vpliv podatka o bruto domačem proizvodu na prebivalca (v nadaljevanju BDP p.c.) na finančno pismenost: pri revnejši polovici držav (BDP p.c. manj kot 12.000 USD) je bilo ugotovljeno, da BDP p.c. nima nikakršnega vpliva na finančno pismenost prebivalcev. To pa ne drži v bogatejši polovici držav (BDP p.c. več kot 12.000 USD) – tu je povezava opazna, in sicer lahko z različnimi višinami BDP p.c. pojasnimo približno 38 odstotkov variance v stopnjah finančne pismenosti.
- Med štirimi temami, ki so bile zastopane v vprašalniku o finančni pismenosti, sta najbolj razumljeni inflacija in računstvo (računanje obresti), saj je na ti dve vprašanji pravilno odgovorila polovica vprašanih. Najslabše pa je poznavanje razpršitve tveganj – na to vprašanje je pravilno odgovorilo le 35 odstotkov vprašane populacije. Razpršitev tveganj je tudi koncept, kjer so razlike med državami v pravilnosti odgovorov največje. V razvitih ekonomijah je pravilno odgovorilo na to vprašanje 64 odstotkov respondentov, medtem ko je ta odstotek v državah v razvoju le 28.
- Finančna pismenost je nižja med ženskami kot moškimi, in sicer za 5 odstotnih točk.
- Mlajši so bolj finančno pismeni kot starejši. Edina izjema so razvite ekonomije, kjer finančna pismenost najprej naraste, doseže vrh pri populaciji, stari od 36 do 50 let, in se zopet zmanjšuje pri starejših.
- Bogatejši odrasli so finančno bolj pismeni kot revni odrasli – razlika med prebivalci, ki živijo v 60 odstotkih bogatejših gospodinjstev, in tistimi, ki živijo v 40 odstotkih revnejših gospodinjstev, je okoli 8 odstotnih točk.
- Bolj izobraženi odrasli so finančno bolj pismeni. Tu so razlike še večje, in sicer v povprečju kar po 12 odstotnih točk med respondenti z različnimi stopnjami izobrazbe (primarna, sekundarna in terciarna). Med odraslimi, ki so končali primarno stopnjo izobraževanja (do 8 let šolanja), je stopnja pismenosti 31-odstotna, s sekundarno izobrazbo (med 9 in 15 let šolanja) je ta odstotek 52, tisti, ki so se šolali 15 let in več, pa imajo najvišjo finančno pismenost: 73 odstotkov takih odraslih je finančno pismenih.

4.2.2 Financial Literacy Around the World (FLAT World)

Ta mednarodna raziskava finančne pismenosti se je pričela kot raziskava finančne sposobnosti (angl. *financial capability*) v ZDA (The National Financial Capability Study), kasneje pa je bil del vprašalnika uporabljen še v sedmih drugih državah, kar je zagotovilo mednarodno primerjavo podatkov o finančni pismenosti državljanov teh držav (Lusardi, 2013).

Raziskava finančne sposobnosti v ZDA je zajela približno 150.000 odraslih oseb in je potekala telefonsko. Poudarki so bili na sledečih štirih ključnih sestavinah finančne sposobnosti (FINRA Investor Education Foundation, 2009):

1. preživetje meseca,
2. načrtovanje prihodnosti,
3. upravljanje finančnih produktov in
4. finančno znanje in odločanje (to področje imenujejo »finančna pismenost«).

Glavne ugotovitve te raziskave pa so (FINRA Investor Education Foundation, 2009):

- skoraj polovica anketirancev se sooča s težavami pri pokrivanju mesečnih stroškov in plačevanju računov,
- večina Američanov nima »zlate rezerve« za slabe čase, ki bi jo izkoristila ob nepričakovanih dogodkih, in tudi ne planirajo sredstev za predvidljive dogodke v življenju, kot so visokošolsko izobraževanje otrok in upokojitev,
- več kot eden izmed petih Američanov se je že posluževal nebančnih, alternativnih načinov zadolževanja (kot na primer zastavljalnice) in le nekaj jih pozna finančne produkte, ki jih ima v lasti,
- kljub temu da je veliko Američanov verjelo, da so spretni pri opravljanju vsakodnevnih finančnih zadev, so se zapletli v tako finančno obnašanje, da jim je to povzročilo stroške in provizije, pokazali pa so tudi izrazito nezmožnost izračunavanja obresti in drugih matematičnih nalog. Poleg tega pa je le peščica primerjala pogoje finančnih produktov pri različnih ponudnikih pred nakupom.

Večji poudarek pri predstavitvi ugotovitev raziskave bom dal četrti točki (finančno znanje in odločanje), saj avtorji raziskave to področje dojemajo kot »finančno pismenost«.

FINRA Investor Education Foundation (2009) tako ugotavlja, da bi morali biti posamezniki, da bi sprejemali dobre finančne odločitve, opremljeni ne le z osnovnimi ravnmi finančnega znanja, pač pa tudi s spretnostmi za apliciranje tega znanja v dejanskih razmerah finančnega odločanja. Podatki iz raziskave pa vse prevečkrat kažejo na prepad med samooceno finančnega znanja in obnašanjem v realnih razmerah.

Kar 37 odstotkov Američanov je svoje finančno znanje ocenilo z oceno dobro in zelo dobro, ta odstotek je bil pri matematičnem znanju še mnogo višji – celo 64 odstotkov. Ko pa so te osebe reševale zastavljene naloge, so bili rezultati taki, kot jih vidimo v Tabeli 3.

Tabela 3: Pravilnost odgovorov na vprašanja

	Pravilno (v %)	Napačno (v %)	Ne vem (v %)
Vprašanje o obrestih	65	21	13
Vprašanje o inflaciji	64	20	14
Vprašanje o cenah obveznic	21	44	34
Vprašanje o hipoteki	70	16	12
Vprašanje o tveganjih	52	13	34

Vir: FINRA Investor Education Foundation, *Financial Capability in the United States, 2009*, str. 18.

Če pogledamo rezultate, ti niti niso tako slabi (razen pri vprašanju o cenah obveznic). Vendar so to le odgovori na vsako posamezno vprašanje. Stvar postane zaskrbljujoča, ko pogledamo pravilnost več odgovorov skupaj, in že skoraj grozljiva, če pogledamo vse odgovore skupaj.

Le 46 odstotkov oseb je pravilno odgovorilo na vprašanji o obrestnih merah in inflaciji (FINRA Investor Education Foundation, 2009). Celotno samo 30 odstotkov respondentov (FINRA Investor Education Foundation, 2009) je pravilno odgovorilo na prej omenjeni vprašanji in vprašanje o tveganjih in razpršitvi tveganja. Na vsa vprašanja pa je pravilno odgovorilo manj kot 10 odstotkov vprašanih Američanov (FINRA Investor Education Foundation, 2009). Nadaljnje ugotovitve so sledeče:

- starostna skupina 18 – 30 let je finančno precej slabše pismena kot skupina 30 let +,
- na vprašanja o finančni pismenosti bodo manj verjetno pravilno odgovorile ženske, Afroameričani in Latinoameričani,
- kar 10 odstotkov respondentov, ki je imelo hipoteko, ni poznalo obresti na hipoteko, ta odstotek je še višji (12) pri tistih, ki imajo posojila na kreditnih karticah, in naraste celo na 20 odstotkov pri tistih, ki imajo posojilo za avtomobil.

Del vprašanj, ki so bila uporabljena v raziskavi The National Financial Capability Study v ZDA, je bil, kakor sem zapisal že v uvodu tega poglavja, uporabljen tudi v nekaterih nacionalnih raziskavah drugje po svetu. Ta vprašanja se nanašajo na osnovne koncepte finančnega odločanja:

- računstvo in razumevanje obresti in obrestno obrestnega računa,
- razumevanje inflacije in
- razumevanje razpršitve tveganja (Lusardi, 2013).

Namen vprašanj, uporabljenih v raziskavi, ki sledijo, je bil izmeriti osnovno razumevanje ABC-ja financ (Lusardi, 2013):

1. Predpostavimo, da imate na varčevalnem računu 100 dolarjev, obrestna mera pa je 2 % letno. Koliko mislite, da boste imeli na računu po 5 letih, če pustite, da se denar plemeniti?
 - a. Več kot 102 dolarja
 - b. Točno 102 dolarja
 - c. Manj kot 102 dolarja
 - d. Ne vem
 - e. Nočem odgovoriti

2. Predstavljajte si, da je obrestna mera na vašem varčevalnem računu 1 % letno, inflacija pa je 2 % letno. Koliko boste lahko kupili s tem denarjem po enem letu?
 - a. Več kot danes
 - b. Enako kot danes
 - c. Manj kot danes
 - d. Ne vem
 - e. Nočem odgovoriti

3. Povejte, ali naslednja izjava drži ali ne. »Če kupimo delnice enega podjetja, nam to običajno zagotavlja varnejši donos, kot če kupimo točke vzajemnega sklada.«
 - a. Drži
 - b. Ne drži
 - c. Ne vem
 - d. Nočem odgovoriti

Ta vprašanja so bila namensko oblikovana za Študijo o zdravju in upokojitvi (angl. *Health and Retirement Study*), ki jo izvaja Inštitut za družboslovna raziskovanja Michiganske univerze, kasneje pa so jih vključili (rahlo modificirana) v že prej omenjeno raziskavo finančne sposobnosti The National Financial Capability Study v ZDA. Finančno pismenost so hoteli raziskovalci, z Lusardijevo na čelu, meriti ob štirih predpostavkah (Lusardi & Mitchell, 2011):

1. preprostost – meriti so želeli osnovne finančne koncepte, primerljivo z abecedo pribralni pismenosti;
2. relevantnost – vprašanja se morajo nanašati na koncepte, ki se nanašajo na dnevno finančno odločanje skozi ves življenjski cikel;

3. jedrnatost – le malo raziskav lahko posveti veliko časa temam finančne pismenosti, tako je moralo biti število vprašanj minimalno, saj so lahko le tako zagotovili uporabo teh vprašanj v več raziskavah;
4. sposobnost diferenciranja – potrebovali so vprašanja, ki lahko razlikujejo med ravnmi finančnega znanja, kot tudi primerjajo ljudi glede na rezultate po skupinah vprašanj.

S tem je pojasnjeno majhno število vprašanj, ki so jih Lusardijeva in njena skupina uporabili za merjenje finančne pismenosti v ZDA, Nemčiji, Italiji, Rusiji, na Nizozemskem, Švedskem, Japonskem in Novi Zelandiji.

Nekaj pomembnejših ugotovitev raziskave o finančni pismenosti na podlagi zgoraj navedenih vprašanj v prej omenjenih državah (Lusardi & Mitchell, 2011):

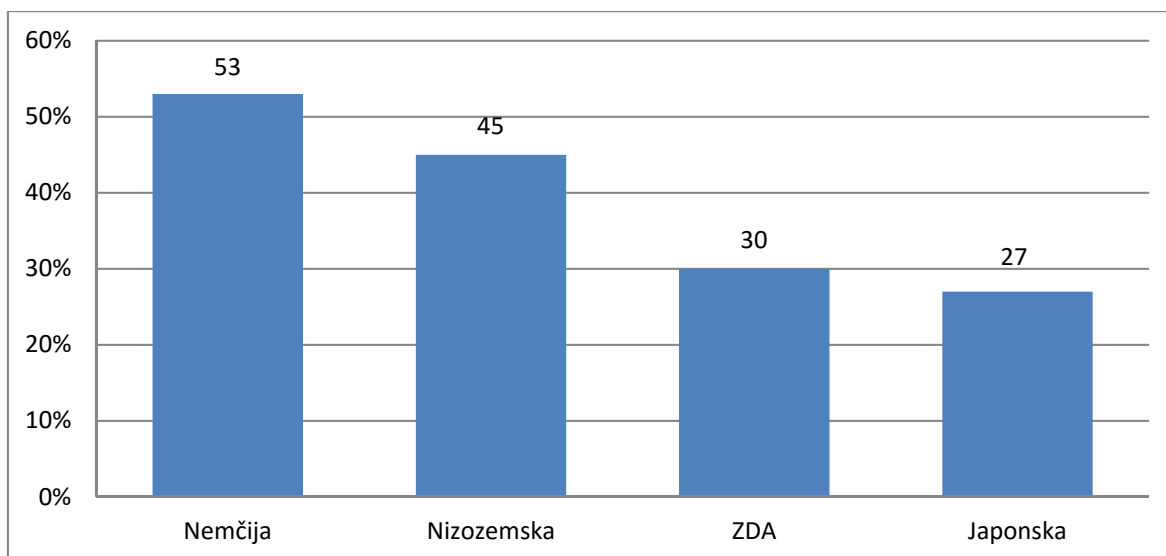
- Finančna nepismenost je zelo razširjena tudi tam, kjer so finančni trgi dobro razviti, kot v Nemčiji, na Nizozemskem, Švedskem, v Italiji, na Japonskem in Novi Zelandiji. Tako zaznana nizka raven finančne pismenosti v ZDA prevladuje tudi drugje, ne glede na državo ali stopnjo gospodarskega razvoja.
- Obstajajo opazne razlike med državami. Na primer, kjer ljudje dosegajo visoke rezultate na matematičnih in znanstvenih testih, dosegajo visoke rezultate tudi pri vprašanjih, ki merijo računstvo. Primer sta tu Švedska in Nizozemska, kjer respondenti dosegajo dobre rezultate na testih iz matematike (OECD, 2005 v Lusardi & Mitchell, 2011), so dosegli dobre rezultate tudi v računstvu.
- Ljudje vejo več o inflaciji, če so šle njihove države v bližnji preteklosti skozi višjo inflacijo. Tako so Italijani dosegali na tem področju boljše rezultate. Japonci pa so na tem področju dosegali slabše rezultate, saj se je v tistem času Japonska spopadala celo z deflacijo.
- Ljudje imajo več znanja s področja razpršitve tveganj, če je šla njihova država skozi privatizacijo na področju pokojnin, kot na primer Švedska. Medtem pa Rusi in vzhodni Nemci vedo manj o razpršitvi tveganj. Potrebno pa je poudariti, da tudi veliko respondentov iz držav, ki imajo zelo razvite finančne trge, odgovarja na vprašanje o razpršitvi tveganj z »Ne vem« - na primer v ZDA je kar tretjina respondentov odgovorila, da ne znajo odgovoriti na vprašanje o razpršitvi tveganj.

Ostale ugotovitve raziskave o finančni pismenosti so še (Lusardi & Mitchell, 2011):

- Pojavljajo se vzorci stopnje finančne pismenosti v zvezi s starostjo – mlajši so manj finančno pismeni, najbolj finančno pismeni so tisti srednjih let, najstarejši pa zopet manj.

- Naslednja pomembna ugotovitev so razlike v stopnji finančne pismenosti med spoloma – v večini držav so ženske manj finančno pismene kot moški. Ta ugotovitev pa ne drži za Rusijo in vzhodno Nemčijo – tam so moški in ženske enako finančno nepismeni.
- V vseh državah daljše šolanje močno korelira s finančnim znanjem, vendar je tudi na najvišjih ravneh šolanja finančna pismenost še vedno nizka.
- Nekatere države so poročale o zanimivih ugotovitvah. V ZDA, na primer, so velike rasne / etnične razlike v finančnem znanju: belci in Azijci so konsistentno boljše finančno pismeni v primerjavi z Afroameričani in Latinoameričani. Poleg tega obstajajo velike geografske razlike v finančni pismenosti: V Italiji je finančna pismenost na severu veliko boljše kot na jugu. V Rusiji je velika razlika v finančni pismenosti med ljudmi, ki živijo v urbanih in ruralnih okoljih – v ruralnih okoljih je pismenost precej slabša. Obstajajo celo opazne razlike glede finančne pismenosti v odvisnosti od vere, ki ji ljudje pripadajo – na Nizozemskem so tako opazili, da je verjetno, da bo oseba, ki pripada muslimanski veri oziroma drugim manjšim verstvom, manj pismena.
- Zanimivi rezultati so se pojavili tudi, ko so primerjali samooceno znanja ljudi z njihovim dejanskim znanjem: mladi so se ocenili relativno nizko, medtem ko so se starejši ocenjevali zelo visoko, kljub temu da so dejansko podpovprečno pismeni. Zanimive so tudi razlike med državami: v ZDA so se posamezniki ocenjevali zelo visoko, medtem ko so se Japonci ocenili precej nizko.
- Mednarodna študija o finančni pismenosti je raziskovala tudi, kako finančna pismenost vpliva na planiranje upokojitve. V večini proučevanih držav je za boljše finančno pismene značilno, da bodo verjetneje planirali za čas upokojitve. To drži tudi če vzamemo v obzir različne gospodarske značilnosti in gospodarske razmere. Ta rezultat je zelo konsistenten, ne glede na številne razlike med pokojninskimi sistemi, privatizacijo pokojninskih sistemov in velikodušnost pokojninskih sistemov v različnih državah. Pravilen odgovor na dodatno vprašanje v zvezi s finančno pismenostjo je povezan s 3 do 4 odstotnimi točkami večjo verjetnostjo za planiranje upokojitve v tako različnih državah, kot so Nemčija, ZDA, Japonska in Švedska. Ta podatek pa je na Nizozemskem celo 10 odstotnih točk. Po vsem svetu je bilo torej ugotovljeno, da finančna pismenost ljudi vpliva na njihovo planiranje, to pa jim omogoča finančno varnejšo upokojitve.
- Nekatere države so vprašanja oblikovala nekoliko drugače, zato niso vključena v Sliko 8, ki prikazuje odstotek respondentov po državah, ki so pravilno odgovorili na vsa tri vprašanja.

Slika 8: Odstotek respondentov, ki so pravilno odgovorili na vsa tri vprašanja o finančni pismenosti (v %)

Vir: Lusardi, *Financial Literacy Around the World (FLAT World), Insights: Financial Capability*, 2013, str. 2, Slika 1.

4.2.3 PISA 2012

OECD že od leta 2000 izvaja raziskave PISA (angl. *Programme for International Student Assessment*). PISA je mednarodna raziskava, ki se izvaja vsako tretje leto. Cilj te raziskave je oceniti izobraževalne sisteme po vsem svetu s testiranjem spretnosti in znanja 15-letnih dijakov (OECD – PISA, 2016).

Zadnja raziskava PISA, katere rezultati so dostopni, je PISA 2012. OECD je dala posebno težo finančni pismenosti, saj je med drugim tej temi, ki je bila ena izmed tem raziskovanja PISA 2012, posvetila posebno publikacijo: *PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century*. Pri OECD so poudarili (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b), da je finančna pismenost osrednja življenjska spretnost in je kot taka visoko na agendi globalne politike. V nadaljevanju so ugotovili, da so k večjemu zavedanju o pomembnosti finančnega opismenjevanja državljanov in potrošnikov vseh starosti prispevali krčenje sistema socialnega varstva, spreminjajoča se demografska slika in večja sofisticiranost in ekspanzija finančnih storitev (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b).

Ocena finančne pismenosti je bila izvedena v 13 državah in gospodarstvih OECD (Avstralija, Flamska skupnost v Belgiji, Češka, Estonija, Francija, Izrael, Italija, Nova Zelandija, Poljska, Slovaška, Slovenija, Španija in ZDA) in petih partnerskih državah in gospodarstvih (Kolumbija, Hrvaška, Latvija, Rusija in Šanghaj – Kitajska). Vse omenjene

države in gospodarstva predstavljajo kar 40 % svetovnega BDP-ja (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b).

V nadaljevanju predstavljam izbrane rezultate in ugotovitve raziskave (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b):

- Najvišjo povprečno oceno v finančni pismenosti so dosegli 15-letniki iz Šanghaja – Kitajske, njim sledijo tisti iz Flamske skupnosti v Belgiji, na tretje mesto so se uvrstili Estonci, za njimi so Avstralci, Novozelandci, Čehi in Poljaki. V povprečju so vse našete države dosegle rezultate, višje od povprečja OECD držav in gospodarstev.
- Manj kot 10 odstotkov dijakov sodelujočih držav in gospodarstev OECD je sposobnih rešiti najtežje naloge iz finančne pismenosti v raziskavi PISA 2012. Na drugi strani pa je 15 odstotkov dijakov, ki v povprečju dosegajo raven, ki je pod osnovno ravnijsko PISA lestvice za finančno pismenost. Če pogledamo po državah in gospodarstvih odstotke dijakov, ki so sposobni rešiti najtežje naloge (dosegajo 5. stopnjo znanja), pridemo do zelo zgovornih podatkov: Šanghaj – Kitajska 43 %, Flamska skupnost v Belgiji 20 %, Nova Zelandija 19 %, Avstralija 16 %, Estonija 11 %, sledi sedem OECD držav med 5 in 10 % - Češka 10 %, ZDA 9 %, Francija 8 %, Poljska 7 %, Slovenija in Slovaška po 6 %. V ostalih državah, vključenih v raziskavo, pa je dosežen odstotek 5 % ali manj: Latvija 5 %, Španija in Rusija po 4 % in Italija 2 %.
- Dijaki nekaterih držav in gospodarstev, ki so se dobro odrezali pri finančni pismenosti (Avstralija, Češka, Estonija, Flamska skupnosti v Belgiji in Nova Zelandija), so dosegli v finančni pismenosti višje rezultate, kot bi pričakovali glede na njihove rezultate pri matematiki in bralni pismenosti. Po drugi strani pa so francoski, italijanski in slovenski dijaki dosegli v povprečju relativno nizke rezultate pri finančni pismenosti, ko jih primerjamo z dijaki iz ostalih sodelujočih držav in gospodarstev s podobnim znanjem matematike in bralne pismenosti. Tako tudi če ima finančna pismenost pozitivno korelacijo z matematiko in bralno pismenostjo, visok rezultat v enem izmed teh dveh predmetov ne nakazuje nujno na znanje finančne pismenosti.
- Izmed vseh 13 sodelujočih držav in gospodarstev OECD je razlika med 10 odstotki dijakov z najboljšim dosežkom in 10 odstotki z najnižjim dosežkom kar 247 točk. To je več kot 3 stopnje znanja na 5-stopenjski lestvici (razpon ene stopnje je 75 točk).

Tabela 4: Stopnje znanja in za to potrebno število točk

Stopnje znanja	1.	2.	3.	4.	5.
Število točk	326 – 399	400 - 474	475 - 549	550 - 624	625 in več

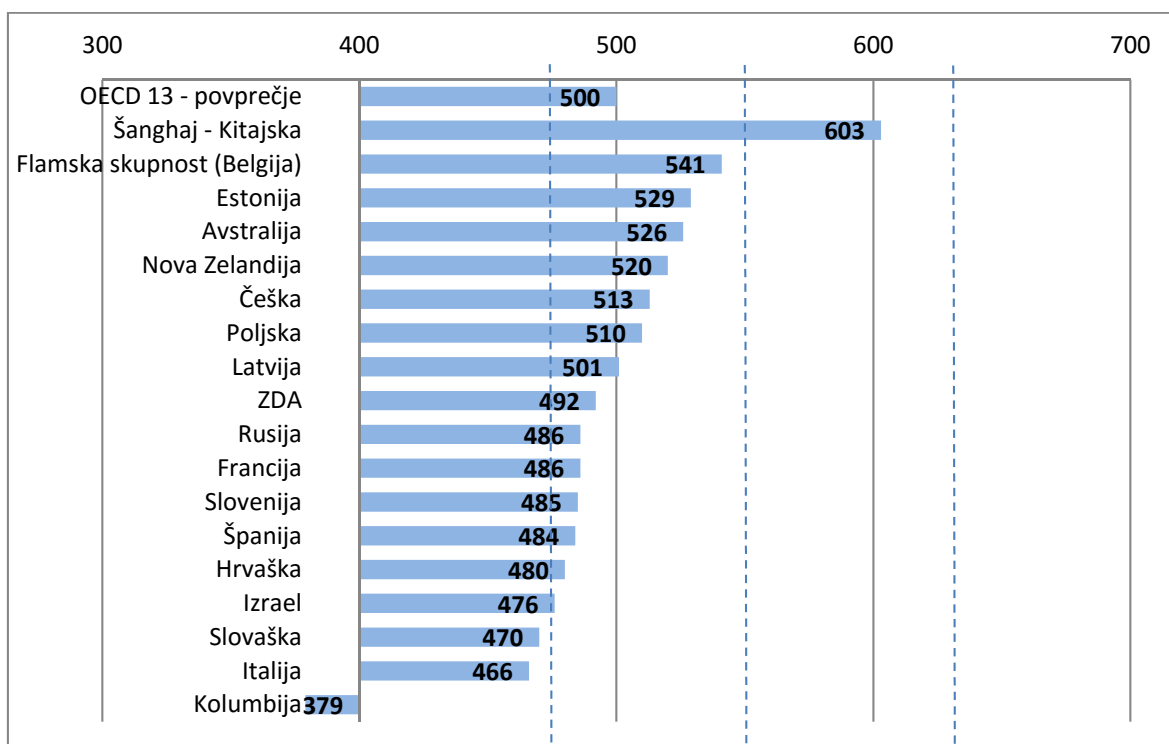
Vir: Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century (Volume VI), 2014b, str. 657, Tabela A2.

Petstopenjska lestvica znanja, ki jo je postavil OECD, in točke, potrebne za doseganje različnih stopenj, so prikazane v Tabeli 4.

- Dijaki, ki prihajajo iz okolij, ki so socio-ekonomsko bolj spodbudna, v povprečju dosegajo 41 točk boljše rezultate od dijakov, ki so v deprivilegiranem položaju. Tudi dijaki migranti dosegajo rahlo slabše rezultate v finančni pismenosti kot ostali. Te razlike pa so nadpovprečno visoke v Flamski skupnosti v Belgiji, v Estoniji, Franciji, Sloveniji in Španiji.
- V vseh sodelujočih državah in gospodarstvih OECD, razen v Italiji, ni bilo razlike v finančni pismenosti 15-letnikov med spoloma. Zanimivo pa je, da je več fantov, ki dosegajo najboljše rezultate, prav tako je tudi več fantov kot deklet, ki dosegajo najnižje rezultate.

Na Sliki 9 prikazujem rezultate finančne pismenosti po državah in gospodarstvih. Za mejo sem postavil **400 točk**, saj je to **spodnja meja osnovne pismenosti** (od 400 do 474 točk), ki jo je postavila OECD (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b). S črtkano črto sem prikazal meje za različne stopnje znanja.

Slika 9: Povprečno število doseženih točk po državah in gospodarstvih v raziskavi o finančni pismenosti PISA 2012

Vir: Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century (Volume VI), 2014b, str. 645, Slika 1.

Rezultati v vseh sodelujočih državah, razen v Kolumbiji (povprečno doseženo število točk je tu 379), kažejo, da dijaki presegajo spodnjo mejo osnovne finančne pismenosti, ki jo je postavila OECD.

4.2.4 Primerjava treh predstavljenih mednarodnih raziskav

Primerjavo bom začel z državami, ki so sodelovale v raziskavah. Edina država, ki se je pojavila v vseh treh predstavljenih mednarodnih raziskavah, so ZDA. To, da so se ZDA pojavile v vseh raziskavah, ni niti malo presenetljivo. Finančna pismenost je namreč v ZDA že dolgo prepoznana kot ena ključnih pismenosti za prihodnost. Kot dokaz temu lahko navedem, da je bila neprofitna organizacija JumpStart Coalition for Personal Financial Literacy ustanovljena že leta 1995 (JumpStart Coalition for Personal Financial Literacy, 2016). Tudi raziskovanje finančne pismenosti je v ZDA že dolgo prisotno. Dr. Lewis Mandell je že leta 1996 razvil vprašalnik o finančni pismenosti, ki je postal eden od usmerjevalnikov finančnih izobraževanj v ZDA (JumpStart Coalition for Personal Financial Literacy, 2016).

Le kot zanimivost pa naj zapišem, da so o temi finančne pismenosti v ZDA govorili že pred več kot dvesto leti. John Adams (2. predsednik ZDA) je tako v pismu Thomasu Jeffersonu (3. predsednik ZDA), napisanemu 23. avgusta 1787, zapisal: »Vse zmede, nejasnosti in stiske v Ameriki se pojavljajo ne zaradi njene ustave ali konfederacije, niti ne zaradi pomanjkanja časti ali morale, ampak zaradi odkritega nepoznavanja narave kovancev, kreditov in kroženja (The National Archives and Records Administration, 2016)«.

Poleg tega je v ZDA zelo veliko pobud in organizacij, ki skušajo z aktivnimi programi in raziskovanji dvigniti finančno pismenost Američanov. Naj naštejemo le nekaj največjih:

- President's Advisory Council on Financial Capability,
- National Endowment for Financial Education,
- Operatin HOPE,
- FINRA Foundation,
- The JumpStart Coalition for Personal Financial Literacy,
- The Institute for Financial Literacy,
- Global Financial Literacy Excellence Center,
- itd.

Sedaj bom prešel na primerjave rezultatov po državah med raziskavama finančne pismenosti The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey in Financial Literacy Around the World (v nadaljevanju FLAT World).

Države, ki so se pojavile v obeh raziskavah, so: Japonska, Nemčija, Nizozemska in ZDA. Vse omenjene države so se v obeh obravnavanih raziskavah uvrstile po enakem vrstnem redu, kar kaže na konsistentnost obeh raziskav. Zanimivo pa je dejstvo, da so razlike v doseženih odstotkih precej različne.

Nemčija je v obeh raziskavah na najvišjem mestu med štirimi obravnavanimi državami. Medtem ko raziskava Standard & Poor's Nemcem pripisuje 66-odstotno pismenost, je na vprašanja raziskave FLAT World pravilno odgovorilo 53 odstotkov Nemcev. Na drugo mesto se je uvrstila Nizozemska, ki je po raziskavi Standard & Poor's dosegla enako stopnjo finančne pismenosti kot Nemčija, po raziskavi FLAT World pa je na vsa tri vprašanja o finančni pismenosti prav odgovorilo 45 odstotkov respondentov. Tu lahko ugotovim razliko kar 8 odstotnih točk, za kolikor so bili nemški anketiranci boljši od nizozemskih v raziskavi FLAT World medtem, ko so bili po raziskavi Standard & Poor's respondenti obeh držav enako uspešni.

S precejšnjo razliko (15 odstotnih točk) zaostajajo za drugo uvrščenimi Nizozemci ZDA. Le 30 odstotkov Američanov je pravilno odgovorilo na vsa 3 vprašanja o finančni pismenosti v raziskavi FLAT World. V raziskavi Standard & Poor's je bilo kot finančno pismenih prepoznanih 57 odstotkov Američanov. Japonska je v raziskavi FLAT World le malo zaostala za ZDA, saj je pravilno na vsa tri vprašanja o finančni pismenosti odgovorilo 27 odstotkov Japoncev, po raziskavi Standard & Poor's pa je finančno pismenih le 43 odstotkov Japoncev. Ugotovim lahko, da je razlika med ZDA in Japonsko po raziskavi Standard & Poor's kar 14 odstotnih točk medtem, ko je po raziskavi FLAT World ta razlika le 3 odstotne točke.

Za zaključek primerjave raziskav The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey in Financial Literacy Around the World (FLAT World) lahko zapišem, da so se države po finančni pismenosti sicer uvrstile po istem vrstnem redu, razlike med njimi po eni in drugi raziskavi pa so zelo različne.

Obe raziskavi pa sta prišli do naslednjih skupnih ugotovitev:

- Pojavlja se starostni vzorec finančne pismenosti, ko je najbolj finančno pismena srednja generacija, približno enako, a manj kot srednja, sta pismeni mlajša in starejša generacija, najslabšo finančno pismenost pa kaže najstarejša populacija. Po raziskavi Standard & Poor's pa to ne velja za razvijajoča se gospodarstva – tam je najbolj pismena mlajša populacija, s starostjo pa finančna pismenost pada.
- Po obeh raziskavah moški izkazujejo višjo stopnjo finančne pismenosti kot ženske.
- Finančna pismenost po državah po obeh raziskavah zelo variira.

- Bolje izobraženi so bolj verjetno bolje finančno pismeni kot manj izobraženi.

Hipotetično lahko ugotovim, da prihaja do razlik med rezultati obeh primerjanih raziskav zaradi drugačnih vprašalnikov. Na splošno gledano pa sta obe raziskavi prišli do zelo podobnih ugotovitev: finančna nepismenost je razširjena po celem svetu.

Raziskava finančne pismenosti, ki jo je izvedla OECD (PISA 2012, 2016), se od prej omenjenih raziskav razlikuje po več dejavnikih: izvedena je bila le na populaciji 15-letnih fantov in deklet, respondenti so naloge reševali pisno (in ne odgovarjali telefonsko oz. anketarju osebno), naloge niso imele ponujenih odgovorov, ampak so morali dijaki sami zapisati odgovor in ga v nekaterih primerih utemeljiti in nalog je bilo bistveno več kot v raziskavah Standard & Poor's in FLAT World. Direktna primerjava tako ne bo mogoča, bo pa zanimivo primerjati rezultate celotne populacije (raziskavi Standard & Poor's in FLAT World) z rezultati 15-letnikov v državah, ki so sodelovale v obravnavanih raziskavah.

Če se navežem na ugotovitve raziskav Standard & Poor's in FLAT World, je raziskava PISA 2012 v delu, ko so raziskovali finančno pismenost, prišla do sledečih podobnih ugotovitev:

- Socialno-ekonomsko privilegirani dijaki dosegajo boljše rezultate v finančni pismenosti kot njihovi socialno-ekonomsko deprivilegirani vrstniki.
- Dijaki migranti dosegajo nižje rezultate v finančni pismenosti kot ostali vrstniki.
- Zelo malo dijakov je pravilno rešilo najtežje naloge iz finančne pismenosti – takih dijakov je bilo v povprečju le 10 odstotkov. Je pa ta rezultat zelo variiral po državah: največ takih dijakov je v Šanghaju – Kitajska, 43 odstotkov, medtem ko jih je v Italiji, ki je tu dosegla najslabši merljiv rezultat, le 2 odstotka. V Kolumbiji pa takih dijakov statistika sploh ne zazna.
- Ugotovljene so bile zelo velike razlike povprečnih rezultatov med državami: povprečno število točk v najbolj finančno pismenem Šanghaju – Kitajski je bilo 603, v Kolumbiji, ki se je med državami, ki so sodelovale v raziskavi, najslabše odrezala, pa le 379. Podobne razlike (oziroma še večje) sta zaznali tudi drugi dve obravnavani mednarodni raziskavi finančne pismenosti.
- Raziskava je zaznala zelo velike geografske razlike v finančni pismenosti znotraj držav, ki so te podatke zbirale. Tako je v Italiji sever veliko bolj finančno pismen kot jug. V deželi Veneto so dijaki dosegli povprečno 510 točk, medtem ko so kalabrijski dijaki dosegli v povprečju le 415 točk – razlika je večja od ene cele stopnje znanja. Na žalost ni bilo raziskano (posebej za Italijo), koliko je na te rezultate vplivalo socio-

ekonomsko stanje – BDP na prebivalca v deželi Veneto je namreč približno dvakrat višji kot v Kalabriji.

Zelo zanimiva ugotovitev raziskave PISA 2012, ki se je razlikovala od ugotovitev obeh ostalih obravnavanih raziskav, pa je, da ni razlik v finančni pismenosti raziskovane populacije med spoloma. Tu lahko postavim dve hipotezi: ena je, da šolski sistem zagotavlja neko stopnjo finančne pismenosti (več kot očitno prenizko) in ker so temu sistemu izpostavljeni tako fantje kot dekleta, ni razlik v finančni pismenosti populacije 15-letnikov. Druga hipoteza pa je, da se moški kasneje v življenju v povprečju več ukvarjajo z družinskimi financami in so zaradi tega v povprečju nekoliko bolj finančno pismeni kot ženske. Obe trditvi sta samo hipotezi in tudi ni moj namen dokazovati te trditve.

Vse tri mednarodne raziskave finančne pismenosti so prišle do nekaterih skupnih ugotovitev, ki kažejo, katerim skupinam prebivalstva bi bilo potrebno posvetiti prvo pozornost pri pripravi programov finančne pismenosti – in te programe tudi izvesti. Nekateri države so na tem področju že ukrepale (v čeških osnovnih šolah, kot primer, je finančno izobraževanje obvezna vsebina (Opletalová, 2015)), druge pripravljajo programe, med njimi tudi Slovenija (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010), ki se je v pristopnem programu za vstop v OECD zavezala k temu. Tretje države pa finančne pismenosti še niso prepoznale kot ene izmed ključnih kompetenc stoletja, v katerem živimo. OECD opozarja na pomen finančnega izobraževanja in dviga finančne pismenosti med skupinami prebivalstva z nizko finančno pismenostjo in zapiše: »Za vse dijake je potrebno zagotoviti enak dostop do možnosti, da razvijejo svoje sposobnosti za finančno pismenost. Brez političnih posegov, ki so posebej usmerjeni na socialno ogrožene dijake, se bodo razlike v finančni pismenosti v naslednji generaciji ohranile ali pa celo povečale (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b).«

4.3 Raziskave (finančne in ostalih) pismenosti Slovencev

V Sloveniji raziskovanje finančne pismenosti nima ravno bogate tradicije. Ko je Slovenija vstopala v OECD in se je zavezovala, da bo izboljšala finančno pismenost svojega prebivalstva, je Vlada Republike Slovenije s sklepom Vlade RS št. 02401-24/2009/3 z dne 17. 12. 2009 ustanovila Medresorsko delovno skupino za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja. Ta delovna skupina je v Nacionalnem programu finančnega izobraževanja med drugim pisala tudi o raziskavah finančne pismenosti v Republiki Sloveniji. Njihova ugotovitev v zvezi s tem pa se je glasila: »Največja omejitev priprave Nacionalnega programa finančnega izobraževanja je, da temeljite raziskave, namenjene zgolj finančni pismenosti na državni ravni, v Republiki Sloveniji še ni bilo (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).« Torej do konca leta 2010, ko je bil napisan Nacionalni program finančnega izobraževanja,

v Sloveniji še nismo imeli »temeljite raziskave, namenjene zgolj finančni pismenosti na državni ravni«.

Kljub temu da ima ta ugotovitev zelo veliko težo (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja je to pomanjkljivost imenovala »največja omejitev priprave Nacionalnega programa finančnega izobraževanja«), država v vseh teh letih še ni izvedla temeljite raziskave finančne pismenosti v Sloveniji.

Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja se je tako morala nasloniti na sekundarne podatke. Pri pripravi Nacionalnega programa finančnega izobraževanja so uporabili ugotovitve dveh raziskovanj: raziskave Andragoškega centra Republike Slovenije (v nadaljevanju ACS) in Statističnega urada Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS) (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).

Ker to niso bile raziskave finančne pismenosti, ampak drugih pismenosti, iz njih pa je Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja sklepala na finančno pismenost, bom predstavil le nekaj najpomembnejših ugotovitev in prikazal, kako jih je Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja aplicirala na finančno pismenost.

4.3.1 Nacionalna raziskava pismenosti odraslih

Raziskava, ki je potekala prek OECD leta 1998, je preučevala pismenost na treh medsebojno povezanih področjih: besedilno, dokumentacijsko in računsko pismenost. Raven pismenosti se prikazuje s pomočjo lestvice, ki obsega 500 točk in je razdeljena na 5 ravni, pri čemer pomeni 1. najnižjo in 5. najvišjo raven pismenosti (Andragoški center Slovenije, 2009).

Za Slovenijo je značilna visoka umestitev odraslega prebivalstva na prvi dve ravni in razmeroma skromna umestitev na zgornje tri ravni pismenosti. Na prvi dve ravni pismenosti se je v Sloveniji uvrstilo od 65 do 77 % odstotkov odraslih v starosti od 16 do 65 let. Odrasli so pokazali primanjkljaje v tistih spretnostih, ki omogočajo iskanje in razumevanje informacij iz različnih pisnih virov in njihovo uporabo v novih okoliščinah (Andragoški center Slovenije, 2009).

Podatki razkrivajo, da lahko večji del razlik v pisnih spretnostih odraslih v Republiki Sloveniji pojasnimo z vplivom štirih dejavnikov (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010): stopnjo izobrazbe, starostjo, izobrazbo staršev in zaposlitvenim položajem. Prav tako so dosežki neenakomerno razpršeni tudi po regijah.

4.3.2 Analiza o uresničevanju Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih 2005 – 2008

Najpomembnejše splošne ugotovitve kažejo (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010), da v Republiki Sloveniji nismo v celoti dosegli nekaterih kazalnikov:

- temeljnega opismenjevanja,
- vključevanja v program osnovne šole za odrasle (dvig izobrazbene ravni) ter
- programe poklicnega, strokovnega in srednješolskega izobraževanja.

Predvsem pa gre za pomanjkanje ustreznega obveščanja, svetovanja pri izobraževanju odraslih, usposabljanja osebja ter oblikovanja razvojnih projektov ter temeljnih raziskav pri izobraževanju odraslih (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).

Enako je ugotovljen primanjkljaj pri uravnoveženju razmestitve programov nacionalne prednostne naloge po Resoluciji o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji in s tem usklajeni razmestitvi izvajalcev programov, financiranih iz javnih sredstev (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).

Kakšno ugotovitev lahko torej strnemo v zvezi z Resolucijo o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji? V Sloveniji veliko planiramo, a ne izvedemo vsega, kar smo si zastavili. Poleg tega imamo velike probleme s financiranjem po eni strani (prepozno dodeljena sredstva), po drugi strani pa velikega dela, tako nacionalnih kot evropskih sredstev, ne počrpamo (Beltram, Drofenik, & Možina, 2010).

4.3.3 Raziskava Statističnega urada Republike Slovenije

Tretja skupina posrednih podatkov, ki jih je uporabila Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, je bila raziskava Statističnega urada Republike Slovenije o izobraževanju odraslih. Izvedena je bila konec leta 2007 in naj bi pokazala, kako v Republiki Sloveniji uresničujemo načrtane cilje Memoranduma EU o vseživljenjskem učenju (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).

Najpomembnejše ugotovitve te raziskave so (Statistični urad Republike Slovenije, 2010):

- v 12 mesecih pred anketiranjem, tj. v letu 2007, se je v Sloveniji izobraževalo 40 % odraslih v starosti 25 – 64 let,

- med temi so bile ženske nekoliko številnejše kot moški,
- izobraževala se je:
 - kar polovica oseb v starosti 25 – 34 let,
 - 45 % oseb v starosti 35 – 49 let in
 - 27 % oseb v starosti 50 – 64 let.

Pri vključevanju odraslih v izobraževanje je pomemben dejavnik že **dosežena izobrazba** (Statistični urad Republike Slovenije, 2010):

- med osebami z višje- in visokošolsko izobrazbo sta se namreč v opazovanem obdobju izobraževali več kot dve tretjini,
- med odraslimi s srednješolsko izobrazbo je bilo v izobraževanje vključenih 39 % oseb,
- med odraslimi z osnovnošolsko izobrazbo ali nižjo od te pa 13 %.

Dosežena izobrazba pa vpliva celo na priložnostno učenje. Med odraslimi v starosti 25 – 64 let, ki so v letu 2007 znanje pridobivali s pomočjo družinskega člana, prijatelja ali sodelavca, prek tiskanih medijev, prek računalnika ali interneta, prek radia ali televizije, z vodenimi ogledi muzejev, kulturnih in naravnih znamenitosti in tudi z obiski knjižnic ali učnih centrov, je bilo (Statistični urad Republike Slovenije, 2010):

- več kot 80 % oseb z višje- oziroma visokošolsko izobrazbo,
- več kot 60 % oseb s srednješolsko izobrazbo in
- slabih 40 % oseb z osnovnošolsko izobrazbo ali nižjo od te.

Na izobraževanje vplivata tudi **spol** in **zaposlitveni status**. V formalno ali neformalno izobraževanje odraslih (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010, oktober) je bilo največ vključenih med zaposlenimi, manj med brezposelnimi in najmanj med neaktivnimi (med neaktivne SURS prišteva dijake in študente, upokojeince, osebe, nezmožne za delo, osebe, ki skrbijo za gospodinjstvo in druge neaktivne osebe). Ugotovitve s tega področja pa so (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010):

- v formalno izobraževanje je bilo vključenih 11 % brezposelnih žensk in 5,6 % brezposelnih moških,
- v neformalno izobraževanje pa je bilo med brezposelnimi vključenih 23 % žensk in 21 % moških,
- med brezposelnimi ni bilo v nobeno navedeno obliko izobraževanja vključenih 75 % žensk in 83 % moških,
- med zaposlenimi pa skoraj polovica žensk in več kot polovica moških.

Nobene izobraževane aktivnosti se ni udeleževalo skoraj 60 % oseb v starosti 25 – 64 let, skoraj tri četrtine moških in prek 70 % žensk v starosti 50 – 64 let in več kot polovica moških v starosti 25 – 34 let in 35 – 49 let (Statistični urad Republike Slovenije, 2010).

V raziskavi o izobraževanju odraslih so anketirance povprašali tudi o **ovirah pri izobraževanju**. Kot so pokazali rezultati raziskave (Statistični urad Republike Slovenije, 2010), je največ odraslih, ki so se izobraževali in so si želeli še več izobraževanja, kot glavni razlog za to, da se niso udeležili še več izobraževalnih aktivnosti, navedlo neujemanje urnika izobraževanja z njihovim urnikom, in sicer tretjina. Za 27,3 % teh odraslih pa je bilo izobraževanje predrago. Med razlogi sta bila navedena tudi pomanjkanje časa zaradi družinskih obveznosti in nezadostna podpora delodajalca (Statistični urad Republike Slovenije, 2010).

Odrasli, ki se niso izobraževali, a so se želeli izobraževati, so kot razlog za to navedli (Statistični urad Republike Slovenije, 2010):

- da si izobraževanja niso mogli privoščiti, ker je bilo predrago (28,5 %),
- neujemanje urnika izobraževanja z njihovim urnikom (25,8 %),
- pomanjkanje časa zaradi družinskih obveznosti (15,6 %),
- manj kot 10 % pa je kot razlog navedlo starost ali slabo zdravstveno stanje (8,7 %).

Zelo pomemben dejavnik izobraževanja je tudi **odnos do izobraževanja**. Statistični podatki za leto 2007 kažejo (Statistični urad Republike Slovenije, 2010), da je imela večina anketirancev pozitiven odnos do izobraževanja, saj je ob vsaki navedeni trditvi najmanj 75 % vprašanih označilo odgovor »popolnoma ali delno se strinjam«.

Večje razlike v deležih posameznih odgovorov anketiranih so v raziskavi zabeležili glede na njihovo doseženo izobrazbo (Statistični urad Republike Slovenije, 2010):

- 20 % odraslih z osnovnošolsko izobrazbo ali nižjo od te se ni strinjalo s trditvijo, da se z izobraževanjem lažje izognemo brezposelnosti,
- prav toliko se jih ni strinjalo s trditvijo, da je potrebno za izobraževanje tudi nekaj plačati,
- 12 % se jih ni strinjalo s trditvijo, da bi morali biti za izobraževanje odgovorni delodajalci,
- 11 % pa s trditvijo, da je učenje novih stvari zabavno.

S preostalimi trditvami (da moramo za uspešno opravljanje dela znanje ves čas nadgrajevati, da vsega znanja ne moremo pridobiti v učilnici, da izobraževanje koristi tudi v vsakdanjem življenju in da si z izobraževanjem povečamo zaupanje vase) se je popolnoma ali delno strinjalo več kot 90 % vprašanih (Statistični urad Republike Slovenije, 2010).

Ko ugotovitve raziskave primerjamo **mednarodno**, pridemo do ugotovitve (Statistični urad Republike Slovenije, 2010), da je bila Slovenija v letu 2007 glede izobraževanja odraslih v starosti 25 – 64 let v evropskem merilu celo nekoliko nad povprečjem Evropske unije: v Sloveniji se je namreč izobraževalo 40,6 %, v Evropski uniji pa povprečno 35,7 % oseb, starih 25 – 64 let.

Na tej lestvici (Statistični urad Republike Slovenije, 2010) so bile močno pred drugimi skandinavske države Norveška, Finska in Švedska (skoraj 75 %). Močno pa zaostajata Grčija (s 15 %) in Madžarska, kjer se je izobraževalo manj kot 10 % oseb, starih 25 – 64 let.

4.3.4 Skupne ugotovitve treh (nefinančnih) raziskav o pismenosti in izobraževanju odraslih

Nacionalna raziskava pismenosti odraslih iz leta 1998 in Raziskava Statističnega urada Republike Slovenije o izobraževanju odraslih iz leta 2007 sta prišli do enake ugotovitve, na pismenost in izobraževanje vplivajo:

- dosežena stopnja izobrazbe (višja kot je, boljša je pismenost, višje pa je tudi vključevanje v izobraževanja),
- starost (mlajši se bolj vključujejo v izobraževanja odraslih kot starejši) in
- zaposlitveni položaj (najbolj so v izobraževanja odraslih vključeni zaposleni, manj brezposelni in najmanj neaktivni).

Poleg tega je Nacionalna raziskava pismenosti odraslih iz leta 1998 kot dejavnik pismenosti identificirala tudi izobrazbo staršev.

Zelo zgovorna pa je tudi ugotovitev Analize o uresničevanju Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih 2005 – 2008: v Sloveniji nismo dosegli zastavljenih kazalnikov na področju dviga izobrazbene ravni, ki zajema vključevanje v programe osnovne šole za odrasle, programe poklicnega, strokovnega in srednješolskega izobraževanja. Iz ugotovitev sledi:

- manj izobraženi so slabše pismeni in se hkrati manj vključujejo v izobraževanja. Zaradi tega se prepad v pismenosti(h) še povečuje. V Sloveniji pa ne dosegamo niti zastavljenih kazalnikov na področju dviga izobrazbene ravni.
- Hkrati otroci manj izobraženih staršev dosegajo nižjo pismenost kot otroci boljše izobraženih staršev – z veliko verjetnostjo lahko torej trdim, da je slaba pismenost otrok tudi posledica slabše pismenosti (izobrazbe) staršev. Stopnja pismenosti se torej v določeni meri prenaša na naslednje generacije.

Kako torej dvigniti izobrazbeno raven? Odgovor gre iskati tudi v navedbah anketirancev Raziskave Statističnega urada Republike Slovenije o izobraževanju odraslih iz leta 2007 s področja ovir za izobraževanje odraslih: tisti, ki se izobražujejo, in tisti, ki se ne, so na prvi dve mesti uvrstili odgovora: neujemanje urnika in predraga izobraževanja. Rešitvi za več kot polovico odraslih v Sloveniji sta:

- (so)financiranje izobraževanj in
- bolj fleksibilen urnik izobraževanj in/ali ista izobraževanja v dveh ali več terminih.

4.3.5 Raziskava o finančni pismenosti Slovencev revije Moje finance

Pri reviji Moje finance so, ker takrat ni obstajala še nobena raziskava na temo finančne pismenosti Slovencev, konec leta 2010 v sodelovanju s tržno-raziskovalno hišo Ipsos izvedli raziskavo o finančni pismenosti Slovencev. Rezultate raziskave so objavili v spletnem članku 19. 1. 2011, sam pa sem podatke črpal iz članka, ki je bil dopolnjen 17. 12. 2013 (Mihajlović, 2013).

Vprašanja so sestavili na podlagi nekaterih dosedanjih mednarodnih raziskav, ki so v tujini (v ZDA in na Nizozemskem) raziskovale podobno kot revija Moje finance, sami pa so dodali še nekaj za Slovenijo specifičnih vprašanj (Mihajlović, 2013). Rezultat (Mihajlović, 2013) je torej vprašalnik z 21 finančnimi vprašanji (vprašalnik z rezultati je v Prilogi 3). Da pa bi bila raziskava tudi metodološko narejena na ustrezni strokovni ravni, so k sodelovanju povabili tržno-raziskovalno hišo Ipsos, kjer so opravili anketiranje in analizirali ugotovitve (Mihajlović, 2013).

Tržno-raziskovalna hiša Ipsos je s spletno anketo pridobila 508 odgovorov in kot so pojasnili na Ipsosu je »vzorec reprezentativen po spolu, starosti in regiji, vendar pa obstaja zamik v bolj izobraženo populacijo, kar je posledica spletnega anketiranja. To pomeni, da so izsledki raziskave še nekoliko boljši, kot bi bili sicer (Mihajlović, 2013).«

Ker je bila anketa v obliki testa (Mihajlović, 2013), so pri tem končne odgovore tudi ocenili po ustrezni lestvici podobno kot v šoli, z ocenami od ena do pet, in sicer na podlagi merila, ki ga najpogosteje uporabljajo v šolah. Za zadostno je bilo treba zbrati vsaj 50 odstotkov pravih odgovorov, za oceno dobro je zadoščalo od 64 do 76 odstotkov pravih odgovorov, za prav dobro od 77 do 89 odstotkov, oceno odlično pa so prejeli tisti, ki so pravilno odgovorili na več kot 90 odstotkov vprašanj (Mihajlović, 2013).

Najpomembnejše ugotovitve raziskave o finančni pismenosti Slovencev revije Moje finance pa so prikazane v nadaljevanju (Mihajlović, 2013):

- kar 72 % Slovencev je prejelo oceno 1 ali 2 in le 5 % Slovencev je prejelo oceno 4 ali 5,

- v povprečju so več finančnega znanja pokazali moški kot ženske,
- glede na starostno skupino so se najslabše izkazali mladi med 18. in 29. letom, največ finančnega znanja pa so pokazali vprašani med 30. in 55. letom,
- anketiranci z višjo doseženo formalno izobrazbo imajo več znanja s področja financ kot tisti z nižjo,
- na stopnjo finančnega znanja vpliva tudi višina mesečnega dohodka – med osebami z osebnim mesečnim neto dohodkom nad 1.400 evrov jih je osem odstotkov doseglo oceno odlično, medtem ko je bila njihova povprečna ocena 2,6; na drugi strani pa so v skupini z dohodkom do 600 evrov anketiranci zbrali le povprečno oceno 1,6,
- na finančno pismenost vpliva tudi regija, v kateri živijo posamezniki – najboljšo povprečno oceno (2,1) so prejeli posamezniki s stalnim prebivališčem v osrednjeslovenski regiji, najnižjo (1,7) pa so si prislužili v koroški, zasavski in savinjski regiji (v teh regijah so si prebivalci celo pripisali samooceno dobro (3)).

Kot končno ugotovitev so v reviji *Moje finance* zapisali, da povprečno finančno znanje Slovencev zadostuje le za oceno zadostno (2).

4.3.6 Raziskava o finančni pismenosti odraslih Slovencev zavoda Vem, da ne vem

Raziskava je bila izvedena v štirih sklopih skozi leto 2015 kot 4 spletne ankete po temeljnih tematskih sklopih – družinski proračun, zaščita, naložbe in varčevanje (Vezovišek & Vezovišek, 2016). K izpolnjevanju anket so povabili svojo bazo prejemnikov e-novic ter slovenske uporabnike socialnega omrežja Facebook, ki so stari med 25 in 60 leti (Vezovišek & Vezovišek, 2016).

Vezoviškova še navajata, da je v raziskavi sodelovalo 25.911 odraslih Slovencev, od tega je bilo reprezentativnih 2.219 odgovorov (Vezovišek & Vezovišek, 2016). Kot »reprezentativne« odgovore so šteli tiste, ki so se identificirali z oddajo veljavnega e-mail naslova, anketirancev pa niso dodatno spraševali po njihovih demografskih značilnostih (Vezovišek & Vezovišek, 2016). Vprašanja vseh štirih sklopov ankete so v Prilogi 4. V nadaljevanju bom predstavil ugotovitve, kot jih navajata Vezoviškova.

Iz rezultatov anket vseh štirih sklopov lahko vidimo, da smo Slovenci zelo slabo finančno pismeni. Pri vseh sklopih je največ odgovorov vseh sodelujočih v rangu od 0 do 40 % pravih odgovorov.

Najslabše so se anketiranci odrezali pri sklopu družinski proračun, malo boljši, a še vedno porazni so rezultati v sklopu zaščita, še boljši rezultati pri sklopu naložbe, najboljši pa so

rezultati v sklopu varčevanje. Celo pri sklopu varčevanje, kjer so se anketiranci, ki so se opredelili za odrasle, stare med 25 in 60 let, najboljše odrezali, je delež tistih, ki so pravilno odgovorili na le dve od petih vprašanj, največji (36 %).

Splošna ugotovitev je, da je finančna pismenost med Slovenci, ki uporabljajo internet, zelo slabo razširjena. Če v obzir vzamem še dejstvo, da starejša populacija manj uporablja splet (in tudi Facebook, ki je bil glavni medij za dostop do anketirancev), je dejanska finančna pismenost Slovencev še slabša, kot kažejo ugotovitve raziskave o finančni pismenosti odraslih Slovencev zavoda Vem, da ne vem.

Tabela 5: Rezultati raziskave sklopa Družinski proračun

Sklop: Družinski proračun				
Pravi odgovori	Reprezentativni	%	Vsi sodelujoči	%
0 – 40 %	936	80	9.262	80
60 %	157	13	1.554	13
80 %	59	5	584	5
100 %	19	2	188	2
	1.171	100	11.587	100

Vir: A. Vezovišek & M. Vezovišek, Vem, da ne vem, 2016, str. 80.

Tabela 6: Rezultati raziskave sklopa Zaščita

Sklop: Zaščita				
Pravi odgovori	Reprezentativni	%	Vsi sodelujoči	%
0 – 40 %	194	78	4.259	78
60 %	33	13	725	13
80 %	12	5	335	6
100 %	10	4	124	3
	249	100	5.443	100

Vir: A. Vezovišek & M. Vezovišek, Vem, da ne vem, 2016, str 82.

Tabela 7: Rezultati raziskave sklopa Naložbe

Sklop: Naložbe				
Pravi odgovori	Reprezentativni	%	Vsi sodelujoči	%
0 – 40 %	227	66	4.962	66
60 %	66	19	1.443	19
80 %	41	12	896	12
100 %	12	3	262	3
	346	100	7.563	100

Vir: A. Vezovišek & M. Vezovišek, Vem, da ne vem, 2016, str 84.

Tabela 8: Rezultati raziskave sklopa Varčevanje

Sklop: Varčevanje				
Pravi odgovori	Reprezentativni	%	Vsi sodelujoči	%
0 – 40 %	124	27	471	36
60 %	171	38	442	34
80 %	129	29	305	22
100 %	29	6	100	8
	453	100	1.318	100

Vir: A. Vezovišek & M. Vezovišek, *Vem, da ne vem*, 2016, str. 86.

4.3.7 Kaj kažejo vse predstavljene raziskave o pismenosti(h) Slovencev

Vse zgoraj omenjene slovenske raziskave, so ugotovile, da je večina Slovencev zelo slabo pismenih – uvrščamo se v 1. in 2. raven pismenosti (od 5). Nacionalna raziskava pismenosti odraslih iz leta 1998 je ugotovila, da se v 1. in 2. raven pismenosti (od 5) uvršča od 65 do 77 % odraslih v Sloveniji, raziskava revije *Moje finance* je pokazala, da bi šolsko oceno 1 in 2 prejelo 72 % odraslih Slovencev, in raziskava zavoda *Vem, da ne vem* je pokazala, da je na 1 ali 2 vprašanji od 5 zastavljenih v povprečju pravilno odgovorilo 65 % odraslih Slovencev (Andragoški center Slovenije, 2009; Mihajlović, 2013; Vezovišek & Vezovišek, 2016).

Rezultati Nacionalne raziskave pismenosti odraslih iz leta 1998 in raziskave revije *Moje finance* so jasno pokazali, da na stopnjo finančne in tudi vseh drugih pismenosti močno vpliva dosežena stopnja izobrazbe. Korelacija je seveda pozitivna: višja kot je stopnja izobrazbe, večja je verjetnost, da bo oseba bolj pismena (Andragoški center Slovenije, 2009; Mihajlović, 2013).

V prejšnjem odstavku omenjeni raziskavi se strinjata še v eni točki: različne starostne skupine imajo različne ravni pismenosti (Andragoški center Slovenije, 2009; Mihajlović, 2013). Zelo zanimiva ugotovitev raziskave revije *Moje finance* je, da so mladi slabo finančno pismeni, najbolj pismena je srednja generacija, starejši pa so zopet slabše finančno pismeni.

4.4 Skupne ugotovitve mednarodnih in slovenskih raziskav o pismenosti

V tem poglavju bom povzel ugotovitve mednarodnih raziskav (The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey, Financial Literacy Around the World in PISA 2012) ter raziskav pismenosti, ki so bile opravljene v Sloveniji (Nacionalna raziskava pismenosti odraslih, Analiza o uresničevanju Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih 2005 – 2008, Raziskava Statističnega urada Republike Slovenije, Raziskava o finančni pismenosti Slovencev revije *Moje finance* in Raziskava o

finančni pismenosti odraslih Slovencev zavoda Vem, da ne vem) in sem jih predstavil v prejšnjih poglavjih.

Ugotovitve, ki se pojavljajo v vseh raziskavah, so sledeče:

- **Različne starostne skupine so različno finančno pismene.** Do te ugotovitve so prišle raziskave The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey, Financial Literacy Around the World, Nacionalna raziskava pismenosti odraslih in Raziskava o finančni pismenosti Slovencev revije Moje finance. Vzorec, ki se je pojavil v ugotovitvah vseh štirih omenjenih raziskav, je sledeč: mlajše generacije odraslih (pri raziskavi Financial Literacy Around the World so to mladi odrasli do 30 let, pri raziskavi The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey so to mladi od 15 do 36 let, pri Raziskavi o finančni pismenosti Slovencev revije Moje finance so to mladi odrasli od 18 do 29 let) so slabo finančno pismene. Največ finančnega znanja imajo odrasli, ki sledijo prej omenjeni skupini najmlajših odraslih, naslednja starostna skupina je zopet slabše finančno pismena, najslabše finančno pismeni pa so najstarejši (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015; FINRA Investor Education Foundation, 2009; Mihajlović, 2013). Tu moram poudariti ugotovitev raziskave The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey, ki pravi, da je ta vzorec pri državah v razvoju malce drugačen: najbolj pismeni so najmlajši odrasli, pismenost pa pada s starostjo (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015).
- **Vse raziskave, ki so raziskovale pismenost odraslih, so prišle do ugotovitve, da so moški malo bolj pismeni kot ženske** (FINRA Investor Education Foundation, 2009; Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015; Mihajlović, 2013). Tu moram opozoriti, da je raziskava PISA 2012 (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b) raziskovala le pismenost 15-letnih dijakov in da v povprečju ni bilo ugotovljeno odstopanje v finančni pismenosti med spoloma (z izjemo Italije).
- **Na pismenost ima velik vpliv dosežena stopnja izobrazbe.** Korelacija je pozitivna – odrasli z doseženo višjo stopnjo izobrazbe so bolj pismeni kot odrasli z doseženo nižjo stopnjo izobrazbe (Andragoški center Slovenije, 2009; Mihajlović, 2013; Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015; FINRA Investor Education Foundation, 2009).
- **Na finančno pismenost vpliva tudi mesečni dohodek.** Tudi tu je korelacija pozitivna – posamezniki z višjim dohodkom so bolj verjetno bolj pismeni kot tisti z nižjimi dohodki (Mihajlović, 2013; Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015; FINRA Investor Education Foundation, 2009). To je ugotovila tudi raziskava PISA 2012 – tudi pri dijakih, ki prihajajo iz okolij, ki so socio-ekonomsko bolj spodbudna, je bilo zaznано doseganje boljših rezultatov v finančni pismenosti kot pri dijakih, ki ne prihajajo iz takih okolij (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b).

- **Finančna pismenost je višja v razvitih kot v razvijajočih se gospodarstvih.** To pa še ne pomeni, da v razvitih državah ni finančno nepismenih posameznikov (FINRA Investor Education Foundation, 2009). V raziskavi PISA 2012 so ugotovili (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b), da se da pojasniti le 16 % variacije v povprečnih rezultatih finančne pismenosti dijakov med državami z BDP p.c.. In sicer je korelacija pozitivna. Kot zanimivost naj zapišem ugotovitev raziskave The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey: BDP p.c. vpliva na finančno pismenost prebivalstva šele, ko država preseže BDP p.c. 12.000 USD (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015). Do te meje pa BDP p.c. ne vpliva na povprečno pismenost prebivalstva države.
- **Finančna pismenost tako med državami kot znotraj populacije države zelo variira.** V vseh državah in v vseh populacijah najdemo tako tiste, ki se uvrščajo v najvišji rang pismenosti, kot tudi tiste, ki se uvrščajo med najslabše finančno pismene. Razlike med najbolje in najslabše pismenimi so zelo velike (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, 2014b). Prav tako so zelo velike razlike med povprečnimi pismenostmi držav, ki dosegajo najboljše rezultate, in tistih držav, kjer so ugotovljene pismenosti najnižje (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015).
- **Zelo velik delež preučevanih populacij se uvršča v najnižje ravni pismenosti.** Takih je po raziskavi Nacionalne raziskave pismenosti odraslih od 65 do 77 % (Andragoški center Slovenije, 2009, februar), po raziskavi zavoda Vem, da ne vem v povprečju 65 % (Vezovišek & Vezovišek, 2016), po raziskavi revije Moje finance pa 72 % (Mihajlović, 2013).

Iz tega sledi, da je finančna pismenost v svetu na nizki ravni. To je zelo zaskrbljujoče, saj bodo države v prihodnjih desetletjih del odgovornosti za izdatke, ki nastanejo v starosti, verjetno prenesle na posameznike. To trditev postavljam z utemeljitvijo, ki sledi iz demografskih sprememb v svetu – prebivalstvo se stara in družba postaja vedno bolj dolgoživa.

4.5 Vpliv finančne pismenosti na finančne odločitve

Kakšen vpliv ima višja stopnja finančne pismenosti posameznika na njegove finančne odločitve? Na to vprašanje je odgovorilo že več raziskav na to temo in v nadaljevanju bom predstavil ugotovitve nekaterih najbolj priznanih raziskovalcev in avtorjev na področju finančne pismenosti. Tema pa bi morala biti zelo zanimiva tudi za načrtovalce izobraževalnih politik in odločevalce v posameznih državah.

V preteklih desetletjih finančni trgi niso bili tako kompleksni niti niso bili tako dostopni posameznikom, kot so dandanes. Če temu prištejemo še pokojninsko shemo – upokojenci

so se lahko 100 % zanašali na državne pokojnine, ki so jim omogočale dostojno preživetje – potreba po finančnem znanju ni bila visoko na prioritetni listi povprečnega državljana.

Kot pravita Lusardijeva in Mitchellova (Lusardi & Mitchell, 2013), so se razmere na tem področju zelo spremenile, saj so s povečano ponudbo finančnih storitev in produktov postali finančni trgi zelo dostopni tudi »malim investitorjem«.

Posamezniki gredo tekom svojega življenja skozi veliko odločitev, ki zelo vplivajo na njihovo finančno blagostanje. Veliko ljudi pa sprejema slabe finančne odločitve, ker so finančno nepismeni (Mitchell & Lusardi, 2015). Nekaj dilem, ko se mora povprečen posameznik odločiti tekom svojega življenja: kupiti ali najeti stanovanje ali hišo, varčevati ali ne, za katere namene varčevati, kdaj začeti in koliko varčevati za čas, ki ga preživimo v pokoju, ali vlagati v znanje ali ne in podobno. Finančna nevednost lahko ljudi veliko stane, za nekatere pa je lahko celo pogubna (Mitchell & Lusardi, 2015).

V Sloveniji je študij trenutno še vedno »brezplačen«, v ZDA, na primer, pa temu ni tako, saj celoten študij na najcenejših državnih univerzah stane približno 40.000 ameriških dolarjev, kar je relativno velika naložba v znanje. Zato je kot primer odločitve Lusardijeva navedla: »Ena od takih odločitev je iti ali ne na univerzo in kako financirati to izobraževanje. Ko se posameznik sooča s tako pomembno odločitvijo, je finančna pismenost bistvenega pomena (Lusardi, 2015).«

Raziskave tudi kažejo (Mitchell & Lusardi, 2015), da posamezniki z višjo stopnjo finančne pismenosti investirajo v bolj sofisticirane finančne instrumente, kar nakazuje, da lahko pričakujejo višje donose na privarčevana sredstva (ob nižjem nesistematičnem tveganju).

In ne samo to, druga raziskava je celo pokazala, da obstaja večja verjetnost, da bodo posamezniki varčevali za dodatno pokojnino, če so finančno bolj pismeni – ne glede na vse druge okoliščine (FINRA Investor Education Foundation, 2009).

Podobna raziskava na Finskem (Kalmi & Ruuskanen, 2015, november) pa je pokazala, da je zelo malo dokazov o povezavi med finančno pismenostjo državljanov Finske in varčevanjem za pokojnino. Avtorja to pripisujeta zelo radodarnemu državnemu sistemu pokojnin, hkrati pa opozarjata na veliko nevarnost v primeru, da postane ta sistem manj radodaren. Druga ugotovitev te raziskave (Kalmi & Ruuskanen, 2015, november) je pokazala, da je stopnja finančne pismenosti med Finci zelo različna, še ena ugotovitev pa je, da ima višja stopnja finančne pismenosti pozitiven vpliv na verjetnost varčevanja za pokojnino pri ženskah (pri moških pač ne).

Raziskava o finančni pismenosti in njenem vplivu na finančno blagostanje in finančne skrbi (Taft, Hosein, Mehrizi, & Roshan, 2013) je pokazala, da višja finančna pismenost vodi v večje finančno blagostanje in k manj finančnim skrbem. Poleg tega pa je ta

raziskava pokazala tudi, da večje finančno blagostanje prav tako vodi k manj finančnim skrbem. Finančna pismenost ima na manj finančnih skrbi kar dvojen vpliv – direktnega in posrednega preko finančnega blagostanja.

Finančne odločitve posameznikov, ki so dobro finančno pismeni, so torej (gledano s finančnega vidika) boljše. Prav tako pa imajo take odločitve tudi vpliv na posameznikovo počutje, saj imajo taki posamezniki manj finančnih skrbi, njihovo trošenje (predvsem v obdobju upokojitve) je lahko višje in s tem standard življenja višji.

5 RAZISKAVA

5.1 Metodologija raziskave

Raziskavo mojega magistrskega dela lahko uvrstim med uporabne družboslovne raziskave, saj je bil cilj moje raziskave razumevanje in rešitev konkretnega raziskovalnega problema. Z raziskavo sem zbral primarne empirične podatke, zbrane z neeksperimentalno metodo dela.

5.1.1 Populacija in vzorec

Na poti do dokončnega oblikovanja vprašalnika sem vprašalnik poslal v reševanje dvema osebam, ki sem ju prosil za mnenje glede razumljivosti vprašanj in ponujenih odgovorov. Prva oseba ni imela pripomb, druga oseba pa je opazila manjšo nevsebinsko napako pri ponujenem odgovoru na eno vprašanje – možnih je bilo več odgovorov, smiselno pa bi bilo dopustiti le en odgovor. To napako sem popravil, preden sem vprašalnik poslal v izpolnjevanje anketirancem.

Anketirance sem izbral v vzorec s priložnostnim vzorčenjem – izbira anketirancev, ki so najlažje dosegljivi. Povabilo k izpolnitvi elektronske ankete sem poslal po elektronski pošti na vse elektronske naslove, ki jih imam v imeniku (1.129 elektronskih naslovov). Uporabil sem tudi metodo snežne kepe – vse prejemale elektronske pošte sem vljudno prosil, naj pošljejo povabilo, ki so ga prejeli, tudi prijateljem in znancem oz. ga objavijo na različnih družabnih omrežjih.

Za izbrani način vzorčenja in metodo snežne kepe sem se odločil, ker sem ocenil, da bom tako dosegel največje število odgovorov na anketo.

Slaba stran tega načina vzorčenja pa je možna nereprezentativnost populacije.

Za anketiranje sem izbral spletno orodje EnKlik anketa, saj je zelo prijazno do uporabnika, omogoča pa izvedbo tudi bolj zahtevnih anket, kot je bila moja. Poleg tega zagotavlja anonimnost in izvoz podatkov v računalniško orodje za statistično obdelavo podatkov

SPSS (IMB Statistical Package for the Social Sciences 23; kratko ime: IMB SPSS Statistics 23).

Po 10 dneh sem poslal vsem prejemnikom povabila k izpolnjevanju vprašalnika prijazen opomnik, ki je imel namen spodbuditi k izpolnjevanju tiste, ki so pozabili izpolniti vprašalnik in/ali se po prvem povabilu niso odločili za izpolnjevanje vprašalnika. Izpolnjevanje vprašalnika je bilo omogočeno 24 dni, v tem času je anketo odprlo 1.356 oseb. Ustrezno izpolnjenih je bilo 885 vprašalnikov, delno je bilo izpolnjenih 257 vprašalnikov, ostali vprašalniki (628) pa so bili končani.

Ker sem hotel preučiti le osebe med 20 in 45 let, sem izločil vse vprašalnike, ki so jih izpolnile osebe, mlajše od 20 let in starejše od 45 let. Po tem postopku je ostalo za obdelavo 383 izpolnjenih anket.

5.1.2 Vprašalnik

Vprašalnik je vseboval vprašanja z različnih proučevanih področij. Prvi sklop vprašanj se je nanašal na varčevanje. Zanimalo me je predvsem, ali osebe varčujejo za starost. To kaže na obvladovanje finančnih tveganj v starosti. Vprašanja v tem sklopu so bila:

Q1 - Ali varčujete?

1. Da
2. Ne

IF (1) Q1 = [1]

Q2 - Ali varčujete namensko (za avto, hišo, ...)?

1. Da
2. Ne

IF (2) Q2 = [1] and Q1 = [, 1]

Q3 - Označite, za katere namene varčujete:

Možnih je več odgovorov

1. za stanovanje, hišo
2. za avtomobil
3. za otroke
4. za starost / dodatno pokojnino
5. za slabe čase
6. Drugo:

IF (3) Q3 = [Q3d]

Q4 - Koliko sredstev imate privarčevanih za starost / za dodatno pokojnino?

1. do 999 EUR

2. 1.000 - 4.999 EUR
3. 5.000 - 9.999 EUR
4. 10.000 - 19.999 EUR
5. 20.000 - 49.999 EUR
6. več kot 50.000 EUR

IF (4) Q1 = [, 1]

Q5 - Kako varčujete?

Možnih je več odgovorov

1. v "nogavici"
2. na banki
3. na zavarovalnici (naložbeno zavarovanje)
4. v vzajemnih skladih
5. nalagam v vrednostne papirje
6. v naložbenih kovinah, diamantih
7. Drugo:

IF (5) Q1 = [2]

Q6 - Označite razlog/e, da ne varčujete:

Možnih je več odgovorov

1. nisem zaposlen/a, nimam rednih prihodkov
2. moji prihodki komaj zadoščajo za preživetje
3. imam kredit/e in mi ne ostane nič za varčevanje
4. raje živim bolje tukaj in sedaj, o prihodnosti ne razmišljam
5. Drugo:

Drugi sklop vprašanj je služil samooceni finančne pismenosti osebe, ki je izpolnjevala vprašalnik. Samoocenjevanje je potekalo s pomočjo izbire stopnje strinjanja oz. nestrinjanja z izjavami na petstopenjski Likertovi lestvici. Pri analizi sem lahko primerjal

Q7 - Označite stopnjo strinjanja s spodnjimi trditvami:

Tabela 9: Vprašalnik za samooceno finančne pismenosti

	Sploh se ne strinjam	Ne strinjam se	Le delno se strinjam	Strinjam se	Popolnoma se strinjam
Razumem finančne pojme in vem, kaj pomenijo.	☐	☐	☐	☐	☐
Finančne odločitve sprejemam suvereno in brez težav.	☐	☐	☐	☐	☐

se nadaljuje

Tabela 9: Vprašalnik za samooceno finančne pismenosti (nad.)

	Sploh se ne strinjam	Ne strinjam se	Le delno se strinjam	Strinjam se	Popolnoma se strinjam
Razumem pojme v zavarovalništvu in vem, katera zavarovanja potrebujem.	☐	☐	☐	☐	☐
Razumem pojme pri varčevanju, znam oceniti donose varčevanj.	☐	☐	☐	☐	☐
Razumem odnos tveganje - donosnost.	☐	☐	☐	☐	☐
Razumem vpliv obrestnega obrestovanja.	☐	☐	☐	☐	☐
Razumem pojme v zvezi z investiranjem in vem, kaj pomenijo.	☐	☐	☐	☐	☐
Znam oceniti tveganja različnih investicij.	☐	☐	☐	☐	☐
Vem, kakšna je povprečna donosnost različnih investicij.	☐	☐	☐	☐	☐
Razumem pojme v zvezi z dolgovi in vem, kaj pomenijo.	☐	☐	☐	☐	☐
Znam izračunati višino obresti ob določeni obrestni meri.	☐	☐	☐	☐	☐
Vem, kakšen vpliv ima dolg na življenje posameznika.	☐	☐	☐	☐	☐

samooceno z dejansko finančno pismenostjo anketirancev. Vprašanja, ki so se pojavila v tem sklopu so razvidna iz Tabele 9.

V tretjem sklopu vprašanj je bilo 8 vprašanj, s katerimi sem meril finančno pismenost anketirancev. Prva tri vprašanja v tem sklopu so bila identična, kot so bila postavljena v mednarodni raziskavi Financial Literacy Around the World (FINRA Investor Education Foundation, 2009). S tem sem si zagotovil mednarodno primerljivost moje raziskave – del raziskave je namreč zajel le odgovore na ta tri vprašanja. Ostala vprašanja so se nanašala na poznavanje obrestno-obrestnega računa in poznavanje osnovnih naložbenih instrumentov in njihovih povprečnih dolgoročnih donosnosti.

Pravilni odgovori so označeni s krepkim tiskom. Vprašanja v tem sklopu so bila:

Q8 - Na varčevalnem računu imate 100 EUR, obrestna mera pa znaša 2 % letno. Če pustite denar na računu 5 let, koliko boste imeli?

1. **Več kot 102 EUR**
2. Točno 102 EUR
3. Manj kot 102 EUR
4. Ne vem

Q9 - Predstavljajte si, da je obrestna mera na vašem varčevalnem računu 1 % letno, inflacija pa je 2 % letno. Koliko boste lahko kupili z denarjem z vašega varčevalnega računa čez eno leto?

1. Več kot danes
2. Točno toliko kot danes
3. **Manj kot danes**
4. Ne vem

Q10 - Prosim, povejte, ali trditev drži ali ne: "Nakup delnic enega samega podjetja običajno predstavlja varnejšo naložbo kot pa nakup točk delniškega vzajemnega sklada."

1. Drži
2. **Ne drži**
3. Ne vem

Q11 - Če si danes izposodite 20.000 EUR za 5 let po 3 %-letni obrestni meri, bodo obresti za to posojilo znašale:

1. Točno 3.000 EUR
2. Točno 2.000 EUR
3. Več kot 3.000 EUR
4. **Manj kot 2.000 EUR**
5. Ne vem

Q12 - Če najamete stanovanjsko posojilo 100.000 EUR z dobo vračila 15 let namesto 25 let, boste pri 5 %-obrestni meri privarčevali:

1. manj kot 5.000 EUR
2. med 5.000 in 15.000 EUR
3. med 15.000 in 30.000 EUR
4. **več kot 30.000 EUR**
5. Ne vem

Q13 - Če od svojega 30. do 65. leta v vzajemni sklad vplačujem po 50 EUR mesečno in ima sklad 10 %-donosnost, bom imel na koncu v skladu privarčevanih:

1. točno 23.100 EUR
2. cca 70.000 EUR

3. cca 170.000 EUR

4. Ne vem

Q14 - Ali drži trditev: "Naložba v delnice je običajno bolj varna kot naložba v obveznice."

1. Drži

2. Ne drži

3. Ne vem

Q15 - Pričakovana povprečna donosnost spodnjih naložb je:

Tabela 10: Vprašalnik o povprečni donosnosti izbranih naložb

	0 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %	8 %	10 %	12 %
Državne obveznice	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☐	☐	☐
Obveznice podjetij	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☐	☐
"Nogavica"	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dolgoročne bančne vloge	☐	☒	☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐
Naložbene kovine	☐	☐	☒	☒	☒	☐	☐	☐	☐
Delnice velikih podjetij	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐
Zemlja	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒
Stanovanja	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☐
Umetnine	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐

Legenda: Odgovori, ki sem jih štel za pravilne, so označeni s temnejšo sivo barvo.

Pri vprašanju o pričakovanih povprečnih donosnostih naložb sem kot pravilne odgovore upošteval:

- državne obveznice 4 % in 5 %,
- obveznice podjetij 5 % in 6 %,
- »nogavica« 0 %,
- dolgoročne bančne vloge 2 %, 3 % in 4 %,
- naložbene kovine 3 %, 4 % in 5 %,
- delnice velikih podjetij 6 %, 8 % in 10 %,
- zemlja 8 %, 10 % in 12 %,
- stanovanja 6 % in 8 % ter
- umetnine 6 %, 8 % in 10 %.

Večji razpon pravih odgovorov opravičujem z dejstvom, da ni potrebno biti naložbeni strokovnjak, da si finančno pismen, v nekem razumnem razponu donosnosti pa je vendarle potrebno poznati pričakovane donosnosti posameznih naložb. Poleg tega si celo naložbeni svetovalci niso enotni pri izračunavanju donosnosti: nekateri upoštevajo preprosto aritmetično povprečje donosnosti, drugi geometrično povprečje donosnosti, nekateri upoštevajo inflacijo, drugi ne. Tako se celo podatki o preteklih dolgoletnih donosnostih posameznih naložb razlikujejo za več odstotnih točk.

Četrty sklop vprašanj je bil namenjen pričakovanjem anketirancev glede njihove bodoče pokojnine. Zanimalo me je, ali pričakujejo, da bo njihova pokojnina zadoščala za njihove potrebe, ko bodo v pokoju, in kolikšen odstotek njihove plače pričakujejo, da bo znašala njihova pokojnina. Vprašanja v tem sklopu so bila:

Q16 - Ali pričakujete, da bo vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države (ZPIZ-a), zadostovala za vaše potrebe, ko boste v pokoju?

1. Da
2. Ne

Q17 - Koliko odstotkov vaše plače pričakujete, da bo znašala vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države (ZPIZ-a)?

Zadnji, peti sklop vprašanj, pa se je nanašal na socio-demografske podatke anketirancev. Ta sklop vprašanj sem vključil, ker lahko socio-demografske značilnosti anketirancev vplivajo na rezultate raziskave. Spremenljivke, ki sem jih meril, so bile: spol, starost, najvišja dosežena formalna izobrazba, regija prebivališča in neto mesečni dohodek posameznika. Vprašanja v tem sklopu so bila:

XSPOL - Spol:

1. Moški
2. Ženski

XSTAR2a4 - V katero starostno skupino spadate?

1. do 20 let
2. 20 - 24 let
3. 25 - 29 let
4. 30 - 34 let
5. 35 - 39 let
6. 40 - 45 let
7. 46 - 49 let
8. 50 - 60 let
9. več kot 60 let

XIZ1a2 - Kakšna je vaša najvišja dosežena formalna izobrazba?

1. Manj kot srednja šola
2. Srednja šola (5. stopnja)
3. Višja šola, 1. bolonjska stopnja (6. stopnja)
4. Visoka šola, univerzitetni programi, 2. bolonjska stopnja (strokovni magisterij) (7. stopnja)
5. Znanstveni magisterij in specializacija po univerzitetnih programih (8/1)
6. Doktorat znanosti, 3. bolonjska stopnja (8/2)

XLOKACREGk - V katerem delu Slovenije prebivate?

1. Vzhodna Slovenija
2. Zahodna Slovenija
3. Osrednja Slovenija
4. Severna Slovenija
5. Južna Slovenija
6. Ne živim v Sloveniji

Q18 - Koliko znaša vaš mesečni neto prihodek?

1. do 700 EUR
2. 700 - 999 EUR
3. 1.000 - 1.499 EUR
4. 1.500 - 1.999 EUR
5. 2.000 EUR in več

5.2 Statistična analiza rezultatov raziskave o finančni pismenosti Slovencev, starih od 20 do 45 let

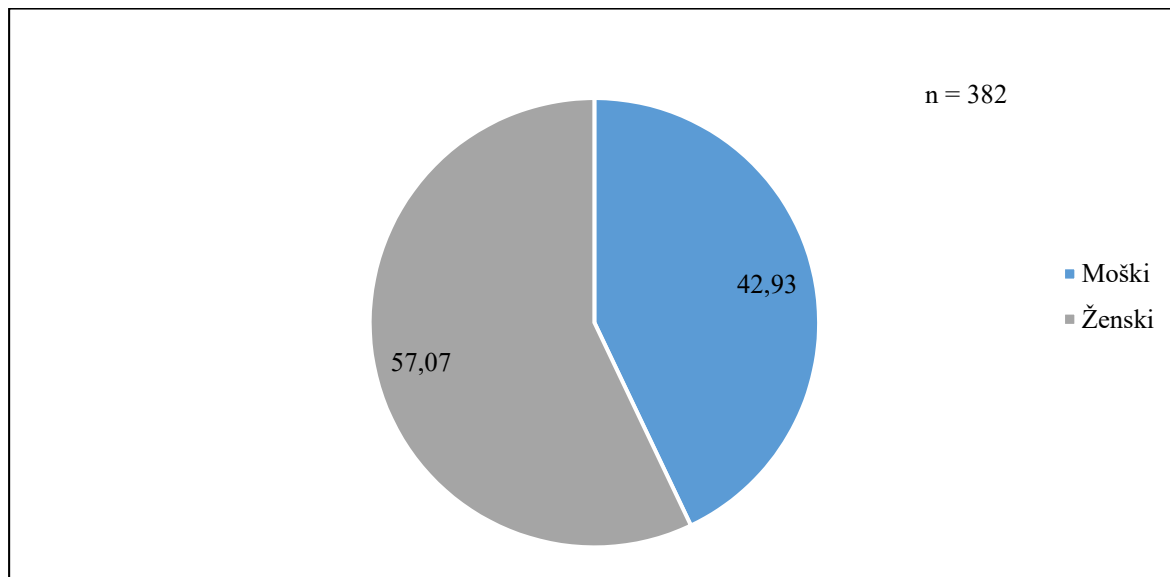
V nadaljevanju bom predstavil statistično analizo rezultatov raziskave o finančni pismenosti Slovencev, starih od 20 do 45 let, ki sem jo izvedel v zadnjih dneh aprila in začetku maja 2016. V prvem delu analize je deskriptivna statistika, v drugem delu pa bom testiral postavljene hipoteze.

5.2.1 Deskriptivna statistika

V prvem delu analize bom s pomočjo opisnih statistik predstavil rezultate po posameznih anketnih vprašanjih (f , f %, povprečje). Najprej bom predstavil demografske podatke, v nadaljevanju pa še preostali del vprašanj. Za potrebe te analize sem vse izračune naredil na vzorcu oseb, starih od 20 do 45 let. Teh je bilo skupaj 383. Ker vsi anketiranci na vsa vprašanja niso odgovorili, so grafični prikazi narejeni na podlagi veljavnih enot.

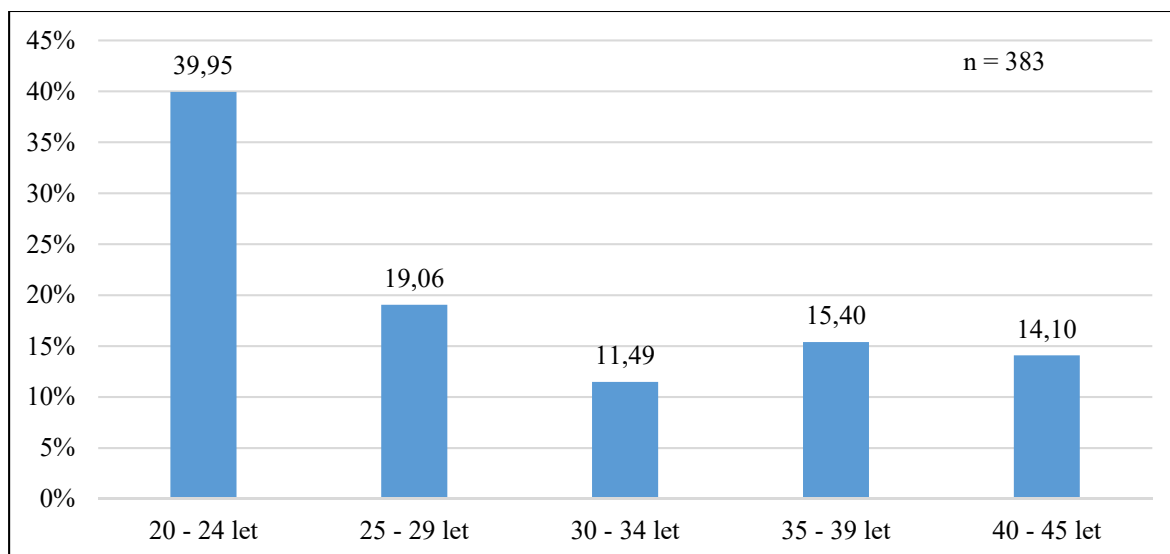
Med anketiranimi, ki so odgovorili na vprašanje o spolu je sodelovalo 57,07 % žensk in nekoliko manj moških (42,93 %). Grafični prikaz je na Sliki 10.

Slika 10: Anketiranci v % po spolu

Med respondenti je bilo največ tistih, starih od 20 do 24 let (39,95 %), sledijo tisti, stari od 25 do 29 let, teh je bilo 19,06 %. Nekoliko manj je bilo anketirancev, starih od 35 do 39 let (15,40 %), 14,10 % je bilo anketirancev, starih od 40 do 45 let, najmanj pa je bilo v vzorec vključenih tistih v starostni skupini od 30 do 34 let (11,49 %). Podatki so prikazani na Sliki 11.

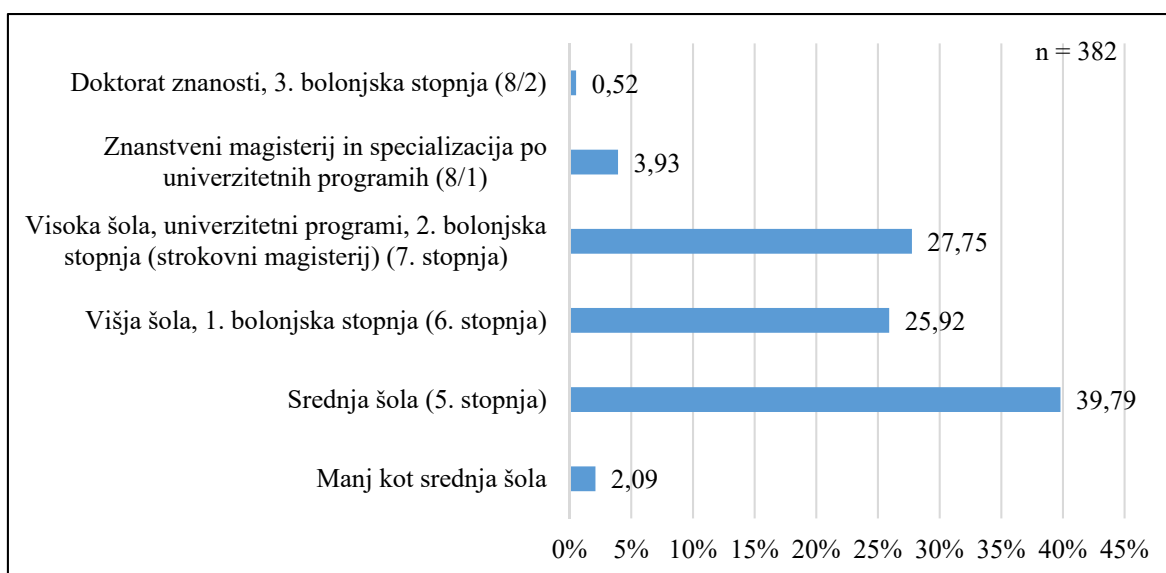
Slika 11: Anketiranci v % po starosti

Največ anketirancev (prikaz je na Sliki 12) ima doseženo 5. stopnjo izobrazbe – srednjo šolo (39,79 %), sledijo tisti s 7. stopnjo izobrazbe (visoka šola, univerzitetni program, 2.

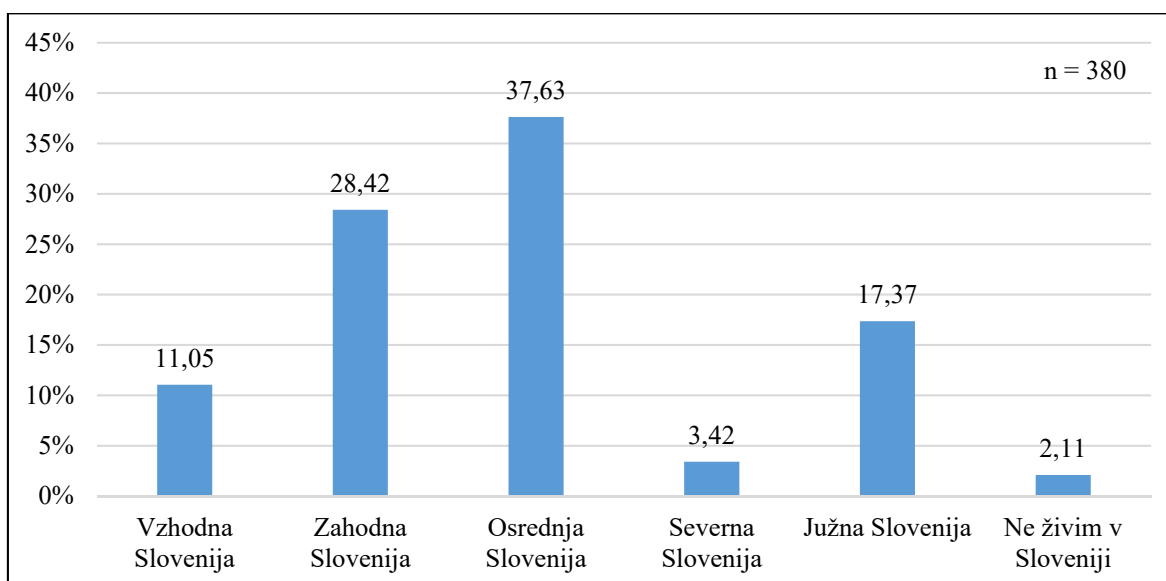
bolonjska stopnja), teh anketirancev je 27,75 %. 25,92 % respondentov ima 6. stopnjo izobrazbe (višjo šolo, 1. bolonjsko stopnjo). V manjši meri so v anketi sodelovali tudi tisti z znanstvenim magisterijem in specializacijo po univerzitetnem programu (3,93 %), 2,09 % tistih z manj kot srednjo šolo, in manj kot odstotek tistih z doktoratom znanosti (0,52 %).

Slika 12: Najvišja dosežena formalna izobrazba anketirancev (v %)

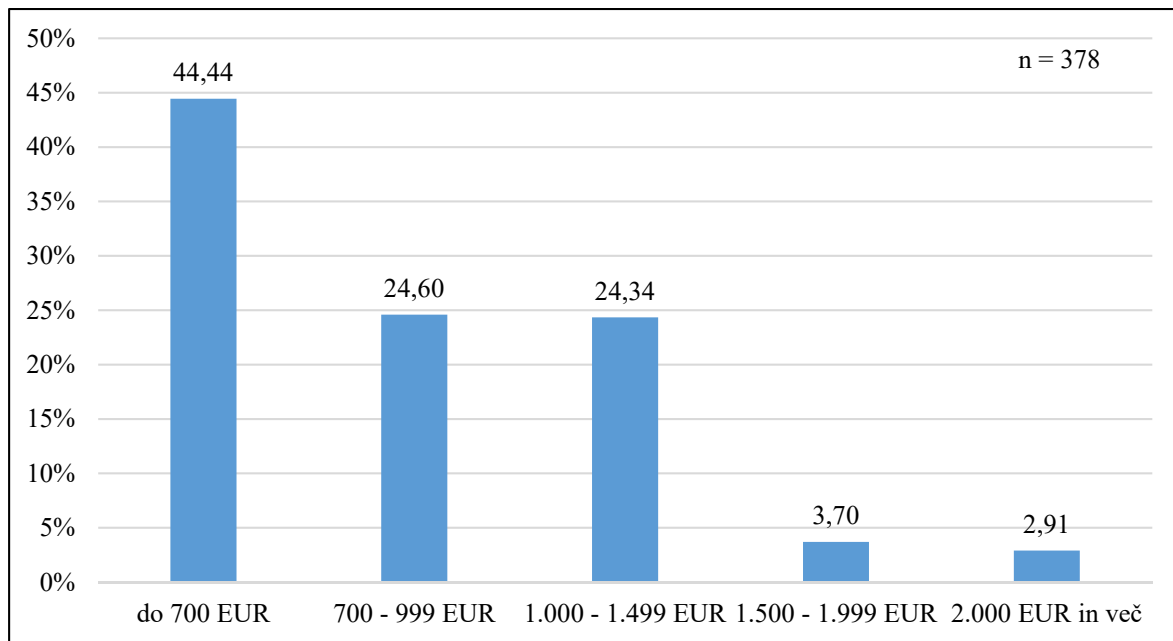
Kar 37,63 % respondentov prihaja iz osrednje Slovenije, nekoliko manj iz zahodne (28,42 %), 17,37 % z juga države, 11,05 % iz vzhodne Slovenije, manjši delež vprašanih iz severne Slovenije (3,42 %), 2,11 % pa jih ne živi v Sloveniji. Grafično so podatki prikazani na Sliki 13.

Slika 13: Kraj prebivališča anketirancev (v %)

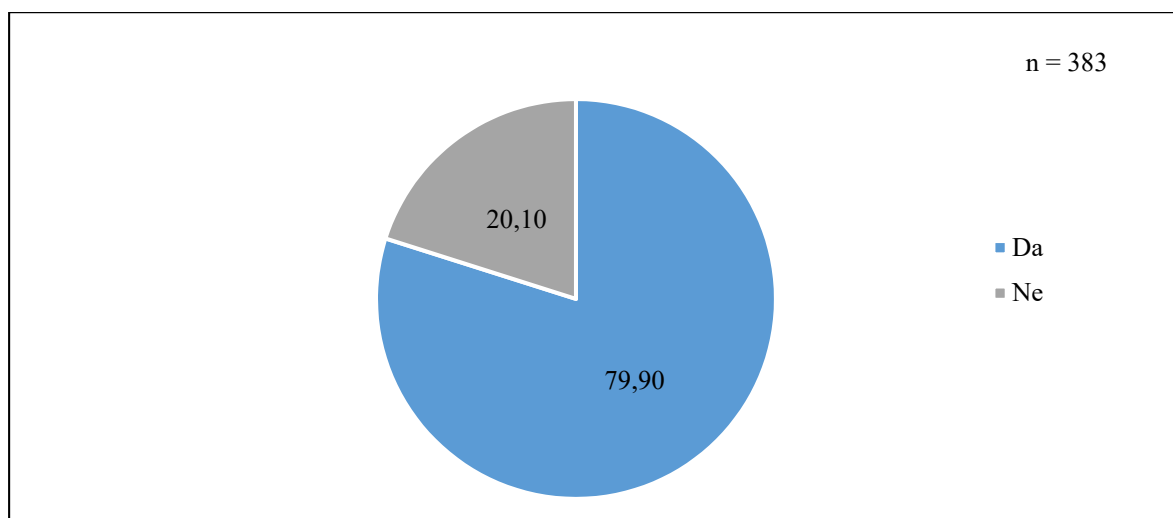
Kar 44,44 % vprašanih pravi, da ima neto prihodek do 700 EUR mesečno, 24,60 % znaša mesečni prihodek med 700 in 999 EUR, le nekaj manj jih ima mesečni prihodek v rangu 1.000 do 1.499 EUR (24,34 %). Manjši delež vzorca ima neto mesečni prihodek med 1.500 in 1.999 EUR (3,70 %), 2,91 % pa pravi, da njihov mesečni neto dohodek znaša 2.000 EUR in več. Podatki o mesečnem neto prihodku anketirancev so prikazani na Sliki 14.

Slika 14: Neto prihodek anketirancev (v %)

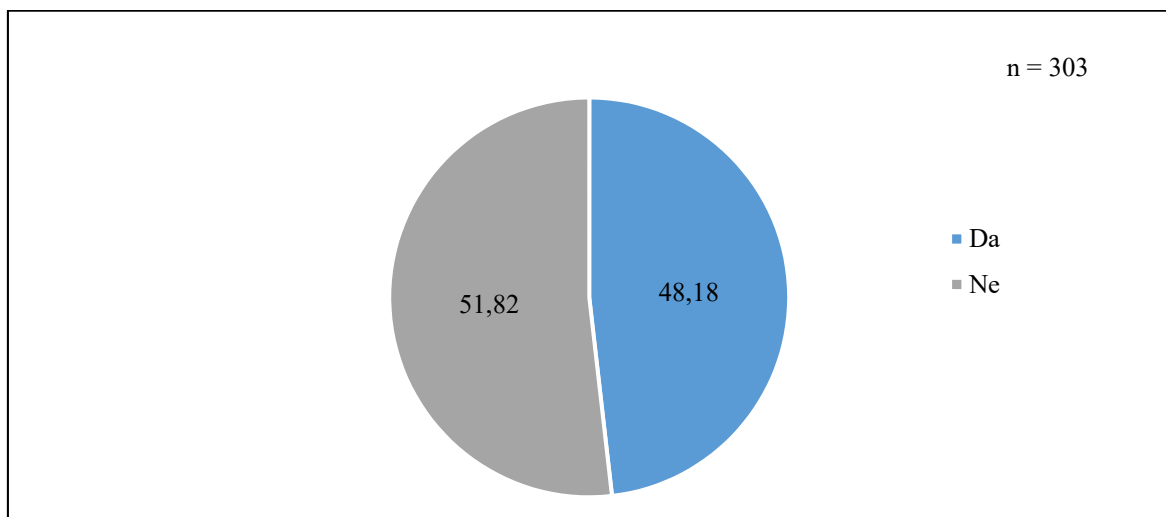
Na Sliki 15 so prikazani odgovori na vprašanje: »Ali varčujete?«. Večina oz. kar 79,90 % vseh anketirancev, zajetih v vzorec, pravi, da varčuje, le 20,10 % respondentov pa ne varčuje.

Slika 15: Odgovori na vprašanje: »Ali varčujete?« (v %)

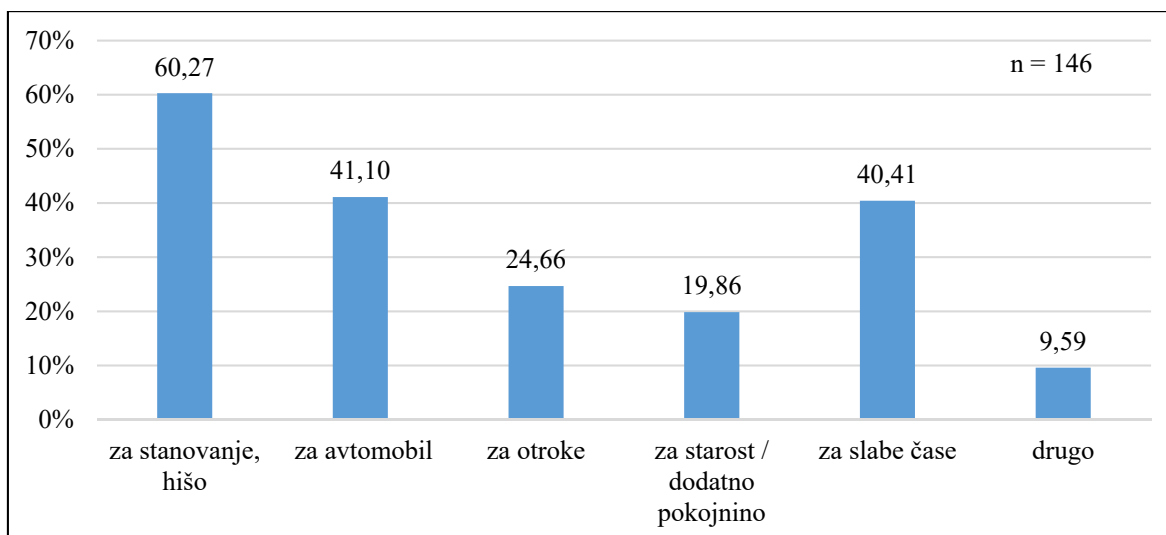
Med tistimi, ki so odgovorili, da varčujejo (na to vprašanje je odgovorilo 303 oseb), jih nekaj manj kot polovica (48,18 %) varčuje namensko (grafični prikaz je na Sliki 16), 51,82 % pa jih ne varčuje namensko.

Slika 16: Odgovori na vprašanje: »Ali varčujete namensko?« (v %)

Na Sliki 17 so prikazani odgovori anketirancev, ki so odgovorili, da varčujejo namensko (146 oseb), pri vprašanju so lahko izbrali več odgovorov. Kar 60,27 % vseh vprašanih pravi, da varčujejo za stanovanje ali hišo, 40,41 % za slabe čase, 41,10 % pravi, da varčujejo za avtomobil, 24,66 % varčuje za otroke, 19,86 % za starost in dodatno pokojnino, 9,59 % vprašanih pa pravi, da varčujejo za druge namene.

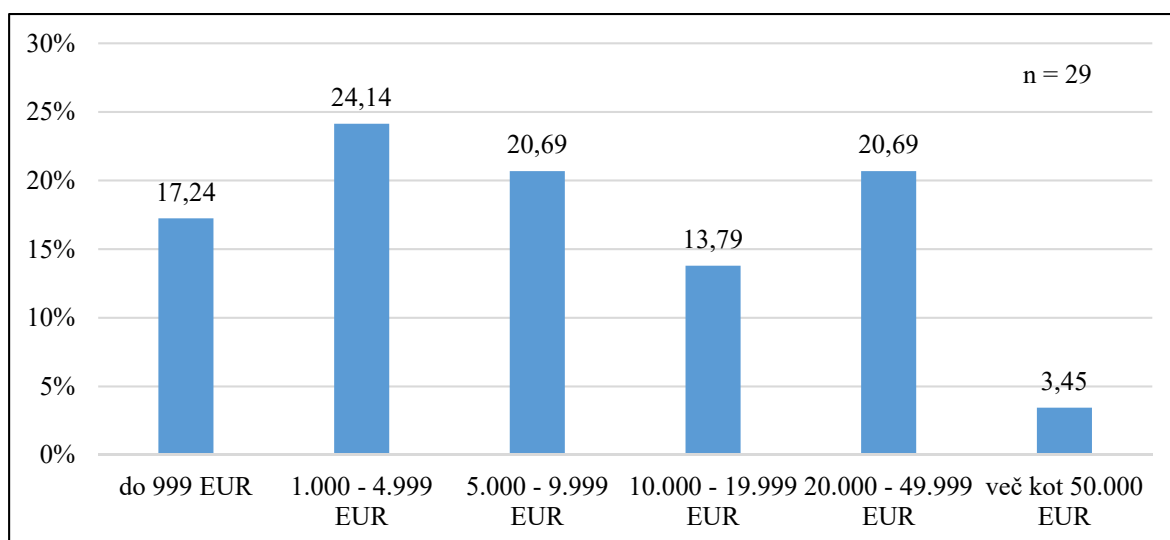
Slika 17: Odgovori na vprašanje: »Za katere namene varčujete?« (v %)

Tisti anketiranci, ki so odgovorili, da varčujejo za starost in dodatno pokojnino, teh je bilo le 29, so v nadaljevanju odgovorili tudi na vprašanje o tem, koliko sredstev imajo privarčevanih za dodatno pokojnino in starost. 24,14 % jih ima privarčevanih od 1.000 do

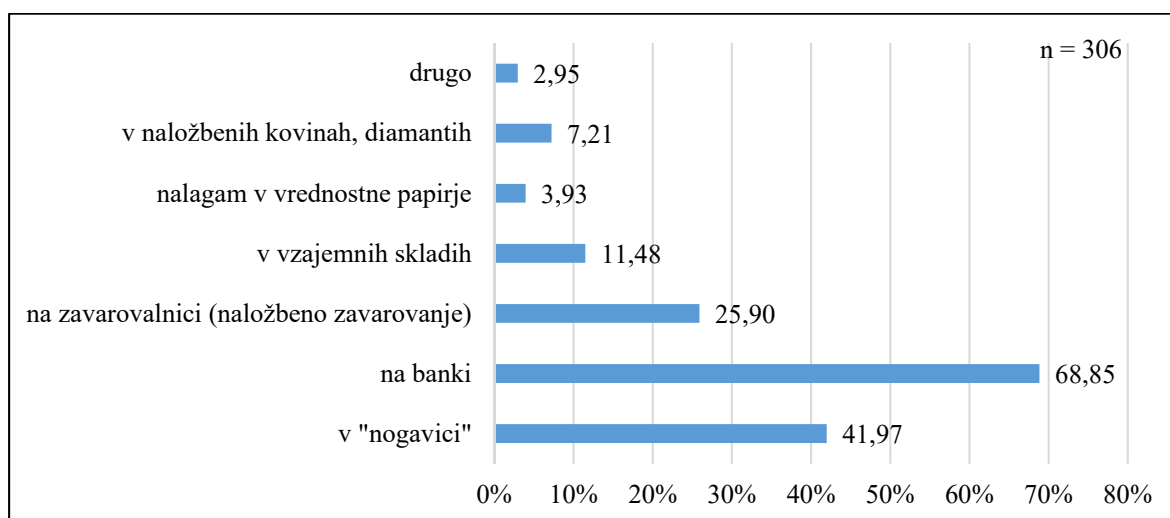
4.999 EUR, 20,69 % jih ima privarčevano od 5.000 do 9.999 EUR, enak delež pa jih ima privarčevanih med 20.000 in 49.999 EUR. 17,24 % ima za pokojnino privarčevanih do 999 EUR, 13,79% vprašanih med 10.000 in 19.999 EUR. Le 3,45 % pa ima privarčevanih več kot 50.000 EUR. Grafičen prikaz teh odgovorov je na Sliki 18.

Slika 18: Odgovori na vprašanje: »Višina privarčevanih sredstev za starost / dodatno pokojnino« (v %)

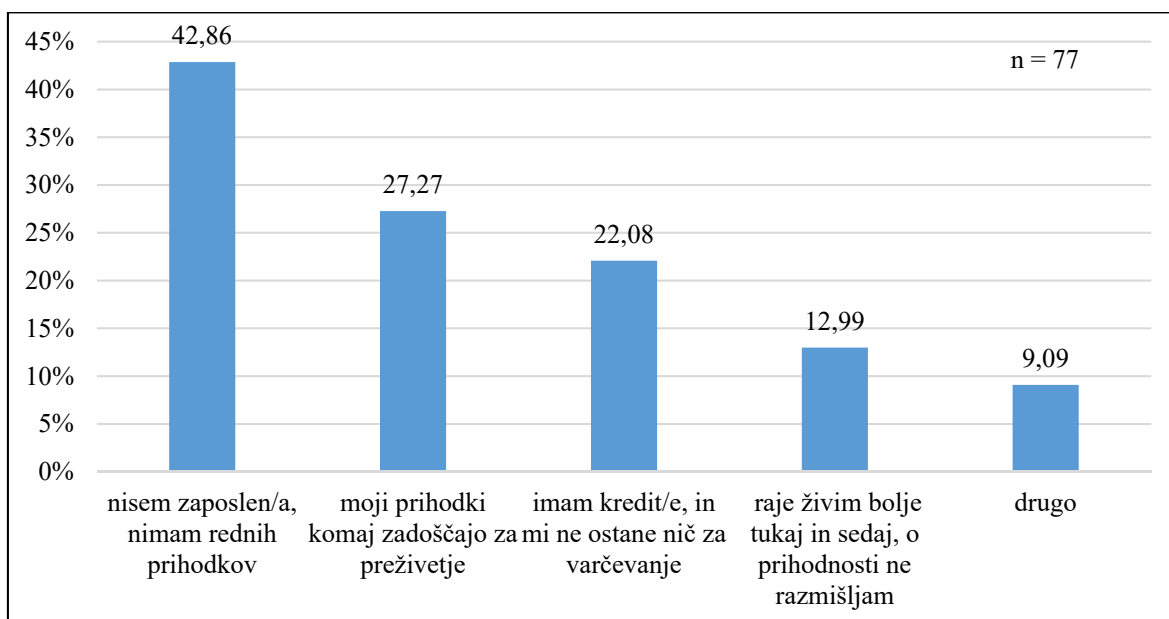
Na Sliki 19 prikazujem, v katerih varčevalnih produktih varčujejo tisti, ki varčujejo. Med tistimi, ki so pri prvem vprašanju odgovorili, da varčujejo (306 oseb), je pri tem vprašanju lahko izbralo več načinov, kako varčujejo. Kar 68,85 % jih varčuje na banki, 41,97 % v »nogavici« (upam si trditi, da sta rezultata pri teh dveh odgovorih tudi posledica slabe finančne pismenosti), 25,90 % na zavarovalnici, 11,48 % v vzajemnih skladih, 3,93 % jih denar nalaga v vrednostne papirje, 2,9 % pa varčuje drugače.

Slika 19: Odgovori na vprašanje: »Kako varčujete?« (v %)

Na vprašanje, zakaj ne varčujejo, je odgovarjalo 77 oseb, ki so pri prvem vprašanju odgovorile, da ne varčujejo. Pri tem vprašanju (grafični prikaz je na Sliki 20) so lahko izbrali več razlogov, zakaj ne varčujejo. Kar 42,86 % vseh vprašanih pravi, da ne varčuje, ker niso zaposleni in nimajo rednih prihodkov, 27,27 % jih ne varčuje, ker njihovi dohodki komaj zadoščajo za življenje, 22,08 % zato, ker imajo kredite in jim nič ne ostane za varčevanje, 12,99 % zato, ker raje živijo bolje tukaj in sedaj, o prihodnosti pa ne razmišljajo, 9,09 % pa jih ne varčuje iz drugih razlogov.

Slika 20: Odgovori na vprašanje: »Zakaj ne varčujete?« (v %)

V nadaljevanju so anketiranci naredili samooceno finančne pismenosti, ki jo prikazujem na Sliki 21 in v Tabeli 11. Naštete so bile trditve, pri katerih so anketiranci izrazili stopnjo strinjanja od 1 do 5, kjer 1 pomeni »sploh se ne strinjam«, 5 pa »popolnoma se strinjam«. V povprečju se najbolj strinjajo s trditvijo, ki pravi, da vedo, kakšen vpliv ima dolg na življenje posameznika ($\bar{x} = 4,10$ – strinjam se). Prav tako se strinjajo, da razumejo pojme v zvezi z dolгови, in vedo, kaj ti pomenijo ($\bar{x} = 3,70$). Niti se strinjajo niti se ne strinjajo, da razumejo odnos tveganje – donosnost ($\bar{x} = 3,49$), da znajo izračunati višino obresti ob določeni obrestni meri ($\bar{x} = 3,46$), da razumejo finančne pojme in vedo, kaj pomenijo ($\bar{x} = 3,41$), da sprejemajo finančne odločitve suvereno in brez težav ($\bar{x} = 3,33$), da razumejo pojme v zvezi z investiranjem in vedo, kaj pomenijo ($\bar{x} = 3,28$), da razumejo pojme pri varčevanju in znajo oceniti donose varčevanj ($\bar{x} = 3,18$), da razumejo pojme v zavarovalništvu in vedo, katera zavarovanja potrebujejo ($\bar{x} = 3,14$), da znajo oceniti tveganja različnih investicij ($\bar{x} = 3,07$), najmanj pa se strinjajo s trditvijo »vem, kakšna je povprečna donosnost različnih investicij« ($\bar{x} = 2,87$).

Slika 21: Samoevalvacija finančne pismenosti

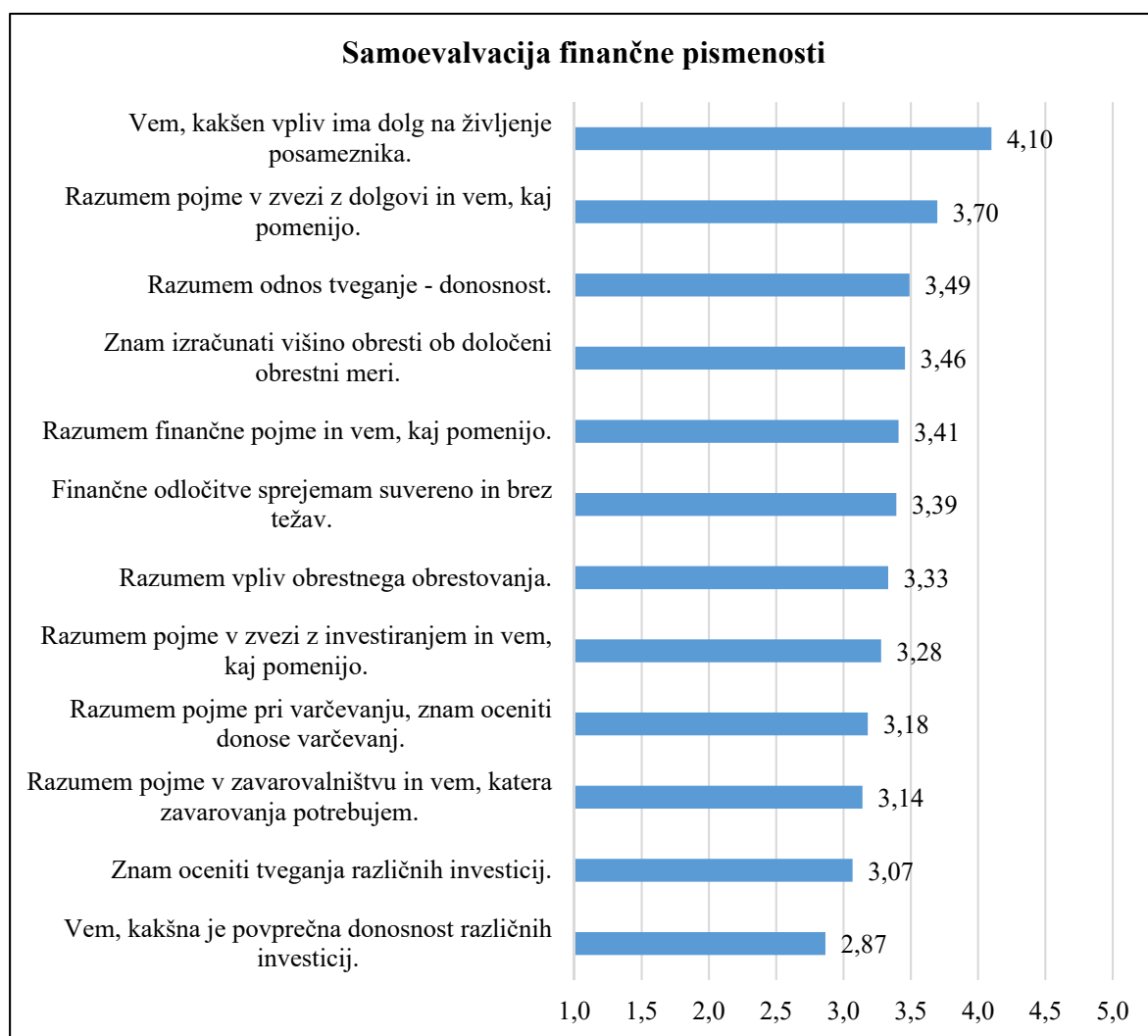

Tabela 11: Samoevalvacija finančne pismenosti

	N	Povprečje	Standardni odklon	Minimum	Maksimum
Vem, kakšna je povprečna donosnost različnih investicij.	373	2,87	1,026	1	5
Znam oceniti tveganja različnih investicij.	375	3,07	1,064	1	5
Razumem pojme v zavarovalništvu in vem, katera zavarovanja potrebujem.	376	3,14	0,965	1	5
Razumem pojme pri varčevanju, znam oceniti donose varčevanj.	377	3,18	0,959	1	5
Razumem pojme v zvezi z investiranjem in vem, kaj pomenijo.	375	3,28	0,989	1	5
Razumem vpliv obrestnega obrestovanja.	374	3,33	1,087	1	5
Finančne odločitve sprejemam suvereno in brez težav.	377	3,39	0,908	1	5

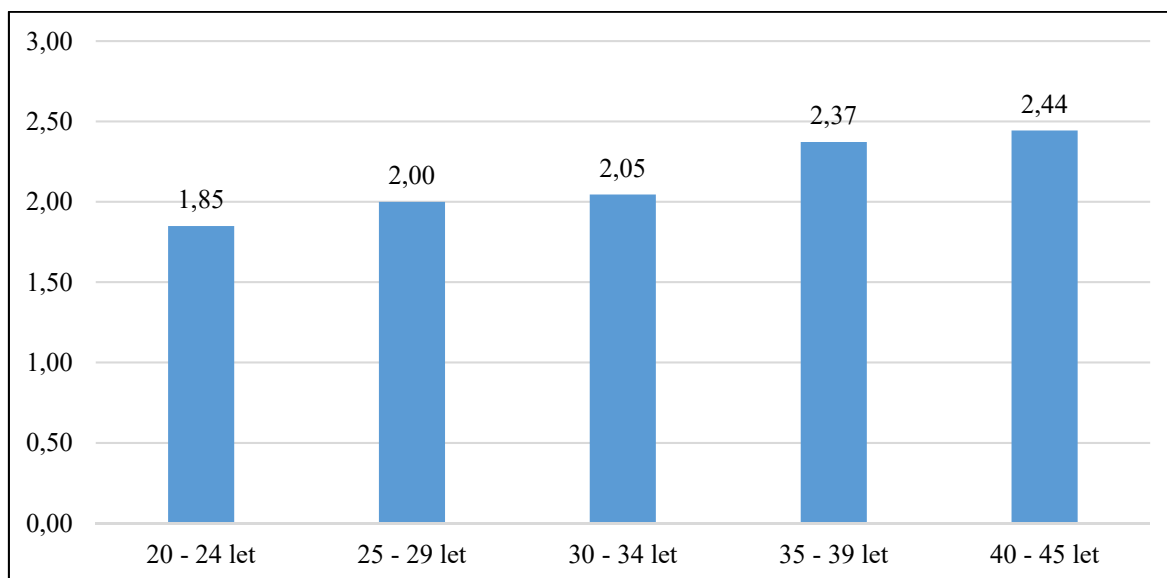
se nadaljuje

Tabela 11: Samoevalvacija finančne pismenosti (nad.)

	N	Povprečje	Standardni odklon	Minimum	Maksimum
Razumem finančne pojme in vem, kaj pomenijo.	381	3,41	0,843	1	5
Znam izračunati višino obresti ob določeni obrestni meri.	374	3,46	1,188	1	5
Razumem odnos tveganje - donosnost.	377	3,49	1,000	1	5
Razumem pojme v zvezi z dolgovi in vem, kaj pomenijo.	373	3,70	0,937	1	5
Vem, kakšen vpliv ima dolg na življenje posameznika.	372	4,10	0,880	1	5

Na Sliki 22 je predstavljena finančna pismenost, merjena z vprašanji Q8 do Q10. Finančno pismenost sem meril tako, da sem za vsak pravilni odgovor na vprašanje dodelil 1 točko, za vsak manjkajoči ali nepravilen odgovor pa nisem dodelil nobene točke (0 točk). Skupaj je bilo torej moč zbrati 3 točke.

Slika 22: Finančna pismenost - merjeno s 3 vprašanji (Q8 – Q10)

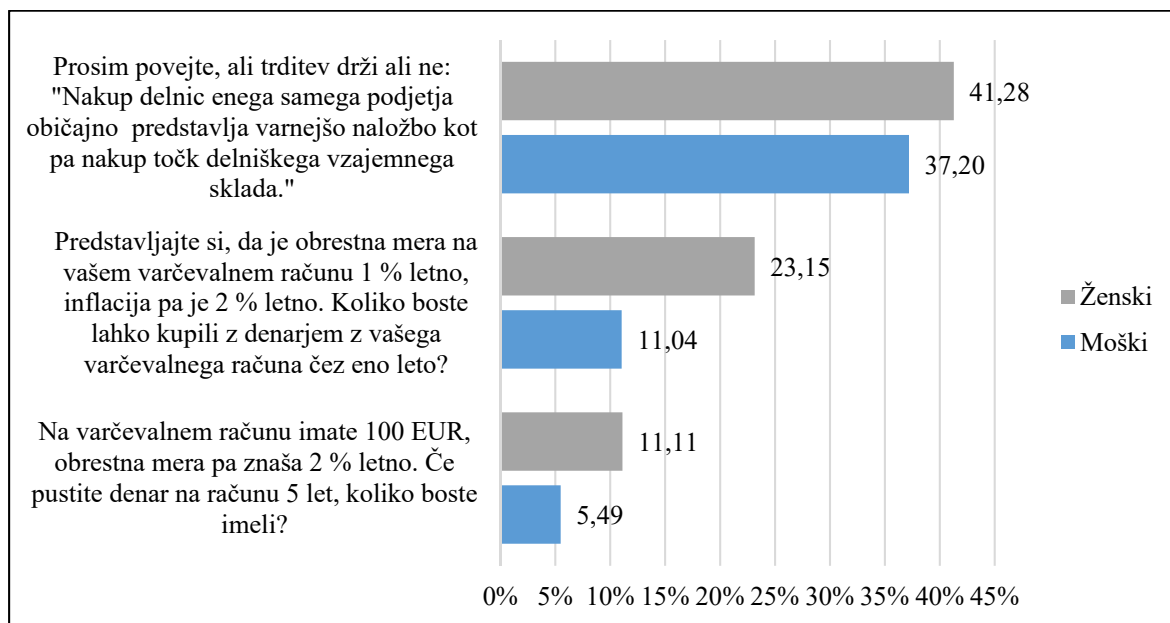

Pogledal sem, kako se finančna pismenost razlikuje po posamezni starostni kategoriji. Najslabše finančno pismeni so v povprečju glede na prikaz na Sliki 22 najmlajši, stari od 20 do 24 let, ti so v povprečju dosegli 1,85 točk. Po finančni pismenosti sledijo nekoliko starejši (od 25 do 29 let), ti so dosegli v povprečju 2 točki. 2,05 točk so v povprečju dosegli anketiranci v starostni skupini od 30 do 34 let. V starostni skupini od 35 do 39 let so v povprečju dosegli 2,37 točke, v skupini od 40 do 45 let pa v povprečju največ točk (2,44).

Kot vidimo na Sliki 23, je na odgovor »ne vem« pri vprašanjih Q8 do Q10 odgovarjalo več žensk kot moških. Pri vprašanju Q8 je odgovor »ne vem« izbralo kar 41,18 % žensk in nekoliko manj moških (37,20 %). Pri vprašanju Q9 je ta odgovor izbralo 23,15 % žensk in

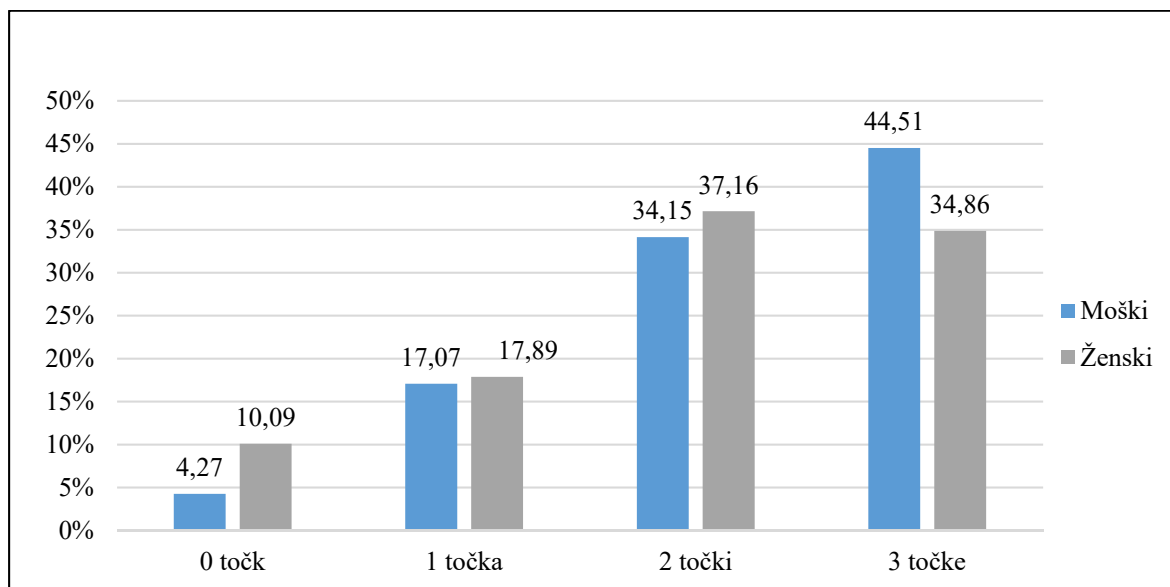
le 11,04 % moških. Na vprašanje Q10 pa je z »ne vem« odgovorilo 11,11 % žensk in le 5,49 % moških.

Slika 23: Delež anketirancev (v %), ki so odgovorili na vprašanja Q8 - Q10 z "ne vem", po spolu

Finančno pismenost sem predstavil tudi po doseženem številu točk. Kot vidimo na Sliki 24, ni nobene točke doseglo 10,09 % žensk in le 4,27 % moških. 1 točko je doseglo nekoliko več žensk (17,89 %) kot moških (17,07 %). 2 točki je doseglo nekoliko več žensk (37,16 %) kot moških (34,15 %). Vse tri točke pa je doseglo več moških (44,51 %) kot žensk (34,86 %).

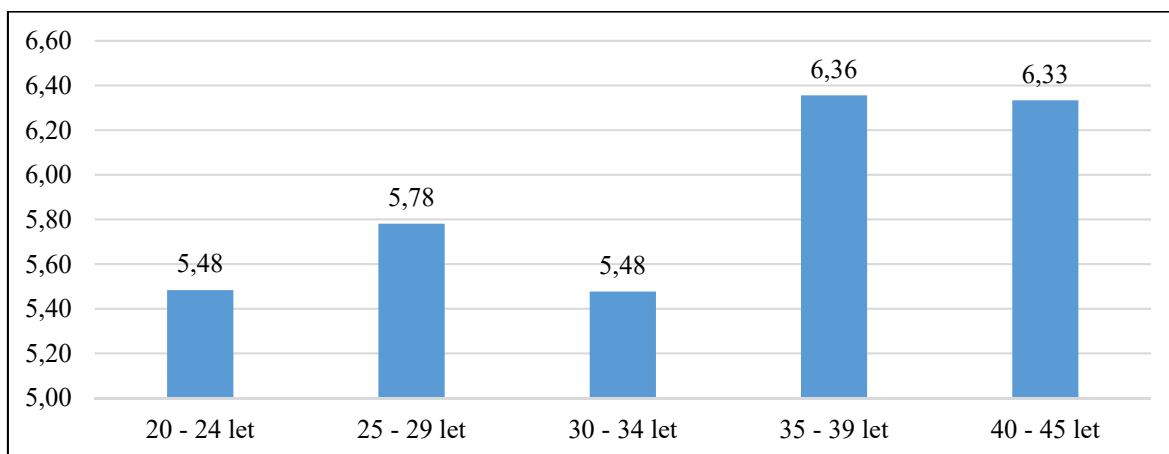
Slika 24: Finančna pismenost, merjena s tremi vprašanji (Q8 - Q10) v %, po spolu

Na Sliki 25 je predstavljena finančna pismenost, merjena z vprašanji Q8 do Q15, točke so dodeljene po istem sistemu kot v zgornjem primeru. Vsak pravilen odgovor prinaša 1 točko. Skupaj je bilo možno doseči 16 točk.

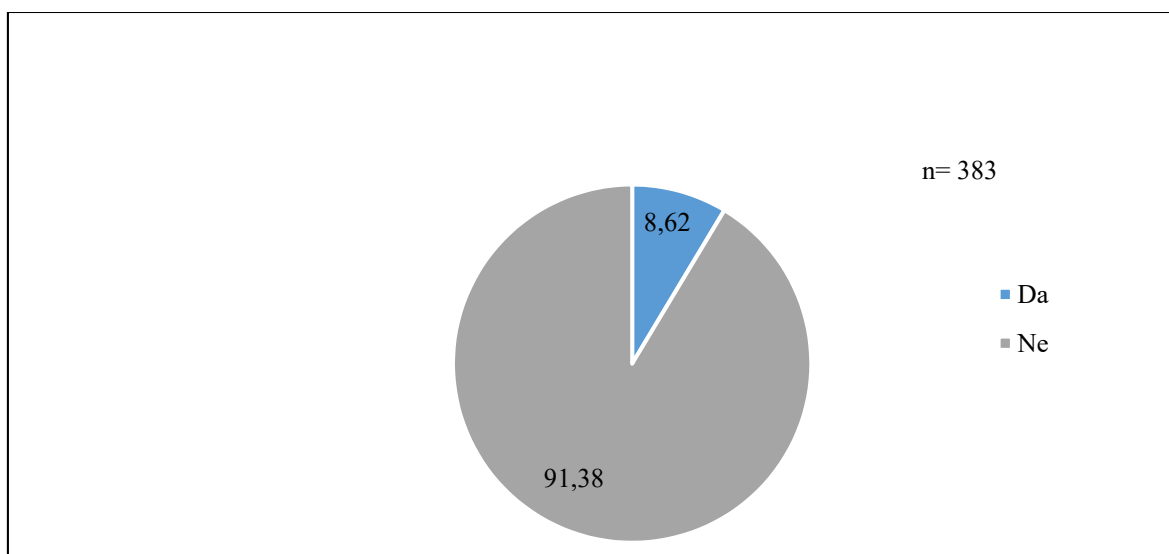
V povprečju so najmanj točk dosegli anketiranci, stari od 20 do 24 let ter od 30 do 34 let (5,48 točk), nekoliko več točk so v povprečju dosegli tisti v starostni skupini od 25 do 29 let (5,78), 6,33 točk so v povprečju dosegli anketiranci v starostni skupini od 40 do 45 let, največ točk pa so dosegli anketiranci, stari od 35 do 39 let (6,36 točk).

Slika 25: Finančna pismenost merjena z vprašanji Q8 - Q15

Kar 91,38 % vprašanih je mnenja, da njihova pokojnina, ki jo bodo prejeli od države, ne bo zadostovala za njihove potrebe, ko bodo v pokojju (grafičen prikaz je na Sliki 26), le 8,62% pa je mnenja, da bo ta pokojnina zadostovala za njihove potrebe v pokojju. Ti odgovori kažejo na seznanjenost anketirancev s problematiko padanja pokojnin.

Slika 26: Odgovori na vprašanje: »Ali pričakujete, da bo vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države (ZPIZ-a), zadostovala za vaše potrebe, ko boste v pokojju?« (v %)

Ugotavljam, da anketiranci menijo, da bo njihova pokojnina v povprečju znašala 47,44 % njihove plače (prikaz je v Tabeli 12). Najmanjši naveden podatek je 0 % plače, najvišji pa kar 100 % plače. Če mnenja anketirancev primerjamo s podatki, ki jih je Vlada RS objavila v Beli knjigi o pokojninah (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2016), vidimo, da so ocene anketirancev zelo realne (po najbolj optimistični varianti naj bi nadomestitvena stopnja znašala malo pod 0,55 v letu 2053).

Tabela 12: Koliko % vaše plače bo znašala vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države?

Koliko % vaše plače bo znašala vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države?	N	Povprečje	Standardni odklon	Minimum	Maksimum
	377	47,44	19,346	0	100

5.2.2 Testiranje hipotez

V tem delu bom testiral 7 postavljenih hipotez. Pri prvi hipotezi sem za merjenje finančne pismenosti uporabil vprašanja Q8 do Q10 (skupaj maksimalno 3 točke), pri ostalih hipotezah pa vprašaja Q8 do Q15 (skupaj maksimalno 16 točk).

- **H1: Slovenci po finančni pismenosti ne odstopamo bistveno od povprečja mednarodne raziskave Financial Literacy Around the World (FLAT World) in smo zato finančno slabo pismeni.**

Pri prvi hipotezi sem s pomočjo vprašanj Q8 do Q10 testiral finančno pismenost (vsak pravilen odgovor sem nagradil z eno točko, skupaj pa je bilo možno zbrati 3 točke). Prvo hipotezo sem testiral s pomočjo One Sample t testa, kjer me je zanimalo, ali Slovenci v povprečju dosegajo več kot 2 točki.

Kot vidimo iz Tabele 13, je povprečje 2,07 točk. Glede na to, da sem testiral vrednost 2, vidimo, da izračunano povprečje ne odstopa bistveno od testne vrednosti. V nadaljevanju bom s t testom preveril, ali povprečje statistično značilno odstopa od testne vrednosti.

Tabela 13: Ali Slovenci v povprečju dosegajo več kot 2 točki – povprečje

	N	Povprečje	Standardni odklon	Standardna napaka
Finančna pismenost	383	2,07	0,93	0,05

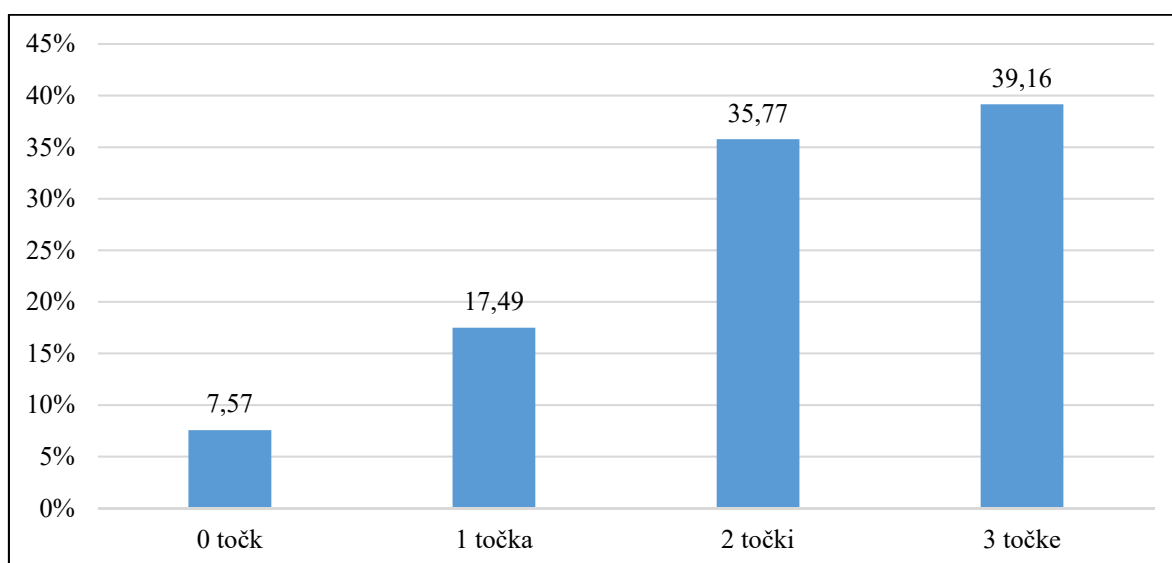
Vrednost t testa je 1,37, statistična značilnost pa je večja od 0,05 ($p = 0,17$), kar pomeni, da povprečje ne odstopa statistično značilno od testirane vrednosti (2) (prikaz je v Tabeli 14).

Tabela 14: Ali Slovenci v povprečju dosegajo več kot 2 točki – One Sample t test

	Testna vrednost = 2					
	t	Prostostne stopnje	Statistična značilnost	Razlika povprečja	95 % interval zaupanja	
					Spodnja	Zgornja
Finančna pismenost	1,37	382	0,17	0,07	-0,03	0,16

Na Sliki 27 je razvidno, da je na vsa tri vprašanja o finančni pismenosti, ki so bila zastavljena tudi v mednarodni raziskavi o finančni pismenosti, odgovorilo le 39,16 % anketirancev. Rezultat je povsem primerljiv z mednarodnimi rezultati, ki sem jih predstavil na Sliki 8, iz katere je razvidno, da je odstotek teh v npr. ZDA 30, na Nizozemskem pa 45.

Slika 27: Pravilnost odgovorov na vprašanja Q8 - Q10 (v %)

Kot vidimo iz dobljenih rezultatov, lahko hipotezo 1 potrdim, saj sem ugotovil, da je finančna pismenost Slovencev slaba in primerljiva s pismenostjo prebivalcev ostalih držav, kjer je bila izvedena raziskava o finančni pismenosti Financial Literacy Around the World (FLAT World).

- **H2: Finančno bolj pismeni posamezniki se bolj zavedajo možnih finančnih problemov v starosti in zato tudi več varčujejo za starost kot finančno manj pismeni.**

Pri drugi hipotezi sem s pomočjo vprašanj Q8 do Q15 testiral finančno pismenost (vsak pravi odgovor sem nagradil z eno točko, skupaj pa je bilo možno zbrati 16 točk), glede na vprašanje Q4 (Koliko sredstev imate privarčevanih za starost / za dodatno pokojnino?), Q16 (Ali pričakujete, da bo vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države (ZPIZ-a), zadostovala za vaše potrebe, ko boste v pokojju?) in Q17 (Koliko odstotkov vaše plače pričakujete, da bo znašala pokojnina, ki jo boste prejeli od države?). S pomočjo

Spearmanovega koeficienta sem ugotavljal povezanost med privarčevanimi finančnimi sredstvi in finančno pismenostjo. S hi kvadrat preizkusom sem ugotavljal, ali obstaja povezanost med finančno pismenostjo in tem, ali anketiranci menijo, da bo njihova pokojnina, ki jo bodo prejeli od države, zadostovala za njihove potrebe, ko bodo v pokoju (pri tem sem finančno pismenost razdelil v 4 razrede). S Pearsonovim koeficientom korelacije pa sem preverjal povezanost med finančno pismenostjo in tem, kakšen odstotek plače, anketiranci mislijo, da bo znašala njihova pokojnina.

– Q4

Kot vidimo iz Tabele 15, finančna pismenost in količina sredstev, ki jih imajo privarčevanih za dodatno pokojnino, med seboj nista statistično značilno povezani, saj je vrednost statistične značilnosti večja od 0,05 ($p = 0,29$).

Tabela 15: Povezanost količine privarčevanih sredstev glede na stopnjo finančne pismenosti

		Koliko sredstev imate privarčevanih za starost / za dodatno pokojnino?	
Spearmanov koeficient	Finančna pismenost	Korelacijski koeficient	0,20
		Statistična značilnost	0,29
		N	29

– Q16

Vrednost hi kvadrata (Tabela 16) je 2,77, statistična značilnost pa je večja od 0,05 ($p = 0,25$), kar pomeni, da glede na to, ali anketiranci menijo, ali bo njihova pokojnina, ki jo dobijo od države, zadostovala za njihove potrebe, ko bodo v pokoju, ni statistično značilnih razlik v finančni pismenosti.

Tabela 16: Povezanost finančne pismenosti in zavedanja tveganj v starosti

	Vrednost	Prostostne stopnje	Statistična značilnost
Hi kvadrat	2,77*	2	0,25
N	381		

Legenda: * 1 celica (16,7 %) ima pričakovano vrednost manjšo od 5. Najmanjša pričakovana vrednost je 4,24.

Kot vidimo v Tabeli 17, je večina tistih, ki menijo, da bo njihova pokojnina, ki jo dobijo od države, zadostovala za njihove potrebe, ko bodo v pokoju (48,48 %), finančno slabo pismenih. Prav tako pa je tudi večina tistih, ki menijo, da njihova pokojnina, ki jo dobijo od države, ne bo zadostovala za njihove potrebe, ko bodo v pokoju (58,05 %), slabo finančno pismenih. Kot vidimo, med skupinama ni bistvene razlike v odstotkih.

Tabela 17: Zavedanje tveganj v starosti glede na stopnjo finančne pismenosti

			Ali pričakujete, da bo vaša pokojnina, ki jo boste prejeli od države (ZPIZ-a), zadostovala za vaše potrebe, ko boste v pokoju?		Skupaj
			Da	Ne	
Finančna pismenost	Finančno nepismeni	N	14	100	114
		%	42,42	28,74	29,92
	Finančno slabo pismeni	N	16	202	218
		%	48,48	58,05	57,22
	Srednje finančno pismeni	N	3	46	49
		%	9,09	13,22	12,86
Skupaj		N	33	348	381
		%	100,00	100,00	100,00

– Q17

Spremenljivki finančna pismenost in kakšen delež plače menijo, da bo znašala njihova pokojnina (Tabela 18), ki jo bodo prejeli od države, med seboj nista statistično značilno povezani, saj je vrednost statistične značilnosti večja od 0,05 ($p = 0,39$).

Tabela 18: Povezanost stopnje finančne pismenosti in zavedanja nizkih dohodkov v starosti

		Koliko odstotkov vaše plače pričakujete, da bo znašala pokojnina, ki jo boste prejeli od države?
Finančna pismenost	Pearsonov korelacijski koeficient	-0,04
	Statistična značilnost	0,39
	N	377

Hipotezo 2 na podlagi analize ovržem. Ne morem torej reči, da se finančno bolj pismeni posamezniki bolj zavedajo možnih finančnih problemov v starosti in zato tudi več varčujejo za starost kot finančno manj pismeni.

- **H3: Finančno bolj pismeni posamezniki imajo višje mesečne prihodke kot finančno manj pismeni.**

Tretjo hipotezo sem testiral s pomočjo Pearsonovega koeficienta korelacije, kjer me je zanimalo, ali imajo finančno bolj pismeni tudi večje prihodke.

Kot vidimo iz Tabele 19, sta spremenljivki finančna pismenost in neto mesečni dohodek med seboj statistično značilno pozitivno, linearno in šibko povezani, saj je vrednost koeficienta korelacije 0,26, statistična značilnost pa je manjša od 0,05 ($p = 0,00$). Z naraščanjem finančne pismenosti narašča tudi neto mesečni dohodek.

Tabela 19: Povezanost finančne pismenosti in prihodki anketirancev

		Koliko znaša vaš mesečni neto prihodek?
Finančna pismenost	Pearsonov korelacijski koeficient	0,26**
	Statistična značilnost	0,00
	N	378

Legenda: ** Korelacija je značilna pri stopnji 0.01

Hipotezo 3 na podlagi analize potrdimo. Finančno bolj pismeni imajo višje prihodke kot finančno manj pismeni.

- **H4: Posamezniki z višjo stopnjo izobrazbe so finančno bolj pismeni kot tisti z nižjo stopnjo izobrazbe.**

Tudi četrto hipotezo sem testiral s pomočjo Pearsonovega koeficienta korelacije, kjer me je zanimalo, ali so višje izobraženi tudi finančno bolj pismeni.

Tabela 20: Povezanost finančne pismenosti in stopnje izobrazbe anketirancev

		Finančna pismenost
Kakšna je vaša najvišja dosežena formalna izobrazba?	Pearsonov korelacijski koeficient	0,18**
	Statistična značilnost	0,00
	N	382

Legenda: ** Korelacija je značilna pri stopnji 0.01

Kot vidimo iz Tabele 20, sta spremenljivki najvišja dosežena izobrazba in finančna pismenost med seboj statistično značilno pozitivno, linearno in zelo šibko povezani, saj je vrednost koeficienta korelacije 0,18, statistična značilnost pa je manjša od 0,05 ($p = 0,00$). Z večanjem najvišje dosežene izobrazbe narašča tudi finančna pismenost posameznika.

Hipotezo 4 na podlagi analize potrdim. Višje izobraženi so tudi finančno bolj pismeni.

- **H5: Finančno bolj pismeni posamezniki varčujejo v finančnih produktih z višjo pričakovano donosnostjo in bolj razpršeno kot finančno manj pismeni.**

Peto hipotezo sem testiral s hi kvadrat preizkusom, s katerim sem ugotavljal, ali glede na finančno pismenost (pri tem sem finančno pismenost razdelili v 4 razrede) obstajajo statistično značilne razlike glede na to, v katerih produktih varčujejo anketiranci. V nadaljevanju pa sem še s pomočjo Pearsonovega koeficienta ugotavljal, ali finančno bolj pismeni varčujejo bolj razpršeno (v več različnih produktih).

Vrednost hi kvadrata je 40,04, statistična značilnost pa je manjša od 0,05 ($p = 0,00$), kar pomeni, da glede na finančno pismenost obstajajo statistično značilne razlike glede na to, v katerih produktih varčujejo. Prikaz je v Tabeli 21.

Tabela 21: Razlike glede vrst varčevalnih produktov glede na finančno pismenost

	Finančna pismenost
Hi kvadrat	40,04
Prostostne stopnje	14
Statistična značilnost	0,00

Največ anketirancev varčuje na banki in v nogavici. V nogavici varčuje najmanj (17,30 %) finančno srednje pismenih in največ finančno nepismenih (34,70 %). Podobno je tudi pri varčevanju na banki. Na banki varčuje največ finančno nepismenih (43,80 %) in najmanj finančno srednje pismenih (40,70 %). Na zavarovalnici varčuje največ finančno srednje pismenih (17,30 %), v vzajemnih skladih prav tako največ finančno srednje pismenih (13,60 %), podobno pa ugotavljam tudi pri vlaganju v vrednostne papirje, med temi je največ finančno srednje pismenih (6,20 %) in najmanj finančno nepismenih (0,80 %). Lahko torej rečem, da finančno bolj pismeni vlagajo v produkte z višjo pričakovano donosnostjo. Podatki so prikazani v Tabeli 22.

Tabela 22: Deleži anketirancev, ki varčujejo v določenih varčevalnih produktih, glede na njihovo finančno pismenost

Kako varčujete?		Finančna pismenost		
		Finančno nepismeni	Finančno slabo pismeni	Srednje finančno pismeni
v "nogavici"	N odg.	42	72	14
	%	34,70	24,80	17,30
na banki	N odg.	53	123	33
	%	43,80	42,40	40,70
na zavarovalnici	N odg.	17	48	14
	%	14,00	16,60	17,30
v vzajemnih skladih	N odg.	3	20	11
	%	2,50	6,90	13,60
nalagam v vrednostne papirje	N odg.	1	5	5
	%	0,80	1,70	6,20
v naložbenih kovinah, diamantih	N odg.	2	16	4
	%	1,70	5,50	4,90
drugo	N odg.	3	6	0
	%	2,50	2,10	0,00
Skupaj	N odg.	121	290	81
	%	100,00	100,00	100,00

Preveril sem tudi, ali finančno bolj pismeni vlagajo bolj razpršeno (na več načinov) kot finančno manj pismeni (rezultat je prikazan v Tabeli 23). Vrednost Pearsonovega

korelacijskega koeficienta je 0,22, statistična značilnost pa je manjša od 0,05 ($p = 0,00$), kar pomeni, da je povezanost med finančno pismenostjo in številom načinov, kako varčujejo, statistično značilna, linearna in pozitivna ter šibka. Finančno bolj pisмени torej varčujejo bolj razpršeno kot finančno manj pisмени.

Tabela 23: Razpršenost varčevanja glede na finančno pismenost

		Na koliko načinov varčujejo
Finančna pismenost	Pearsonov korelacijski koeficient	0,22**
	Statistična značilnost	0,00
	N	383

Legenda: ** Korelacija je značilna pri stopnji 0.01

Hipotezo 5 na podlagi rezultatov potrdim. Finančno bolj pisмени torej varčujejo v finančnih produktih z višjo pričakovano donosnostjo in bolj razpršeno kot finančno manj pisмени.

- **H6: Starejši so finančno bolj pisмени kot mlajši.**

Šesto hipotezo sem testiral s pomočjo Spearmanovega koeficienta, kjer me je zanimalo, ali so starejši tudi finančno bolj pisмени.

Kot vidimo iz Tabele 24, sta spremenljivki starost in finančna pismenost med seboj statistično značilno pozitivno, linearno in zelo šibko povezani, saj je vrednost koeficienta korelacije 0,13, statistična značilnost pa je manjša od 0,05 ($p = 0,01$). Starejši kot so anketiranci, večja je finančna pismenost posameznika.

Tabela 24: Odvisnost finančne pismenosti od starosti

		Finančna pismenost	
Spearmanov koeficient	V katero starostno skupino spadate?	Korelacijski koeficient	0,13*
		Statistična značilnost	0,01
		N	383

Legenda: * Korelacija je značilna pri stopnji 0.05

Hipotezo 6 na podlagi analize potrdim. Starejši so finančno bolj pisмени.

Na tem mestu moram opozoriti na omejitev moje raziskave – nisem namreč opazoval celotne populacije, pač pa le populacijo staro od 20 do 45 let. Dopuščam možnost, da je najstarejši del populacije slabše finančno pismen – na to namreč nakazujejo ostale raziskave finančne pismenosti, ki so zajele celotno populacijo.

- **H7: Starejši več varčujejo za starost kot mlajši.**

Tudi sedmo hipotezo sem testiral s pomočjo Spearmanovega koeficienta, kjer me je zanimalo, ali starejši več varčujejo za starost.

Kot vidimo iz Tabele 25, spremenljivki starost in količina privarčevanih sredstev za starost oz. dodatno pokojnino med seboj nista statistično značilno povezani, saj je statistična značilnost večja od 0,05 ($p = 0,40$).

Tabela 25: Odvisnost varčevanja za starost od starosti

			Koliko sredstev imate privarčevanih za starost / za dodatno pokojnino?
Spearmanov koeficient	V katero starostno skupino spadate?	Korelacijski koeficient	0,16
		Statistična značilnost	0,40
		N	29

Hipotezo 7 na podlagi analize ovržem. Starejši ne varčujejo več za pokojnino kot mlajši.

Na tem mestu moram zopet opozoriti na omejitve moje raziskave – nisem namreč opazoval celotne populacije, pač pa le populacijo staro od 20 do 45 let. Dopuščam možnost, da populacija, starejša od 45 let, več varčuje za starost, saj se bliža upokojitvi.

6 PREDLOG FINANČNEGA OPISMENJEVANJA SLOVENCEV

Priznani avtorji na področju finančne pismenosti zagovarjajo finančno izobraževanje prebivalstva, saj ima le-to pozitivne družbene učinke. Lusardi in Mitchell (Lusardi & Mitchell, 2013) tako zapišeta, da kljub temu, da se bodo nekateri ljudje zavestno odločili za malo ali nič vlaganj v finančno znanje, je še vedno lahko družbeno optimalna odločitev za povečanje finančnega znanja za vso populacijo zgodaj v življenju, na primer z uvedbo finančnega izobraževanja v srednji šoli. To pa zato, ker (čeprav najmanj izobraženi ne vlagajo dodatno v finančno znanje in pustijo, da jim finančno znanje blede) bodo še vedno zaslužili višje donose na privarčevana sredstva, kar povzroča znatno povečanje blaginje.

Na primer, zagotavljanje finančnega znanja najmanj izobraženi skupini prebivalstva pred vstopom na trg dela izboljša njihovo blaginjo za do 80 % njihovega osnovnega premoženja (Lusardi, Michaud, & Mitchell, 2011). Zgodnje finančno opismenjevanje (Lusardi, Michaud, & Mitchell, 2011) pa se občutno pozna tudi na pridobljenem premoženju visoko izobraženega prebivalstva: odstotek pri tem delu populacije je ocenjen na 56 %.

Zelo podobno razmišlja tudi guverner Reserve Bank of India, saj je v nagovoru na Regionalni konferenci o finančnem izobraževanju v New Delhiju dejal (Subbarao, 2013): »Finančna pismenost in finančna vključenost dopolnjujeta druga drugo in sta pomembni, ker lahko skupaj znižujeta revščino. Sta dva elementa ene strategije; medtem ko finančna vključenost zagotavlja dostop, finančna pismenost zagotavlja zavedanje.«

Še bolj eksplicitno pa finančno izobraževanje v šolah podpira Lusardijeva (Lusardi, 2015), ko primerja rezultate različnih držav raziskave PISA 2012 s področja finančne pismenosti in ugotavlja, da so 15-letni dijaki s Češke, iz Estonije in Poljske dosegli boljše rezultate kot njihovi vrstniki iz držav z višjim BDP-jem na prebivalca (iz Francije, Italije in ZDA). Pravi (Lusardi, 2015): »Dejstvo, da dijaki iz razvitih gospodarstev ne dosegajo višjih rezultatov kot dijaki iz manj bogatih držav, poudarja pomen dobrega izobraževalnega sistema. Dijaki ne pridobijo finančnega znanja preprosto »z vdihavanjem zraka«; to znanje jim mora biti ponujeno v strogi obliki šolskega kurikuluma.«

Taki pozivi pa niso omejeni le na države z bogato tradicijo kapitalizma (kot na primer ZDA), ampak se pojavljajo tudi že v Sloveniji. Tako na primer Šterman Ivančičeva (Šterman Ivančič, 2013) pravi, da »premalo finančnega izobraževanja v mladih letih in premalo zavedanja o koristih stalnega finančnega izobraževanja vodi k manjšemu finančnemu znanju na delovnem mestu in v drugih okoljih. Zato je pomembno, da zagotovimo zgodnje priložnosti za postavitve temeljev finančne pismenosti (Šterman Ivančič, 2013)«.

Na tem mestu bom spomnil, da ima Republika Slovenija že izdelan dokument, ki ga je pripravila Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja. V njem že leta 2010 ugotavlja: »V Republiki Sloveniji še ni bilo sistematičnih in usklajenih dejavnosti na državni ravni, ki bi se posvečale zgolj finančnemu izobraževanju. Republika Slovenija je poleg Bolgarije, Latvije, Luksemburga in Romunije edina članica EU, ki nima razvitih programov za finančno opismenjevanje, temveč uporablja in izvaja le nadnacionalne programe (Dolceta) (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).« Od te ugotovitve do danes se ni na področju finančnega izobraževanja v javnoveljavnih izobraževalnih programih spremenilo ničesar.

Na tem področju je nekaj hvalevrednih pobud. Taka svetla izjema je »krožek Mladi in denar«, pobuda časnika Moje finance za finančno opismenjevanje mladih. V šolskem letu 2013/14 so pripravili izobraževanja za zainteresirane učitelje iz osnovnih in srednjih šol, krožki pa so na osnovnih in srednjih šolah stekli v šolskem letu 2014/15. Poleg tega so pri časniku Moje finance pripravili tudi praktični priročnik za učitelje kot pomoč pri vodenju krožka Mladi in denar. Priročnik so pripravili v sodelovanju z neodvisnimi osebnimi finančnimi svetovalci in kadrovskimi strokovnjaki. Ko pojasnjujejo, kaj je vsebina priročnika, zapišejo: »Vsebina priročnika temelji na anketi, ki smo jo opravili med

osnovnošolci, kaj bi se sami želeli učiti o upravljanju denarja, hkrati pa smo s strokovnjaki vanj vključili tudi druge čisto praktične teme, za katere menimo, da bi jih otroci in mladostniki morali spoznati na poti do ustrezne finančne pismenosti (Mladi in denar, 2016).«

Naslednja pobuda je projekt Finančne uprave Republike Slovenije (v nadaljevanju FURS) »Davčno opismenjevanje mladih«. V šolskem letu 2014/15 je bil speljan pilotni projekt, ki je potekal v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, izvajala pa ga je FURS. »Ključna cilja pilotnega projekta sta krepitev davčne kulture s poudarkom na izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov ter krepitev družbenega zavedanja o pomenu izpolnjevanja davčnih obveznosti kot družbene vrednote (Finančna uprava Republike Slovenije, 2015)«. Ker se je pilotni projekt izkazal za uspešnega, se je projekt nadaljeval tudi v šolskem letu 2015/16.

Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja je v svojih ugotovitvah glede finančnega izobraževanja zapisala, da se nekaj vsebin s tega področja že poučuje, zapisala pa je tudi, pri katerih predmetih v osnovni šoli: Gospodinjstvo, Družba, Državlјanska in domovinska vzgoja ter etika, Tehnika in tehnologija, Zgodovina, Geografija in Matematika. Naredili so tudi pregled vsebin finančnega izobraževanja v splošnih gimnazijah in ugotovili, da se vsebine finančnega izobraževanja poučujejo pri naslednjih predmetih: Ekonomija (izbirni predmet), Sociologija, Zgodovina in Geografija. Več teh vsebin je seveda v ekonomskih gimnazijah, kjer imajo predmeta Ekonomija in Podjetništvo, pri katerih obravnavajo vsebine s področja financ. V programih nižjega in srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja dijaki poslušajo predmet Družboslovje, kjer so zajete tudi vsebine s področja financ. Opisali so tudi, katere vsebine s področja finančnega izobraževanja pokrivajo prej našteti predmeti.

Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja pa je s področja izobraževanja odraslih zapisala sledeče: »Pri izobraževanju odraslih posebnih vsebin oziroma programov, katerih cilj je pridobivanje finančnega znanja v smislu pridobivanja kompetenc upravljanja osebnega premoženja in financ, ni (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010)«.

Iz ugotovitev Medresorske delovne skupine za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja lahko zaključim, da so po forenzični preiskavi kurikulumov osnovnošolskih in srednješolskih predmetov našli nekaj vsebin, ki bi lahko sodile v program finančnega izobraževanja. Vsebine so nepovezane in razdrobljene med zelo različne predmete, ki se poslušajo skozi celotno izobraževanje. Z gotovostjo lahko trdim, da med temi vsebinami ni vseh vsebin, ki bi jih mladi morali slišati, da bi lahko rekli, da imamo kvalitetno finančno izobraževanje v okviru rednih vsebin javnoelјavnega izobraževanja.

Zaskrbljujoče je tudi, da dijaki, ki obiskujejo sekundarna izobraževanja na nižji ravni, kot je gimnazija, skoraj nimajo teh vsebin – slišijo jih le pri predmetu Družboslovje. To dejstvo je še posebej zaskrbljujoče zaradi tega, ker veliko teh dijakov prihaja iz nespodbudnega okolja, iz v tem delu omenjenih raziskav (Mitchell & Lusardi, 2015) pa sem že izluščil verjetnost, da bodo ljudje z nižjo izobrazbo, nižjimi prihodki in ljudje z družbenega obrobja bolj verjetno manj finančno pismeni.

Kako torej naprej? Glede na to, da je bila analiza stanja narejena že leta 2010, bi bilo potrebno le posodobiti analizo stanja. Stanje pa se ni skoraj nič spremenilo.

Vlada je že pred ustanovitvijo Medresorske delovne skupine za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja na svoji spletni strani zapisala: »V pristopnem procesu Republike Slovenije k Organizaciji za ekonomsko sodelovanje in razvoj - OECD se je izkazalo, da članice te organizacije področju finančnega izobraževanja namenjajo veliko pozornosti in tudi od Republike Slovenije kot bodoče članice pričakujejo, da bo razvila **konkreten program finančnega izobraževanja** na nacionalni ravni (Ministrstvo za finance, 2009).«

Nadaljnji koraki so zato jasni: Republika Slovenija mora razviti konkreten program finančnega izobraževanja na nacionalni ravni. Vsebovati mora izobraževanje otrok, mladine in odraslih (s posebno pozornostjo do ranljivih skupin prebivalstva). Za otroke in mladino mora vsebovati izobraževalne vsebine za vrtčevske otroke, osnovno šolo, srednjo šolo, višješolske in visokošolske programe. Določiti je potrebno način izvajanja programa finančnega izobraževanja. Tu mislim predvsem na odločitve, ali se bodo vsebine poučevale pri posebnem predmetu ali kot medpredmetno povezovanje. Tu se povsem strinjam z Medresorsko delovno skupino za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, ko le-ta zapiše: »Rešitev obravnave vsebin s področja finančnega izobraževanja bi sicer lahko bila pri nas v ponudbi izbirnega predmeta ali pa, da bi v danem obsegu ur večji delež ur namenili pouku ekonomskih pojmov in bi le-ta tako dal enake možnosti vsem učencem za pridobitev znanja in veščine tudi s področja financ (Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja, 2010).«

Izbirnega predmeta ne vidim kot rešitev, saj na ta način ne bi zajeli celotne, ampak le manjši del populacije. Idealna rešitev bi seveda bila poseben predmet, se mi pa zdi neuresničljiva. Zato vidim rešitev v ustanovitvi ekspertne skupine, ki bi določila, katere vsebine morajo otroci in mladi slišati do konca vrta, osnovne in srednje šole. Te vsebine bi nato morali vključiti v že obstoječe predmete – zagotoviti bi jim morali dovolj veliko število ur, da bi bile obravnavane kakovostno. Seveda pa število ur samo po sebi ni zadosten pogoj za kakovostno podajanje snovi. Nujno potrebno bi bilo izobraziti učitelje teh predmetov, da bi kompetentno podali vsebine učencem in dijakom. Kakovost pridobljenega znanja bi bilo potrebno tudi meriti – predlagam merjenje znanja učencev v

sklopu nacionalnega preverjanja znanja in merjenje finančnega znanja pri srednješolcih v sklopu predmetov, kjer bi poslušali vsebine osebnih financ.

Nikakor pa ne smemo pozabiti izobraževanja odraslih – predvsem ranljivih skupin prebivalstva. Več mednarodnih raziskav (FINRA Investor Education Foundation, 2009; Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015), ki sem jih obravnaval v tem delu, je prišlo do identičnih ugotovitev: slabše izobraženi, tisti z nižjimi prihodki, starejši, ženske in priseljenci so v povprečju slabše finančno pismeni. Tudi moja raziskava je pokazala, da tisti z nižjimi prihodki, mlajši in ženske izkazujejo slabšo finančno pismenost. Na tem segmentu bi bilo potrebno vzpostaviti finančna izobraževanja, prilagojena posameznim skupinam ranljivega prebivalstva. Moj predlog je, da ta izobraževanja organizirajo ustanove, ki se že ukvarjajo z izobraževanjem odraslih, v sodelovanju s strokovnjaki s področja osebnih financ. Tudi tu bi morala vsebine, ki naj se poučujejo, določiti ekspertna skupina, sestavo katere naj določi Vlada Republike Slovenije.

Prepričan sem, da je vse, kar Slovenija potrebuje na poti k finančno najbolj pismeni naciji, politična volja. Upam, da bo politika uvidela pozitivne posledice dobre finančne pismenosti prebivalstva in aktivno pristopila k reševanju slabe finančne pismenosti, ki se bo v nekaj desetletjih pokazala za velik nacionalni socialni problem.

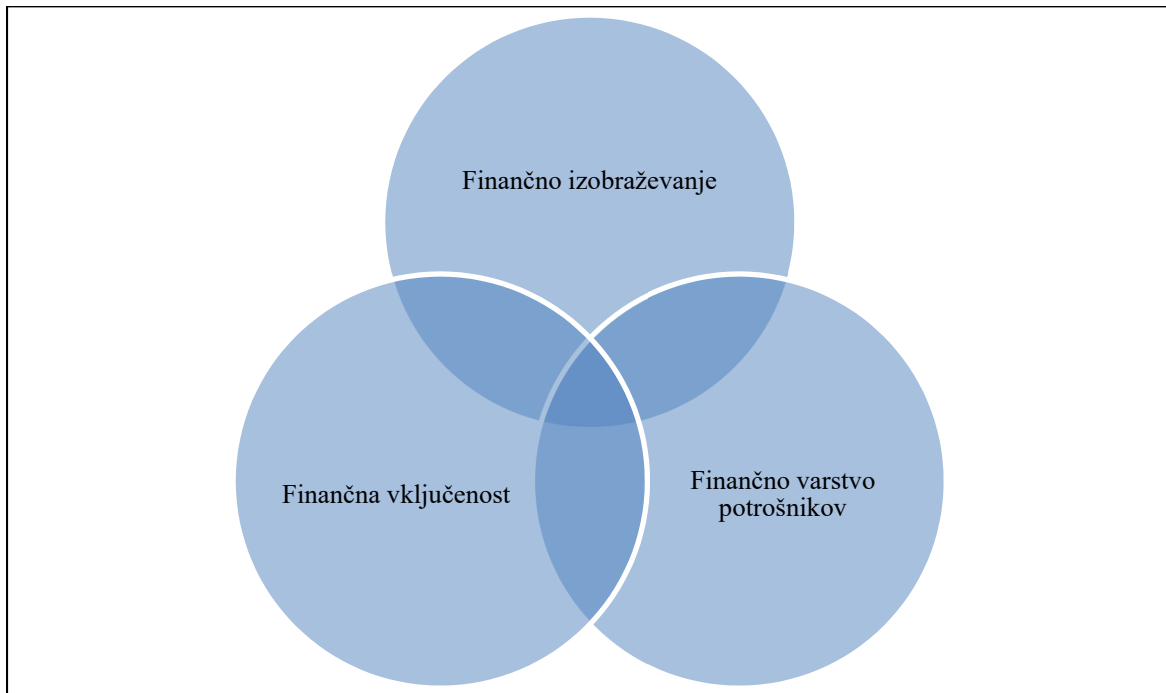
Na tem mestu opozarjam, da nimamo nekaj desetletij časa za reševanje finančne nepismenosti. Pravi rezultati finančne pismenosti se namreč pokažejo skozi desetletja pravilnega ravnanja z denarjem kot večje premoženje prebivalstva in zaradi tega odpornejša družba na finančne pretrese, višji prihranki prebivalstva za starost in kot posledica vsega tega nižji potrebni izdatki za socialno ogrožene skupine prebivalstva. Ne gre pa zanemariti niti bolj zadovoljnega prebivalstva zaradi manj finančnega stresa.

Kot zatrjuje Andre Laboul (vodja oddelka OECD za finančne zadeve) (Laboul, 2013), je finančno izobraževanje nujno potrebno, ni pa zadostno. Laboul (2013) tako zagovarja trojni pristop (angl. *trilogy approach*), ki naj bi pripomogel k:

- preseganju kratkovidnosti potrošnikov, njihovi pasivnosti in pristranskosti,
- prepoznavanju prevar in zavajanj,
- zavarovanju potrošnikov pred stečaji,
- promoviranju dostopa,
- zavarovanju potrošnikovih pravic.

Laboul je trojni pristop ponazoril na sledeč način (Laboul, 2013):

Slika 28: Trojni pristop

Vir: A. Laboul, Financial inclusion, education and consumer protection: a trilogy, 2013, Diapozitiv št. 14.

Ta Laboulov razmislek naj bo opozorilo, da sama finančna pismenost seveda ni vse, kar današnji potrošnik potrebuje. Je pa pomemben korak k obvladovanju tveganj, ki jim je sodoben potrošnik izpostavljen.

SKLEP

Finančna pismenost postaja iz dneva v dan bolj pomembna. Prejšnje generacije so bile finančno pismene, če so obvladale svoj račun na banki; prihajajoče generacije pa bodo imele to mejo postavljeno neprimerno višje. Razlogov je seveda več, najpomembnejša pa sta: vse večja kompleksnost finančnih instrumentov, ki so dostopni vsakemu posamezniku, in vse manjša radodarnost socialnih politik države (države blaginje) kot posledice neugodnih demografskih sprememb, ki bodo imele za posledico prenašanje dela odgovornosti za finančno varno starost na posameznika.

V magistrskem delu sem opisal razvoj države blaginje (s poudarkom na srednji Evropi) in nakazal verjeten razvoj v prihodnje. Ker je ta razvoj neločljivo povezan z demografskimi spremembami, sem naredil pregled demografskih sprememb v preteklih desetletjih in predstavil demografske projekcije za prihodnja desetletja. Izsledki so neizprosni: velike generacije (tako imenovane baby-boom generacije) odhajajo v pokoj, na trg dela pa prihajajo bistveno manjše generacije. Razmerje med zavarovanci Zavoda za pokojninsko

in invalidsko zavarovanje Slovenije in uživalci pokojnin se je drastično poslabševalo – to poslabševanje je začasno ustavila sprememba pokojninske zakonodaje, pred nami pa je nova, celovitejša reforma pokojninskega sistema.

Celo ta reforma pa ne bo mogla zaustaviti trenda padanja pokojnin v primerjavi s plačami – to predvideva celo Bela knjiga o pokojninah, ki jo je dala v razpravo Vlada RS.

Demografske projekcije predvidevajo staranje prebivalstva in dolgoživost prebivalstva. To sta glavna razloga za nujnost reforme pokojninskega sistema: vedno večji delež prebivalstva bo v pokoju, hkrati pa bodo ti prebivalci živeli dlje in dlje.

In tu je razlog (poleg – prepričan sem – zdravstvene reforme, ki je trenutno še ni na vidiku), da bi morali varčevati za čas, ki ga bomo preživeli v pokoju: pokojnine bodočih generacij upokojencev bodo relativno nižje, hkrati pa bodo v pokoju preživeli več časa.

Raziskave finančne pismenosti (FINRA Investor Education Foundation, 2009) so pokazale, da finančno bolj pisмени posamezniki bolj verjetno varčujejo za starost in bolje upravljajo s svojimi financami. Prepričan sem, da je že samo to zadosten razlog, da bi morala država Slovenija poskrbeti za finančno izobraževanje svojega prebivalstva.

Na začetku raziskovanja sem postavil 7 hipotez, ki sem jih preizkusil z raziskavo, ki sem jo opravil na populaciji Slovencev, starih od 20 do 45 let. Prva hipoteza se je glasila: Slovenci po finančni pismenosti ne odstopamo bistveno od povprečja in smo zato finančno slabo pisмени. Pri tej hipotezi sem se naslonil na raziskavo, v kateri sodeluje Lusardijeva in je bila izpeljana v več državah. Del vprašanj mojega vprašalnika je bil namreč identičen vprašanjem, ki so jih zastavili v prej omenjeni raziskavi. Izkazalo se je, da Slovenci res ne odstopamo od drugih narodov in smo slabo finančno pisмени – pravilno je na vsa tri vprašanja odgovorilo le dobrih 39 % anketirancev. Omejitev moje raziskave pa je starostna omejitev raziskovane populacije na osebe stare od 20 do 45 let.

Druga hipoteza, ki sem jo postavil, se je glasila: Finančno bolj pisмени posamezniki se bolj zavedajo možnih finančnih problemov v starosti in zato tudi več varčujejo za starost kot finančno manj pisмени. To hipotezo sem na podlagi rezultatov ankete moral ovreči. To je zelo zaskrbljujoče, saj kaže na neracionalno obnašanje Slovencev, starih od 20 do 45 let. Velika večina anketirancev namreč meni, da pokojnina, ki jo bodo prejeli od ZPIZ-a, ne bo zadostovala za njihove potrebe, ko bodo v pokoju (teh je bilo kar 91,38 %), za ta namen pa vendarle ne varčujejo. Menim, da to kaže na nepoznavanje zakonitosti dolgoročnega varčevanja (obrestno-obrestni račun).

Tretja hipoteza je bila: Finančno bolj pisмени posamezniki imajo višje mesečne prihodke kot finančno manj pisмени. To hipotezo sem potrdil. Tudi ta ugotovitev moje raziskave je skladna z ugotovitvami tujih raziskav (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015). Ta

ugotovitev je tudi posledica boljšega ravnanja z denarjem in zaradi tega ustvarjanja višjih donosov na premoženje.

V četrti hipotezi sem zapisal: Posamezniki z višjo stopnjo izobrazbe so finančno bolj pismeni kot tisti z nižjo stopnjo izobrazbe. Tudi to hipotezo sem potrdil, ugotovitev pa je skladna z ugotovitvami ostalih raziskav finančne pismenosti (Klapper, Lusardi, & van Oudheusden, 2015; Lusardi & Mitchell, 2011; Mihajlović, 2013).

Peta hipoteza se je nanašala na poznavanje finančnih produktov in obvladovanje tveganja pri investiranju, glasila pa se je: Finančno bolj pismeni posamezniki varčujejo v finančnih produktih z višjo pričakovano donosnostjo in bolj razpršeno kot finančno manj pismeni. Tudi to hipotezo sem na podlagi pridobljenih podatkov potrdil. To jasno kaže, da se finančno bolj pismeni bolje zaščitijo pred tveganji pri varčevanju in naložbenju (razpršenost naložb) in predvidevam lahko, da bolje poznajo finančne produkte, saj jih za varčevanje uporabljajo več kot finančno slabše pismeni posamezniki.

V šesti hipotezi sem zapisal: Starejši so finančno bolj pismeni kot mlajši. Tudi to hipotezo sem potrdil, moram pa poudariti, da nisem preučeval celotne populacije, pač pa le populacijo staro od 20 do 45 let. Ta ugotovitev je zaskrbljujoča, saj mladi okoli 30. leta starosti sprejemajo dolgoročne finančne odločitve, ki zaznamujejo dobršen del njihovega življenja – sklepajo stanovanjske kredite, se življenjsko zavarujejo (če se) in kot sem ugotovil iz raziskave, ne varčujejo za starost. Mladim torej primanjkuje finančnih znanj in spretnosti v obdobju, ko bi jih zelo potrebovali.

Sedma hipoteza se je glasila: Starejši več varčujejo za starost kot mlajši. To hipotezo sem moral na podlagi rezultatov raziskave ovreči. Še bolj zaskrbljujoče kot to, da starejši ne varčujejo več za starost kot mlajši, je ugotovitev raziskave, kako malo anketirancev varčuje za starost (le 7,57 % anketirancev).

Na podlagi rezultatov ankete ugotavljam, da je finančna pismenost Slovencev slaba, še bolj zaskrbljujoče pa je obnašanje anketirancev. Kljub visokemu zavedanju finančnih tveganj v starosti jih le nekaj ukrepa za omilitev teh tveganj. Zato sem predstavil grob načrt za finančno opismenjevanje Slovencev, ki bi ga morala nujno sprejeti država, saj bodo v nasprotnem primeru ranljive skupine prebivalstva, ki so že tako najslabše finančno pismene, izpadle iz izobraževanj in se bo razkorak v stopnji finančne pismenosti in posledično tudi v gmotnem položaju različnih skupin prebivalstva v prihodnosti še povečal.

LITERATURA IN VIRI

1. Alesina, A., & Glaeser E. L. (2004). *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. Oxford: Oxford University Press.
2. Ambarkhane, D., Venkataramani, B., & Singh, A. S. (2015). Financial Literacy Index for College Students. *Annual Research Journal of Symbiosis Centre for Management Studies*, 3(4), 1-25.
3. Andragoški center Slovenije. (2009, februar). *Info-mozaik Andragoškega centra Slovenije*. Najdeno 1. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://arhiv.acs.si/Info-mozaik/2009/17.pdf>
4. Atkinson, A. & Messy, F. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study, *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15. Najdeno 1. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
5. Beltram, P., Drofenik, O., & Možina, E. (2010) *Analiza uresničevanja Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih (ReNPIO) 2005 – 2008 in izhodišča za oblikovanje Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih (ReNPIO) 2010 – 2013*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
6. Briggs, A. (2011). The Welfare State in Historical Perspective. V *Welfare Theory and Development* (str. 9-39). Najdeno 10. februarja 2016 na spletnem naslovu http://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/36570_Alcock_&_Powell~Vol_1_Ch_01.pdf
7. Esping-Andersen, G. (1990). *The Tree Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
8. Eurostat. (2016). Population projections. EUROPOP2013. Population projections at national level. Main scenario. *Life expectancy by age and sex*. Najdeno 23. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
9. Eurostat. (2016). Population projections. EUROPOP2013. Population projections at national level. Main scenario. *Population on 1st January by age and sex*. Najdeno 23. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
10. Eurostat. (2016). Population projections. EUROPOP2013. Population projections at national level. Main scenario. *Projected demographic balances and indicators*. Najdeno 23. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
11. Ferguson, R.W. (2002, 13. maj). Reflection on financial literacy. *Remarks by vice chairman Roger W. Ferguson, Jr. before the National Council on Economic Education*. Najdeno 3. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2002/20020513/default.htm>
12. Finančna uprava Republike Slovenije. (2015). *Pilotni projekt Davčno opismenjevanje mladih uspešno zaključen*. Sporočilo za javnost. Ljubljana: Finančna uprava Republike Slovenije.

13. FINRA Investor Education Foundation. (2009). *Financial Capability in the United States*, National Survey – Executive Summary. Washington, DC: FINRA Investor Education Foundation.
14. Garfinkel, I. & Smeeding, T. (2010). Wealth and Welfare States: What Is the Real Story? *CPRC Working Paper No. 10-09*. Najdeno 2. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://academiccommons.columbia.edu/catalog/ac%3A129679>
15. Gramlich, M. E. (2004, 20. maj). Remarks by Governor Edward M. Gramlich At the second meeting of the Financial Literacy and Education Commission. Najdeno 1. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:go9JXTgxG84J:www.federalreserve.gov/BoardDocs/Speeches/2004/20040520/default.htm+&cd=1&hl=sl&ct=clnk&gl=si>
16. Greenspan, A. (2005). The Importance of Financial Education Today. *Social education*. Najdeno 31. januarja 2016 na spletnem naslovu <https://www.questia.com/library/journal/1G1-130724823/the-importance-of-financial-education-today>
17. Huber, E., & Stephens, J. D. (2006). Combating Old and New Social Risks. Najdeno 14. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=4BED4A160D0616B923863BF7877D34AE?doi=10.1.1.485.5729&rep=rep1&type=pdf>
18. Hung A. A., Parker A. M., & Yoong J. (2009, 23. september). Defining and Measuring Financial Literacy. Najdeno 15. februarja 2016 na spletnem naslovu https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf
19. *Jump\$tart Coalition for Personal Financial Literacy*. Najdeno 6. maja 2016 na spletnem naslovu <http://www.jumpstart.org/jumpstart-history.html>
20. Kalmi, P. & Ruuskanen, O. P. (2015, november). Financial Literacy and Retirement Planning in Finland. *Global Financial Literacy Excellence Center*. Najdeno 8. maja 2016 na spletnem naslovu http://gflec.org/wp-content/uploads/2015/12/FLAT-World_Finland_draft.pdf
21. Kidrič, D. (1996). Socialna politika v Sloveniji po letu 1945. V N. Borak & Ž. Lazarevič (ur.), *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918-1945-1991*. (str. 65-78). Ljubljana: Cankarjeva založba.
22. Klapper, L., Lusardi, A., & van Oudheusden, P. (2015). Financial Literacy Around the World: insights from the Standard & Poor's ratings services Global financial literacy survey. Najdeno 28. aprila 2016 na spletnem naslovu http://media.mhfi.com/documents/2015-Finlit_paper_17_F3_SINGLES.pdf
23. Komisija Evropskih skupnosti (2007, 18. december). Finančno izobraževanje. *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu Evropske unije, Evropski centralni banki in Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru*. Bruselj: Komisija Evropskih skupnosti.
24. Krueger, D. W. (1986). *The last taboo*. New York: Brunner/Mazel.
25. Laboul, A. (2013, 13. - 14. junij). Financial inclusion, education and consumer protection: a trilogy. *PowerPoint predstavitev na zasedanju G20 v Moskvi*. Najdeno 6.

- maja 2016 na spletnem naslovu https://www.fsb.co.za/Departments/consumerEducation/Documents/S1%20-%201%20Andre_Laboul_june2013.ppt
26. Lusardi, A. (2013). *Financial Literacy Around the World (FLAT World). Insights: Financial Capability*. Najdeno 27. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://www.finrafoundation.org/web/groups/foundation/@foundation/documents/foundation/p240590.pdf>
 27. Lusardi, A. (2015). Financial Literacy Skills for the 21st Century: Evidence from PISA. V M. Grinstein-Weiss & M. S. Sherraden (ur.), *The Journal of Consumer Affairs*, 49(3), 639-659.
 28. Lusardi, A., Michaud, P. C., & Mitchell, O. S. (2011). *Optimal Financial Literacy and Saving for Retirement*. (Pension Research Council Working Paper 2011-20). Philadelphia: The Wharton School, University of Pennsylvania.
 29. Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2007a). Baby boomer retirement security: The roles of planning, financial literacy, and housing wealth. *Journal of Monetary Economics*, 54(1), 205-224.
 30. Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2007b). Financial literacy and retirement planning: New evidence from the RAND American Life Panel. *MRRC Working Paper No. 2007-157*. Najdeno 20. februarja 2016 na spletnem naslovu http://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/American_Life_Panel.pdf
 31. Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2008). Planning and financial literacy: How do women fare? *American Economic Review*, 98(2), 413-17.
 32. Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2011). Financial Literacy around the World: An Overview. *NBER Working Paper No. 17107*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
 33. Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2013). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *NBER Working Paper No. 18952*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
 34. Lynch, J. F. (2002). *The Age of Welfare: Citizens, Clients and Generations in the Development of the Welfare State* (doktorska disertacija). Berkeley: University of California.
 35. Medresorska delovna skupina za pripravo Nacionalnega programa finančnega izobraževanja. (2010, oktober). *Nacionalni program finančnega izobraževanja*. Najdeno 30. januarja 2016 na spletnem naslovu <http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/sporocila/oecd/NPFI.pdf>
 36. Mihajlović, S. (2013, 17. december). Alarm! Finančna pismenost Slovencev: zd(2). *Moje finance*. Najdeno 8. maja 2016 na spletnem naslovu <http://mojefinance.finance.si/300361>
 37. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (2016, april). *Bela knjiga o pokojninah*. Najdeno 20. aprila 2016 na spletnem naslovu http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/dpd/Bela_knjiga_o_pokojninah.pdf

38. Ministrstvo za finance. (2009, 17. december). *Novica: Vlada sprejela Sklep o ustanovitvi Medresorske delovne skupine za pripravo nacionalnega programa finančnega izobraževanja*. Najdeno 10. februarja 2016 na spletnem naslovu http://www.mf.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/43/378/
39. Ministrstvo za šolstvo in šport: Urad za razvoj izobraževanja. (2006). *Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*. Najdeno 30. januarja 2016 na spletnem naslovu http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_izobrazevanja/projekti/pismenost/
40. Mitchell, S. O. & Lusardi, A. (2015). *Financial Literacy and Economic Outcomes: Evidence and Policy Implications*. Washington, DC: Global Financial Literacy Excellence Center. The George Washington University.
41. *Mladi in denar*. Najdeno 5. maja 2016 na spletnem naslovu <http://www.mladi-denar.si/oprojektu>.
42. Mugerli, B. (2011). Finančna pismenost na razredni stopnji. V M. Cotič, V. Medved Udovič, & S. Starc (ur.), *Razvijanje različnih pismenosti* (str. 234-242). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales.
43. Novak, M. (1996). Razvoj slovenske države blaginje. *Teorija in praksa*, 33(6), 922-939.
44. *OECD – PISA*. Najdeno 1. maja 2016 na spletnem naslovu <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>
45. Opletalová, A. (2015). Financial education and financial literacy in the Czech education system. V Z. Bekirogullari & M. Minas (ur.), *Procedia - Social and Behavioral Sciences 171*(5th ICEEPSY International Conference on Education & Educational Psychology) (str. 1176 – 1184). Najdeno 27. aprila 2016 na spletnem naslovu http://ac.els-cdn.com/S1877042815002591/1-s2.0-S1877042815002591-main.pdf?_tid=a2647b66-1367-11e6-88e3-00000aab0f6b&acdnat=1462524830_b311c4dcfdda0a63e673bac16028ae75
46. Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj. (2014a). *PISA 2012 Results in Focus: What 15-year-olds know and what they can do with what they know*. Najdeno 30. januarja 2016 na spletnem naslovu <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>
47. Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj. (2014b). *PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century (Volume VI)*. Najdeno 27. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>
48. President's Advisory Council on Financial Literacy (2009, 6. januar). *2008 Annual Report to the President*. Washington: President's Advisory Council on Financial Literacy, 2009.
49. Remund, D. L. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276 – 295.

50. Rothstein, B. (2010). Happiness and the Welfare State. V A. Mack (ur.), *Social research. Happiness*, 77(2), 441-468.
51. *S&P Global*. Najdeno 27. aprila 2016 na spletnem naslovu <https://www.spglobal.com/corporate-responsibility/global-financial-literacy-survey>)
52. Statistični urad Republike Slovenije (2010, 9. februar). *Statistične informacije*, št. 3/2010. Najdeno 7. maja 2016 na spletnem naslovu <https://www.stat.si/doc/statinf/09-si-272-1001.pdf>
53. Statistični urad Republike Slovenije. (2016). *Prebivalstvo po velikih in petletnih starostnih skupinah in spolu, statistične regije, Slovenija, letno*. Najdeno 26. aprila 2016 na spletnem naslovu http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C2002S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/10_05C20_prebivalstvo_stat_regije/&lang=2
54. Statistični urad Republike Slovenije. (2016). *Število prebivalcev in naravno gibanje prebivalstva, Slovenija, letno*. Najdeno 26. aprila 2016 na spletnem naslovu http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05A2010S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/05_osnovni_podatki_preb/10_05A20_prebivalstvo_letno/&lang=2
55. Subbarao, D. (2013, 4. marec). Financial literacy and financial inclusion are integral to each other. *Nagovor guvernerja Reserve Bank of India na RBI-OECD-World Bank Regional Conference on Financial Education v New Delhiju*. Najdeno 14. aprila 2016 na spletnem naslovu <https://rbidocs.rbi.org.in/rdocs/PressRelease/PDFs/IEPR1479OD0313.pdf>
56. Šterman Ivančič, K. (ur.) (2013). *Izhodišča merjenja finančne pismenosti v raziskavi PISA 2012 s primeri nalog*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Digitalna knjižnica, Compendia 8. Najdeno 14. marca 2016 na spletnem naslovu http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Documenta_8_ISBN_978-961-270-196-3_PDF/978-961-270-196-3.pdf
57. Taft, M. K., Hosein, Z. Z., Mehrizi, S. M. T., & Roshan, A. (2013). The Relation between Financial Literacy, Financial Wellbeing and Financial Concerns. V *International Journal of Business and Management*, 8(11), 63-75. Najdeno 9. maja 2016 na spletnem naslovu <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v8n11p63>
58. Task Force on Financial Literacy (2010, december). *Report of recommendations on financial literacy. Canadians and their money, Building a brighter financial future*. Najdeno 25. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://www.financialliteracyincanada.com/pdf/canadians-and-their-money-1-report-eng.pdf>
59. *The National Archives and Records Administration*. Najdeno 30. januarja 2016 na spletnem naslovu <http://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-12-02-0064>
60. Titmuss, R.M. (1958). *Essays on 'The Welfare State'*. London: Allen and Unwin.
61. Varum, C., & Kolyban, A. (2014) Wealth and credit compliance: does economic literacy matter? V S. Michelson, (ur.), *Financial Services Review* 23. (str. 325–339) The Academy of Financial Services.

62. Vezovišek, A. & Vezovišek, M. (2016). *Vem, da ne vem* (e – knjiga). Ljubljana: Zavod za finančno opismenjevanje Vem da ne vem.
63. Vitt, L. A., Anderson, C., Kent, J., Lyter D. M., Siegenthaler, J. K., & Ward, J. (2000). *Personal Finance and the Rush to Competence: Financial Literacy Education in the U.S.*. Middleburg, Virginia: Institute for Socio-Financial Studies.
64. Welsh Assembly Government. (2007). *Financial Literacy. Raising the level of literacy and numeracy in Wales through the context of financial literacy*. Cardiff: Welsh Assembly Government.
65. Whal, A. (2011). *The Rise and Fall of the Welfare state*. London: Pluto press.
66. Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije. (2004). *Mesečni statistični pregled za december 2003*. Ljubljana: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.
67. Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije. (2011, april). *Mesečni statistični pregled za december 2010*. Ljubljana: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.
68. Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije. (2016, april). *Mesečni statistični pregled za marec 2016*. Ljubljana: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.
69. Zupanc, T. (2013). *Vpliv denarja na otroka in finančna pismenost otrok* (zaključno delo). Celje: Mednarodna fakulteta za družboslovne in poslovne študije.

PRILOGE

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Vprašalnik S&P Global FinLit Survey (2014).....	1
Priloga 2.....	2
Priloga 3: Vprašalnik z odgovori revije Moje finance	3
Priloga 4: Vprašanja štirih anket zavoda Vem, da ne vem.....	4

Priloga 1: Vprašalnik S&P Global FinLit Survey (2014)

1. Predpostavimo, da imate nekaj denarja. Ali je varneje, da denar daste v en posel ali investicijo ali da daste svoj denar v več poslov ali investicij?
 - a. En
 - b. Več
 - c. Ne vem
 - d. Ne bom odgovoril/a

2. Predpostavimo, da se v naslednjih 10 letih cene stvari, ki jih kupujete, podvojijo. Če se vaš prihodek TUDI podvoji, ali boste lahko kupili manj, kot lahko kupite danes; enako, kot lahko kupite danes; ALI več, kot lahko kupite danes?
 - a. Manj
 - b. Enako
 - c. Več
 - d. Ne vem
 - e. Ne bom odgovoril/a

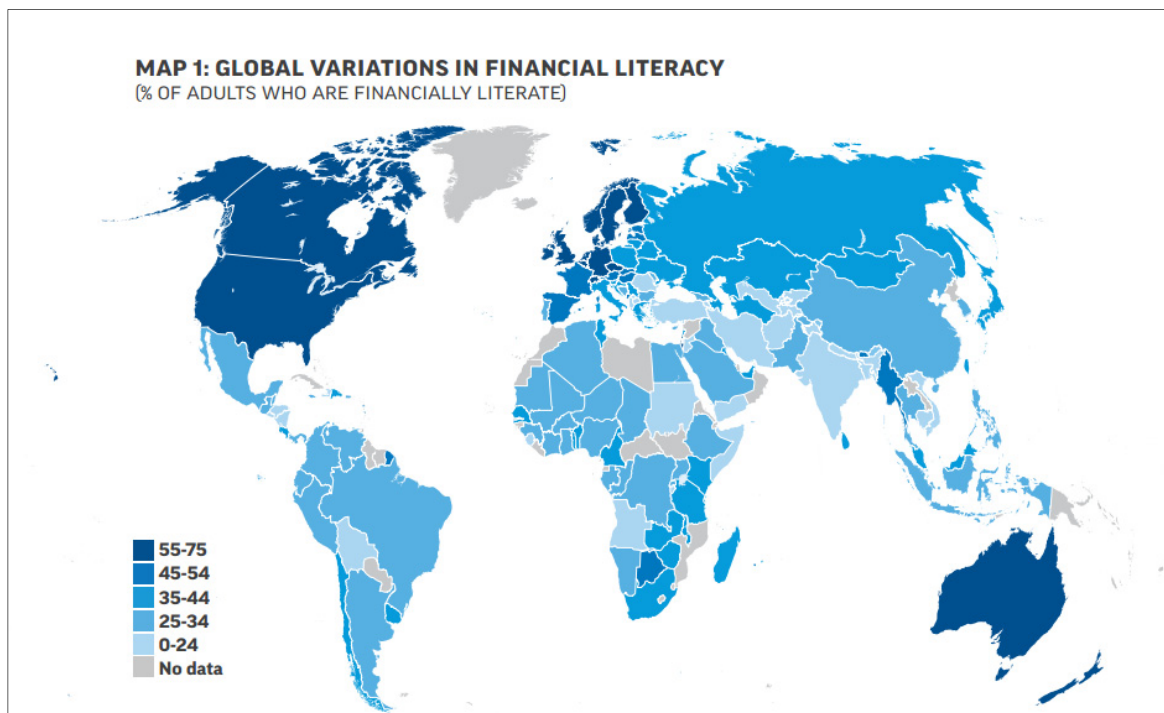
3. Predpostavimo, da si morate izposoditi 100 dolarjev. Katera vsota, ki jo morate vrniti, je nižja: 105 dolarjev ali 100 dolarjev plus tri odstotke?
 - a. 105 dolarjev
 - b. $100 + 3\%$
 - c. Ne vem
 - d. Ne bom odgovoril/a

4. Predpostavimo, da daste denar na banko za dve leti, in banka se strinja, da doda 15 odstotkov na leto na vaš račun. Ali bo banka na vaš račun drugo leto dodala VEČ denarja kot prvo leto ali bo dodala ENAK znesek obe leti?
 - a. Več
 - b. Enako
 - c. Ne vem
 - d. Ne bom odgovoril/a

5. Predpostavimo, da imate na varčevalnem računu 100 dolarjev in da vam banka doda na vaš račun 10 odstotkov na leto. Koliko denarja bi imeli na računu po petih letih, če ne bi dvignili z računa nič denarja: več kot 150 dolarjev, točno 150 dolarjev ali manj kot 150 dolarjev?
 - a. Več kot 150 dolarjev
 - b. Točno 150 dolarjev
 - c. Manj kot 150 dolarjev
 - d. Ne vem
 - e. Ne bom odgovoril/a

Priloga 2:

Slika 1: Različne stopnje finančne pismenosti v svetu

Vir: L. Klapper, A. Lusardi & P. van Oudheusden, Financial Literacy Around the World: insights from the Standard & Poor's ratings services Global financial literacy survey, 2015, str. 7, Slika 1.

Priloga 3: Vprašalnik z odgovori revije *Moje finance*

Tabela 1: Vprašalnik z odgovori revije *Moje finance*

Kako so Slovenci reševali test s področja osebnih financ		
Vprašanje	Delež pravi- nih odgovorov (v %)	Pravilni odgovor
Če obrestna mera pade, kaj se zgodi s cenami obveznic: zrastejo, padejo, ostanejo enake ali nič od naštetega?	12	zrastejo
Če vam ukradejo plačilno kartico in jo zlorabijo, še preden vam jo uspe preklicati, ste dolžni pokriti do največ 150 evrov škode.	17	da
Če vložimo v vzajemni sklad, v prvem letu iz njega ne moremo dvigniti denarja?	23	ne
Koliko znaša davek na kapitalski dobiček, če delnico prodamo eno leto po njenem nakupu?	31	20%
Dvig denarja z varčevalnega računa za poplačilo dolga na posojilni kartici je dobra odločitev.	31	da
Predstavljajte si daljše obdobje, recimo 10 ali 20 let. Katera naložba je potencialno najbolj donosna: varčevalni račun, obveznice ali delnice?	37	delnice
Katera od naslednjih trditev je pravilna? Če nekdo na borznem trgu kupi obveznice podjetja B, potem: postane lastnik dela podjetja B, je posodil denar podjetju B, je odgovoren za dolgove podjetja B ali nič od naštetega?	38	je posodil denar podjetju B
Vzajemni skladi imajo zajamčen donos.	43	ne
Vaša kreditna sposobnost je odvisna tudi od zneska dolga na posojilnih karticah.	50	da
Nakup delnic podjetja je varnejši kot naložba v delniški vzajemni sklad?	53	ne
Predstavljajte si, da bi se v letu 2011 vaši dohodki podvojili, prav tako pa bi se podvojile cene čisto vseh dobrin. Koliko mislite, da boste v 2011 sposobni kupiti z vašimi dohodki: več, manj ali enako kot prej?	54	enako kot prej
Vaš prijatelj je danes podedoval 10.000 evrov, njegov brat pa bo enak znesek podedoval čez tri leta. Kdo bo zaradi dedovanja bogatejši?	64	prijatelj
Naložba v delnice je bolj tvegana kot v obveznice.	64	da
Če najamete posojilo v vrednosti 50.000 evrov na 15 let namesto na 30 let lahko iz naslova obresti prihranite več tisoč evrov.	65	da
Katera od naslednjih trditev je pravilna? Če nekdo na borznem trgu kupi delnice podjetja B, potem: postane lastnik dela podjetja B, je posodil denar podjetju B, je odgovoren za dolgove podjetja B ali nič od naštetega?	69	postane lastnik dela podjetja B
Na varčevalnem računu imate 100 evrov in obrestna mera znaša 2 odstotka letno. Koliko mislite, da boste imeli po petih letih, če denar pustite na banki: več kot 102 EUR, manj kot 102 EUR ali enako?	72	več kot 102
Treba je imeti denarno rezervo za nujne razmere, v višini od dveh do šestih mesečnih dohodkov.	72	da
Katera kombinacija pri zavarovanju je za vas bolj ugodna: čim nižja zavarovalna premija za čim višjo zavarovalno vsoto ali čim nižja zavarovalna premija za čim nižjo zavarovalno vsoto?	79	čim nižja pre- mija za čim višjo zavaro- valno vsoto
Predstavljajte si, da je obrestna mera na vašem varčevalnem računu en odstotek letno, inflacija pa znaša dva odstotka letno. Koliko mislite, da boste lahko po enem letu kupili za ta denar: več, manj ali enako kot danes?	85	manj kot danes
Če vlagatelj svoj denar razprši med različne vrste naložb, ali se tveganje za izgubo: poveča, zmanjša ali ostane enako?	85	zmanjša
Vrednost katere vrste naložb skozi čas običajno najbolj niha: varčevalni račun, obveznice ali delnice?	86	delnice

Vir: izvajalec ankete po naročilu revije *Moje finance* je Ipsos, december 2010; N = 508, vzorec je reprezentativen za slovensko populacijo, a z nekoliko manjšim zamikom v bolj izobraženo populacijo; vsebinska priprava vprašanj - *Moje finance* na podlagi drugih mednarodnih raziskav finančne pismenosti in nekaj lastnih vprašanj; delež pravih odgovorov je razmerje med številom anketirancev, ki so pravilno odgovorili na posamezno vprašanje, in številom vseh anketirancev, ki so odgovorili na to vprašanje.

Vir: S.Mihajlović, *Alarm! Finančna pismenost Slovencev: zd(2), 2013, Tabela Kako so Slovenci reševali test s področja osebnih financ.*

Priloga 4: Vprašanja štirih anket zavoda Vem, da ne vem

Anketa 1 – tematski sklop Družinski proračun

1. Najeli smo avto kredit z mesečnim obrokom v višini 225 evrov. Vsi ostali mesečni stroški za avto znašajo dodatnih 150 evrov. Kolikšen je priporočljiv minimalni prihodek, da ne bomo presegli priporočljivega mesečnega proračuna za prevoz?
2. Kakšno višino zlate rezerve naj oblikuje družina, kjer sta oba partnerja zaposlena, imata dva majhna otroka in kredit za stanovanje, povprečni mesečni družinski izdatek pa znaša 1.800 evrov?
3. Katera dva finančna produkta sta najbolj primerna za hranjenje denarja, ki smo ga namenili za zlato rezervo?
4. Koliko v povprečju znaša efektivna obrestna mera za 1.500 € limita (za obdobje enega leta)?
5. Kaj nam pove osebna bilanca stanja?

Anketa 2 – tematski sklop Zaščita

1. Kaj je osebna bilanca stanja?
2. Par z enakimi prihodki najame stanovanjski kredit v znesku 100.000 €. Od premoženja imata 20.000 € v obliki depozita. Sta brez otrok. Kolikšna je priporočljiva zavarovalna vsota za smrt?
3. Kakšna je priporočena zavarovalna vsota za zaščito delovne sposobnosti osebe stare 30 let s 7 let delovne dobe, s povprečno slovensko plačo, ki nima premoženja?
4. Za dosego katerega finančnega cilja je smiselno skleniti klasično življenjsko zavarovanje s premijo 50€ mesečno in zavarovalno vsoto za smrt in hude bolezni v višini 25.000€?
5. Kako se lahko zaščitimo pred valutnim tveganjem, če imamo kredit v drugi valuti, npr. v švicarskih frankih?

Anketa 3 – tematski sklop Naložbe

1. Vaš sosed ima nepremičnino. Ima dve možnosti. Ali jo proda za 100.000 evrov in denar vloži v pravi nepremičninski sklad, ki dosega 4% letni donos, ali pa jo oddaja za 3.500 evrov letno. Izberite trditev, ki najbolj drži.
2. Kaj je naložbeno tveganje?
3. Kaj se zgodi s premoženjem vzajemnega sklada, če gre slovenska družba za upravljanje, ki ga upravlja, v stečaj?
4. Nakup delnice posameznega podjetja običajno prinese varnejši donos kot nakup delniškega vzajemnega sklada?
5. Po kakšni stopnji boste obdavčeni, če boste točke vzajemnega sklada z dobičkom prodali po 11 letih (ob predpostavki, da je šlo za enkratno plačilo)?

Anketa 4 – tematski sklop Varčevanje

1. Manca Dopustnica si želi naslednje leto na dopust, ki bo stal približno 900 €. Privarčevati mora 300 €, saj bo preostanek plačala s pomočjo regresa, ki ji ga bo delodajalec izplačal v juniju. Kako naj danes začne varčevati, da si bo dopust lahko privoščila?
2. Vinko Cekinko pridno varčuje za nakup stanovanja čez 5 let. Danes letna obrestna mera za depozit znaša 1,5% na dobo 5ih let. Če bo v tem obdobju inflacija znašala 3% letno, vse ostalo pa ostane isto, bodo privarčevana sredstva čez 5 let realno kakšna?
3. Kolikšno pokojnino lahko pričakuje Janko Pokojnina, ki se bo upokojil čez 20 let, njegova povprečna neto plača pa znaša 1.000 evrov mesečno (brez dodatkov za prevoz, malico itd.)?
4. Koliko bo Zdravko Povprečni mesečno porabil za dodatno zdravstveno oskrbo po 74 letu starosti?
5. Janez Skrbni želi čez 18 let otroku podariti 20.000 evrov za polog za nakup stanovanja. Če 18 let varčuje in upošteva 7% letni povprečni donos, ga to “stane” 51 evrov mesečno. Koliko pa ga bo stalo, če se šele čez 18 let odloči, da najame kredit za isti znesek in ga odplačuje 18 let?